

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК

Ц.Б.КРАЯЗНАЎСТВА
ПРЫ ІНСТЫТУЦЕ
БЕЛАРУСКАЙ
КУЛЬТУРЫ

№ 8-9

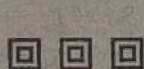
1927 г.

ЖНІВЕНЬ-ВЕРАСЕНЬ

М Е Н С К

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПІСКА на 1927/8 г.

НА ПОПУЛЯРНА-НАВУКОВЫ
КРАЯЗНАЎЧЫ ЧАСОПІС

НАШ КРАЙ

- „Наш Край“ зьмяшчае артыкулы популярна-навуковага характару па ўсіх галінах краязнаўства ў БССР.
- „Наш Край“ зьмяшчае кіраўнічыя ўказаньні: анкеты, праграмы, інструкцыі і мэтадычныя артыкулы па краязнаўстве.
- „Наш Край“ дае на сваіх старонках адбітак працы ўсіх краязнаўчых арганізацый БССР.
- „Наш Край“ павінен быць у кожнай школе, народнае, хаце-чытальні, клубе і бібліятэцы.
- „Наш Край“ павінен быць настольнай кнігай кожнага краязнаўцы.

У ЧАСОПІСЕ ПРЫМАЮЦЬ УДЗЕЛ:

М. Азбукін, Г. С. Аляксандраў, К. Арол, А. Аніхоўскі, К. Атраховіч, Н. Бываеўскі, З. Бядуля, М. Бялуга, Д. Васілеўскі, Віткоўскі, Гр. Варапаеў, Проф. Васількоў, М. Грамыка, М. Гарэцкі, А. Ганжын, Зьм. Даўгяля, Проф. А. Жарынаў, М. Зьбіткоўскі, А. Казак, Кіпель, М. Кіркевіч, Каракін, А. Квяткоўскі, А. Крукоўскі, Я. Кісьлякоў, М. Касьпяровіч, М. Ламака, Макарэўскі, Д-р Магілеўчык, Натальлін, А. Нямцоў, О. Полянская, К. Папоў, Г. Парэчын, Проф. В. Пераход, Я. Ракаў, Самцэвіч, Проф. П. Салаўёў, Н. Савіч, А. Сянкевіч, А. Сяргееў, Я. Тараяноўскі, Я. Троська, У. Уладзімераў, Проф. А. Фядзюшын, Е. Цехановіч, Ал. Шлюбскі, М. Шчакацікін, Проф. Яцанкоўскі і шмат іншых.

Умовы падпіскі: На год . . . 5 р. — к. | На 3 м-цы 1 р. 40 к.
На поўгода 2 р. 75 к. | На 1 месяц — р. 50 к.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: у рэдакцыі часопісу „Наш Край“ (Менск, Рэволюцыйная № 21, Інбелкульт), у ва ўсіх паштовых аддзяленьнях і у ва ўсіх кнігарнях Бел. Дзярж. Выдав. і інш.

„НАШ КРАЙ“ прадаецца: у Цэнтральным Бюро Краязнаўства пры Інбелкультце, у ва ўсіх аддзяленьнях БДВ і у ва ўсіх аддзяленьнях і кнігарнях іншых выдавецтваў.

Выпісваць можна поўн. комплекты часопісу „Наш Край“ ад 1-га нумару да канца 1927 г. са зніжкай 30%—за 6 руб.

30к-3 / 6500
Пролетары ўсіх краўў,

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК

Цэнтральнага Бюро Краязнаўства

П Р Ы

ІНСТЫТУЦЕ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ

№ 8-9 Жнівень—Верасень 1927

ГОД ВЫДАНЫЯ ТРЭЦІ

ВЫДАНИЕ
Інстытуту Беларускае Культуры
МЕНСК—1927

Краязнаўчыя таварыствы і дзесяцігодзьдэ Кастрычнікавай Рэвалюцыі.

Надыходзячае сьвяткаваньне дзесяцігодзьдзя Кастрычнікавай Рэвалюцыі ўжо выклікала—і з кожным днём бясспрэчна будзе ўсё больш выклікаць—актыўнасьць усіх савецкіх, партыйных і грамадзкіх арганізацый і ўстаноў нашае Рэспублікі, якія сьпяшаюцца ў тэй ці іншай форме прымаць удзел у сьвяткаваньні вялікае гадавіны. Рабочыя, сяляне, настаўнікі, агрономы, дактары—усе разам і кожны паасобку—адчуваюць патрэбу выявіць сваю дзейнасьць да гадавіны вялікай рэвалюцыі працы. Бясспрэчна, сьвяткаваньне, якое захопіць усе масы працоўных і ахопіць усе формы іх працы, выкліча арганізацыю на мясцох шэрагу выставак, выпуск друкаваных матар'ялаў, табліц і інш., якія будуць сьведчыць аб пашырэньні будаўніцтва ў розных галінах жыцця і працы нашае Рэспублікі і яе паасобных часьцін—акруг, раёнаў, сельсаветаў і інш.

У гэтай патрэбнай і важнай працы краязнаўчыя арганізацыі на мясцох павінны прыняць актыўны ўдзел, дапамагчы паасобным установам і працаўніком у зьбіраньні матар'ялаў, сыстэматызацыі, друкаваньні іх і г. д.

Разам з гэтым Цэнтральнае Бюро Краязнаўства ўпэўнена, што акруговыя і раённыя краязнаўчыя арганізацыі сваечасова зробіць захады, каб увесць сабраны да дзесяцігодзьдзя рэвалюцыі матар'ял быў у далейшым належным чынам выкарыстаны дзеля вивучэньня краю. Неабходна паклапаціцца, каб гэты каштоўны матар'ял быў сабраны і сыстэмазаваны, а ў гэтым у першую чаргу зацікаўлены мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі. Праўленьні краязнаўчых таварыстваў павінны вылучыць з свайго асяродзьдзя асоб, якія будуць зьбіраць паказаныя матар'ялы ў паасобных установах, у межах вызначанай тэрыторыі (акруга—раён—сельсавет—горад—мястэчка—вёска)—па мясцовых савецкіх установах (выканкомы і іх аддзелы), коопэрацыі, профсаюзах, культурна-асьветных і мэдычных установах, дабрахвотных таварыствах і г. д. Трэба будзе сабраць усе плякаты, адовы, загады, выкліканыя сьвяткаваньнем дзесяцігодзьдзя Кастрычнікавай Рэвалюцыі па мясцох; неабходна сконцэнтравать у адным месцы ўсю літаратуру па дзесяцігодзьдзю рэвалюцыі, якая адносіцца к данай тэрыторыі—мясцовыя газеты, бюлетэні, успаміны рэвалюцыйных дзеячоў, дакумэнты імперыялістычнай і грамадзянскай вайны,—што будуць друкавацца ў сувязі з сьвяткаваньнем. Асаблівую ўвагу трэба звярнуць на зьбіраньне рознага выставачнага матар'ялу, які адбівае стан мясцовай прамысловасьці, сельскае гаспадаркі, культурна-асьветнай працы за дзесяцігодзьдзе,—выстаўкі прамысловыя, сельска-гаспадарчыя, школьныя і іншыя.

ЦБК ўпэўнена, што краязнаўчыя арганізацыі цалкам і паасобныя сябры прыватна зразумеюць важнасьць высунутай задачы і зробіць усё неабходнае, каб яе з посьпехам выканаць.

Цэнтральнае Бюро Краязнаўства.

М. Мялешка.

Вывучэнне гісторыі раёну.

I. Чаму неабходна вывучаць гісторыю раёну.

Даўно ўжо ў гістарычнай літаратуры заўважана, што гісторыя ўсёй тэрыторыі можа быць дакладна вывучана толькі тады, калі будзе вывучаны кожны куток краіны. Яшчэ гісторык Забелін казаў: „Пакуль гісторыя акругоў з іх помнікамі ня будзе расчынена і падрабязна разгледжана, да таго часу ўсе нашы агульныя гістарычныя вывады аб сутнасці нашага народу і яго разнастайных гістарычных і бытавых праявах будуць бязгрунтоўны“. Гэта яшчэ больш падыходзіць да гісторыі Беларусі. Беларусь да ўтварэння БССР была доўгі час колёніяй Польшчы, а пазьней Расіі. Яе гісторыя вывучалася тэндэнцыйна. З другога боку вывучэнне гісторыі Беларусі мае гісторыка-юрыдычны напрамак. Гісторыка цікавілі пытанні ўзбудавання дзяржавы, цэнтральных і мясцовых устаноў, стан і правы насельніцтва і г. д. Праўда з паяўленьнем у пачатку XX ст. праф. М. В. Даўнар-Запольскага па гісторыі Беларусі аддаецца ўвага сацыяльна-эканамічным пытаньням. Але і тут не зачэплена шмат якіх пытаньняў. Зусім ня вывучана гісторыя політычных арганізацый, стан народнай гаспадаркі і г. д. Пры гэтым больш грунтоўнае гістарычнае вывучэнне Беларусі спыняецца на часе Люблінскай вуніі 1569 г. Ад гэтага часу і да XIX ст. у гісторыі Беларусі застаюцца чыстыя старонкі. Вывучэнне гісторыі Беларусі XIX ст. XX ст. распачаў проф. У. М. Ігнатоўскі.

Далейшая распрацоўка гісторыі Беларусі пры клясамым падыходзе да яе павінна будзе абаперціся на мясцовыя даныя. Без краязнаўчых досьледаў, бяз даных, здабытых мясцовымі гісторыкамі, па многіх пытаньнях зусім нельга зрабіць якіх-бы-та ні было вывадаў. Таксама зробленыя на месцы гістарычныя досьледы памогуць бліжэй падыйсьці да працоўных мас насельніцтва, пакажуць яго патрэбы.

II. Крыніцы да вывучэння гісторыі раёну.

Вывучаць гісторыю, хаця-б аднаго раёну, справа нялёгкая. Дасьледчык ня раз наткнецца на адсутнасьць на месцы крыніц па тых пытаньнях, якія ён намеціць сабе да вывучэння. У раёне не заўсёды знойдзецца бібліятэка па гістарычным пытаньнях. Значная колькасць архіваў знаходзіцца ў акруговым горадзе і цэнтры. Адсутнасьць у раёне, а часам і ў акруговым горадзе, гістарычных музэяў, дзе-б маглі быць захаваны пісьмовыя і рэчавыя помнікі мінулага краю. Усё гэта, вядома, ня спрыяе вывучэнню гісторыі раёну і не дае дасьледчыку магчымасці ўглыбіцца ў даўно мінулыя часы.

Ня глядзячы на гэта, гісторык раёну можа сабраць і цікавыя дакументальныя даныя ў самім раёне, што ён і павінен зрабіць перш, чымся прыступіць да вывучэння.

Народныя паданні і аповесці, якія перадаюцца часам з веку ў век, адзін аднаму, маюць цікавыя весткі аб мінулым краю. Жывуць яшчэ людзі, якія самі на сваім веку шмат чаго бачылі, самі перажылі і захавалі ў сваёй памяці гістарычныя весткі. Усё гэта неабходна запісаць, захоўваючы ўсе правілы, якія ўстаноўлены для запісвання народных паданняў. У зробленых запісах даследчык павінен гістарычныя факты адлучыць ад народнай фантазіі; апошняя цікава для этнографа і павінна, вядома, быць захавана.

Для запісу вестак аб мінулым карысна было-б арганізаваць вечары ўспамінаў, прысьвеціўшы іх якім-небудзь важным момантам у гісторыі краю. Гэта асабліва важна для вывучэння гісторыі рэвалюцыйнага руху і нядаўна мінулых падзей. Падбор гістарычнага матар'ялу для вечароў ўспамінаў павінен быць такі, які будзе разам высьвятляць сучаснасць.

Пры запісах трэба запісваць ня толькі апавяданні аб гістарычных падзеях, але і эканомічнае палажэнне розных станаў насельніцтва ў розныя часы, і ўсе тыя ўмовы і прычыны, якія мелі ўплыў на ўтварэнне такога становішча.

Цікавай для гісторыка будзе і мясцовая географічная номэнклатура. Зямля ёсць кніга, у якой гісторыя народу запісваецца ў географічнай номэнклатуры. Пачатак у гэтым зроблен этнографам Е. Рамановым *). Тут цікава арганізаваць запісы назваў усіх мясцовасцяў раёну: мястэчак, вёсак, двароў, фольваркаў, засьценкаў, выселкаў, хутароў; рэчак, ручаёў, вазёраў з назвай іх часьцін і тоняй, ставоў, балот, грэбляў; бароў, лясоў, гаёў і ўсіх урочышчаў. Запісваючы назвы сялібы, абавязкова трэба запісаць усе назвы ўрочышчаў на землях, якія належаць да данай сялібы, так як зваў і заве іх сам народ. Гэта неабходны матар'ял да гісторыі колёнізацыі краю, гістарычнай географіі і інш. Матар'ял цікавы і для лінгвіста.

Пры запісах важна сабраць весткі аб архэалёгічных помніках: курганох (валагоўках), гарадзішчах, стаянках, палёх, пахавальных урнаў, развалінах замкаў, гістарычных равох і валох, старых магільніках, каменных помніках і г. д. Такія помнікі старасьветчыны неабходна занасіць на плян і складаць архэалёгічную карту раёну. Да ўсіх помнікаў трэба зрабіць дакладныя апісанні, вымеры, падлік і г. д. і зрабіць захады да таго, каб яны захаваліся.

Апроч этнографічных даных, гісторык раёну знойдзе для сябе патрэбныя веды і ў пісьмовых дакументах. Такімі крыніцамі зьяўляюцца архівы Раённых Выканаўчых Камітэтаў, сельсаветаў, архівы царкоўныя і касцельныя, сямейныя архівы, перапіска прыватных асоб, дзеньнікі, успаміны, розныя запісы, мясцовы друк і г. д. За час імперыялістычнай вайны, окупацый, грамадзянскай вайны, шмат пісьменных архіўных дакументаў захавалася ў прыватных асоб. Трэба гэтыя дакументы адшукаць і выкарыстаць. Па архівах адміністрацыйных устаноў раёну гісторык знойдзе статыстычныя веды аб насельніцтве, зямляўладанні, складу насельніцтва, рассяленьні сялянства, узаемаадносінах розных станаў насельніцтва і інш. У царкоўных архівах могуць быць царкоўныя летапісы, кліравыя ведамасьці, розныя загады

*) Е. Романов. Очерки Витебской губернии. Пам. кн. Вит. губ. на 1898.

духоўных устаноў, гістарычныя рукапісы, граматы, старадрукі, офіцыйныя выданьні ўстаноў і інш. Краязнаўца, які зацікавіцца гісторыяй свайго раёну, не праміне ніводнага пісьмовага дакумэнту, які такім ці іншым чынам пралівае сьвятло на розныя пытаньні мясцовай гісторыі. Шмат матар'ялаў да мясцовай гісторыі знаходзіцца ў акруговым архіве. Трэба выявіць гэты матар'ял, наведаўшыся ў архіў, ці сьпісаўшыся з яго загадчыкам *).

Цікавыя весткі аб сваім раёне дасьледчык знойдзе ў офіцыйных друкаваных выданьнях розных устаноў Беларусі, як напр.: у „Памятных книжках“, якія выдаваліся з пачатку 60-х гадоў XIX ст., „Губернских ведомостях“, якія пачалі выдавацца яшчэ ў 40-х гадох, нават у „Епархиальных ведомостях“ знойдзецца патрэбны матар'ял; у мясцовых газэтах, розных выданьнях земства, у абзорах губэрняў, у выданьнях Віленскай вучэбнай акругі, казённых палат, статыстычных камітэтаў і інш.

Не малую карысьць прынясуць гісторыку рэчавыя помнікі, якія наглядна паказваюць наша мінулае. Такія помнікі могуць быць у царквах, касьцёлах, палацах. Тут цікава як сама архітэктура будовы, так і росьпісы, карціны, абразы, званы беларускай адліўкі, царкоўныя рэчы, разьба па дрэве і да т. п. Вельмі цікава сабраць фотграфіі выдатных мясцовых дзеячоў, розных відаў архітэктурных помнікаў, краявідаў, відаў працы ў розныя часы і да т. п.

Такія прыблізна крыніцы могуць быць пад рукамі ў гісторыка раёну. Значная колькасьць з іх магла-б знаходзіцца ў раённым краязнаўчым музэі, калі-б такі быў.

III. Што і як павінна вывучацца па гісторыі раёну.

Азнаёміўшыся з літаратурнымі данымі і сабранымі крыніцамі па раёне, гісторык прыступае да вывучэньня мінулага краю. Тут перад гісторыкам паўстаюць самыя разнастайныя пытаньні і магчымасьці. Ён можа заняцца вывучэньнем паасобных пытаньняў, можа распачаць досьледы якога-небудзь пэрыоду і г. д. лепш за ўсё, калі дасьледчык зробіць клясыфікацыю, прыблізна такое разьмежаваньне пытаньняў: соцыяльна-эканамічных, гісторыка-рэвалюцыйных і культурна-гістарычных.

Да першай групы пытаньняў гісторык аднясе пытаньні вытворчых сіл раёну. Спыніцца на сельскай гаспадарцы, разгледзіць зямляўладаньне і зямлякарыстаньне. Тут паўстане пытаньне аб землях казённых, габінэцкіх, удзельных, манастырскіх, царкоўных, прыватнаўласніцкіх і надзельных аб арэндах і г. д. Прасочыць зьмены аб зямляўладаньні і зямлякарыстаньні праз эпоху 1861—1917 г.г. і пасля Кастрычнікавай Рэвалюцыі. Будзе вывучаць зьмены сялянскага надзелу, аб куплі і арандаваньні сялянскіх зямель; аб расслаеньні вёскі. Будзе вывучаць станы паноў, парабкоў, сялян, арандатараў, паслядоўна даючы малюнкi іх быту. Спыніцца на эксплёатацыі чужой працы. Прасочыць прычыны абвостранасьці ўзаемаадносін паміж памянёнымі групамі. Разгледзіць як тэхнічна выкарыстоўвалася зямля, якія культуры

*) Пералічыць тут матар'ялы, якія знаходзяцца ў архіўных установах і цікавы для краязнаўца немагчыма. У Цэнтрархіве БССР знаходзіцца на захове каля двух мільёнаў спраў і кожная паасобку справа можа быць патрэбна краязнаўцу. Дзеля гэтага, калі краязнаўцу патрэбен архіўны матар'ял для высьвятленьня якога-небудзь зьявішча, належыць запрасіць адпаведны архіў, адкуль заўсёды даюцца кожнаму дасьледчыку патрэбныя даведкі.

сеялися і сеюцца. Лік і якасьць скаціны, сельска-гаспадарчыя прылады, падсобныя даходы і г. д. асобна для гаспадарак кожнай соцыяльнай групы сельскага насельніцтва. Усё гэта павінна зацікавіць даследчыка.

Фабрычна-заводская прамысловасьць, у тых раёнах, дзе яна ёсьць, павінна гэтак сама быць вывучана. Трэба даведацца аб яе ўзнікненні, аб яе разьвіцьці, заняпаду ці поўнай няўдачы. Прасачыць узаемаадносіны між буйнымі і дробнымі фабрыкамі, аднароднымі саматужнымі вырабамі, канцэнтрацыі капіталу. Па гісторыі фабрыкі ці заводу варта спыніцца на такіх пытаннях: 1) Прычыны, якія выклікалі зьяўленьне ў краі прадпрыемства, ці цэлай галіны прамысловасьці і час зьяўленьня; 2) сродкі на якія была адбудавана і працавала фабрыка; 3) места, дзе фабрыка пабудована; яго прыроднае палажэньне, гаспадарчыя і культурныя сувязі, шляхі і рынкі, закупкі сыравіны і збыту прадукцыі; карты эаномічных імкненьняў і шляхоў; 4) будынак фабрыкі і службаў; 5) абсталяваньне фабрыкі; 6) апал; 7) тэхніка і прыёмы працы; 8) прадукцыя фабрыкі ў колькасным і якасным адносінах; 9) фабрычныя пасёлкі; 10) гаспадары, рабочыя і служачыя фабрыкі, біяграфіі, характарыстыка, матар'ялы, партрэты; зьмены ў ліку і якасьці; 11) арганізацыя кіраўніцтва фабрыкай і вытворчасцю; 12) арганізацыя лекавай дапамогі, школ і пазашкольнай асьветы; 13) рэлігійныя ўплывы на фабрыцы і ў пасёлку; 14) аплата працы і парадкі фабрыкі; 15) даходы і расходы ўладароў; 16) разьвіцьцё і заняпад фабрыкі; 17) конкурэнцыя фабрык гэтага-ж краю, гэтай самай і другой вытворчасці; 18) адносіны між гаспадаром, служачым і рабочымі 19) разьвіцьцё профэсыянальнага руху; 20) політычныя арганізацыі служачых і рабочых; 21) эаномічная і політычная барацьба рабочых і роля ў ёй служачых; 22) фабрыка ў лютым-кастрычніку 1917 г. 23) фабрыка з кастрычніка 1917 г. да пачатку 1921 г.; 23) фабрыка з 1921 г. да гэтага часу; 25) роля фабрыкі ў мясцовай гаспадарцы і культурным жыцьці; 26) фабрычныя архівы і іншыя крыніцы да вывучэньня гісторыі фабрыкі*).

Вывучэньне фабрычна-заводзкай прамысловасьці павінна ісьці поплеч з іншымі відамі прамысловасьці, як: бровараў, млыноў, гарбарань, апрацоўка торфу, дрэваапрацоўваючых прадпрыемстваў, сплаву лесу і г. д. Каму належалі да рэволюцыі прадпрыемствы: купцом, паном, чыноўнікам, мяшчанам, сялянам, духавенству; пазьней—земству і г. д., прышламу ці мясцоваму насельніцтву. Вывучыць рабочы склад, хто працуе: мясцовае сялянства, прышлыя рабочыя. Профэсійная і політычная актыўнасьць.

Пры нашай мала разьвінутай фабрычна-заводзкай прамысловасьці да рэволюцыі значную вартасьць мае саматужная прамысловасьць, якая павінна разглядацца на фоне агульнага вывучэньня прамысловасьці краю. Гісторык тут прасочыць процэсы, якія выклікалі да жыцьця саматужную прамысловасьць, прыводзілі яе да падняцьця ці да заняпаду. Будзе вывучаць яе арганізацыю, абсталяваньне, тэхніку, прадукцыю і г. д. Разгледзіць кожны від асобна; лёнаапрацоўку, сукнавырабы, выраб скур і аўчынак, рыбацтва, выганку дзёгцю, смалы, шпігнару, выраб цэгля, вапны, палівы і інш.; бандарныя вырабы,

*) Карыстаюся апытальнікам С. Чарнова з яго артыкулу: „История и современность в работах краеведа“, які надрукованы ў зборн. „Первые шаги краеведа“ Иваново-Вознесенск, 1926 г.

калёсныя, вытворчасць кузняў, рамізныя вырабы, і г. д. Важна даць фотографіі і зарысоўкі.

Вывучаючы вытворчасць раёну ў гістарычным разрэзе, даследчык павінен будзе звярнуць асаблівую ўвагу на рынкі і шляхі зносін. Тут важна прасачыць, як на працягу часу мяняліся месцы збыту і набыцця: да рэвалюцыі, пасля рэвалюцыі. Устаноўце гэтыя месцы. Што галоўным чынам збывалася і набывалася на мясцовых рынках, у якіх мясцох, у якія дні былі і зараз засталіся гандлёвыя пункты; адкуль на іх прывяжджалі, з якімі таварамі і г. д.

Ёмкасць мясцовага рынку. Цэны ў розныя часы. Прыватны гандаль. Коопэрацыя. Гэтыя пытанні неабходна памажлівасць прасачыць хаця-б з часу развіцця прамысловага капіталу, увязваючы іх з соцыяльнымі і эканамічнымі ўмовамі ў гістарычным кругабегу.

Якую ролю адыгрывалі ў эканоміцы раёну рэкі, чыгункі, грунтовыя дарогі ў розныя эпохі мясцовага гандлю. Якія змены адбываліся ў мясцовой эканоміцы з правядзеннем бліжэйшых чыгунак, палешаннем грунтовых дарог, з абмяленнем рэк, з ачысткай, шлюзаваннем рэк, з'яднаннем каналамі водных шляхоў і г. д.

Разам з вывучэннем гісторыі соцыяльна-эканамічнага стану раёну трэба спыніцца і на палажэнні крэдытнай справы ў гістарычным асвятленні: роля прыватнага, грамадзкага, дзяржаўнага крэдытаў. Вынікі крэдытных операцый.

Цікавую старонку ў гісторыі раёну павінны заняць гарады і мястэчкі. Мястэчкі ўласцівы для Беларусі. Іх няма ў РСФСР. Мястэчкі да рэвалюцыі і зараз з'яўляюцца гандлёвымі і культурнымі цэнтрамі раёну.

У розныя часы мінулага Беларусі ў быту і эканоміцы не малую ролю адыгрывалі адходныя промыслы. Які стан насельніцтва, колькасць, куды хадзілі і ходзяць на заробаткі, на лесасекі ў горад і г. д., у які час. Ад'езд на заробаткі ў Амерыку і іншыя краіны. Якое палажэнне займалі ў сялянскім быту і эканоміцы адходныя заробаткі да 1861 г. пасля звалення сялян ад паншчыны, пры развіцці прамысловасці і г. д.

Вось гэта той прыблізна круг пытанняў, які павінен разгледзець гісторык раёну пры гістарычным вывучэнні соцыяльна-эканамічнага становішча краю. Цяжка ўстанавіць аднолькавую схэму пытанняў для кожнага раёну. У кожнай мясцовасці ёсць свае асаблівасці і гісторык-краязнаўца павінен сам будзе заўважыць, што ў гісторыі данага раёну зьяўляецца цікавейшым, характэрнейшым і на што трэба звярнуць большую ўвагу. Як правіла трэба помніць, што гісторык павінен устрымлівацца ад сваіх паспешных вывадаў, ад агульных фраз і г. п. Цікавай і каштоўнай гісторыя раёну будзе толькі тады, калі соцыяльна-эканамічнае становішча краю ў розныя часы будзе выкладацца моваю лічбаў і документаў. Патрэбны канкрэтныя даныя, рэальныя кавалкі самога жыцця краю, толькі на аснове іх гісторык можа разважаць і рабіць вывады.

Няроўнасьць соцыяльна-эканамічнага становішча выклікае рэвалюцыйную барацьбу. Гісторык і тут знойдзе для сваіх досьледаў цікавы матар'ял. Варта, вядома, перш спыніцца на агульных пытаннях як: 1812 г., польскае паўстанне 1831 г., паўстанне 1863 г., рэвалюцыя 1905 г. Лютаўская і Кастрычнікавая рэвалюцыі і інш. Але для гісторыка раёну могуць быць цікавымі і іншыя падзеі, якія абмяжоўваліся раёнам, паветам, часам губерняй. Гісторык будзе выясняць прычыны,

якія спрыялі рэволюцыйнаму настрою, вывучаць рэволюцыйныя арганізацыі, збіраць весткі аб кіраўнікох, займацца апісаннем рэволюцыйных падзей і г. д. Адзначыць, якія былі рабочыя і сялянскія паўстанні да рэволюцыі; якая вялася падпольная праца, хто з мясцовых насельнікаў судзіўся за рэволюцыйную дзейнасць. Адносіны класаў паміж сабой. Якая была сувязь з палітычнымі партыямі, якімі. Мясцовыя правакатары. Правыя, чорнасоценныя арганізацыі, іх правядыры. Карацельныя экспедыцыі, ужываньне ваеннай і паліцэйскай сілы. Сходы, мітынгі: хто на іх выступаў, што гаварыў. Роля ў рэволюцыі рабочых, сялян, інтэлігенцыі, вучняў. Водгукі ў вёсцы на рэволюцыйны падзеі і перавароты ў горадзе. Палітычныя гурткі. Выбары ў 1, 2 і 3 Дзяржаўныя думы. Брацкія могілкі, хто у іх пахаваны. Рэволюцыйная хроніка раёну да Кастрычнікавай Рэволюцыі і пасля яе. Як адбывалася Кастрычнікавая Рэволюцыя, яе ўдзельнікі, настрой насельніцтва, окупацыі: нямецкая, польская. Антысавецкія партыі; беларускія нацыянальныя арганізацыі, партыі і г. д. Усё гэта павінна быць дакладна напісана і па мажлівасці ілюстравана. Вядома, пры вывучэнні рэволюцыйнага руху толькі данага раёну, нельга будзе зрабіць дакладных вывадаў. Неабходна ведаць класавую прыроду кожнай палітычнай партыі, якія пашыралі сваю дзейнасць і на раён, які вывучае краязнаўца. Патрэбна цвёрдая марксыцкая ўстаноўка, каб у вывучэнні рэволюцыйнага руху раёну ня стаць на няправільны шлях.

Апроч вышэйпералічанага застаюцца яшчэ пытанні прававога і культурнага парадку, якіх ня можа абмінуць гісторык раёну. Неабходна спыніцца на адміністрацыйным апарате дарэволюцыйнага часу, прасочваючы яго змены з самых даўных часоў. Варта адзначыць ролю валаснога праўлення, суду, паліцэйскага апарату, земскага начальніка, арганізацый земства, больніц, школ і г. д., якія былі грамадзкія арганізацыі, рэлігійныя і іх значэнне ў гісторыі раёну. Якія адміністрацыйныя і грамадзкія арганізацыі з'явіліся пасля Кастрычнікавай Рэволюцыі, у часе окупацыі і г. д.

Вялікія шкоды прыносілі Беларусі імперыялістычныя войны. Спыніцца на іх і прасачыць якія змены ў эканоміку і быт уносілі войны, падлічыць страты. Уцекачы. Адзначыць і апісаць месцы боек. Прасачыць, як адбывалася грамадзянская вайна.

Цікава будзе разглядаець пытанне нацыянальнае: полёнізацыя і русіфікацыя; барацьба за нацыянальнае вызваленне і яе класавая сутнасць. Письменнасць насельніцтва паводле нацыянальных і класавых адзнак, якія газеты, часопісы ў раёне чыталіся раней, чытаюцца цяпер і г. д.

Трэба даць апісанне цікавых архітэктурных помнікаў, помнікаў мастацтва, старасветчыны; даць весткі аб бібліотэках і розных гістарычна-культурных сабраннях.

Вядома, краязнаўцу неабходна будзе азнаёміцца з друкаванымі гістарычнымі доследамі данага раёну, быць у курсе напрамкаў, як наогул гісторыі, так і беларускай гістарычнай літаратуры ў прыватнасці. Важна ведаць бібліяграфію прадмета, разбірацца ў розных плынях і ўмець вызначыць каштоўнае, карыснае ад устарэлага і непатрэбнага. Знаёміцца з пытаннямі навейшае мэтадалогіі крыніцазнаўства. Усё гэта неабходна браць пад увагу гісторыку-краязнаўцу, які прыступае да вывучэння свайго раёну.

У апісальнай частцы працы лепш за усё прытрымлівацца адміністрацыйных межаў, хаця, вядома, у некаторых пытаннях гісторыку

прыдзеца выйсьці за гэтыя межы. Пры вывучэньні добра мець павялічаны плян свайго раёну, на якім належыць адзначыць гістарычныя зьявішчы і розныя прадметы, якія адносяцца да гісторыі раёну.

Як сказана было раней, дасьледчык на месцы можа пашырыць круг яго наглядаў, у залежнасьці ад яго індывідуальных дасьледчых цікавасьцяў. Можа, вядома, у залежнасьці ад крыніц, павясьці вывучэньне ў іншым разрэзе, паставіць новую групоўку пытанняў і г. д. Усё гэта магчыма, а часам і патрэбна. Але ўвесь напрамак гістарычных досьледаў не павінен ухіляцца ад агульнага напрамку вывучэньня гісторыі Беларусі, які ўстанаўліваецца зараз у БССР.

Г. Перлін.

Да гісторыі яўрэйскага друку на Беларусі.

Гісторыя яўрэйскага друку ў Расіі амаль зусім яшчэ не распрацавана. Тым часам роля кнігі ў жыцці яўрэйскага народу была вельмі значная, і гэта брала пад увагу і прогрэсывныя і рэакцыйныя элементы як самога яўрэйства, так і абкружаючага асяродку. „Піонэры яўрэйскай асветы“ лічылі шырокую сетку друкарняў найболей моцнай зброяй рэакцыйных элементаў і ў змаганні з сваімі супраціўнікамі даходзілі да распрацоўкі перад урадам праектаў зачынення большасці яўрэйскіх друкарняў і ўзмацнення цензурнага націску¹⁾. Царскі-ж урад, па сутнасці кажучы, і не патрабаваў гэтых стымуляў, бо і сам з нязвычайнай энэргіяй уціскаў яўрэйскі друк. А пануючыя клясы яўрэйскага грамадзянства, маючы ў сваіх руках друкарні, для аховы сваіх інтарэсаў шырока карысталіся з старога права ўхвалы („апробата“, „гаскама“) і забароны (ува ўсіх яе відах) непажаданых твораў. Дзеля гэтага—аж да зьяўлення даследванняў, якія грунтаваліся-б на неапублікаваных матар’ялах па гісторыі яўрэйскага друку—распрацоўка і зводка матар’ялаў па гісторыі яўрэйскай кнігі ўжо надрукаваных, маюць некаторую цікавасць.

Ніжэйпаданыя радкі якраз і прадстаўляюць спробу зрабіць гэта ў адносінах да яўрэйскага друку на Беларусі.

У гісторыі развіцця яўрэйскай друкарскае справы ў б. Расійскай Імпэрыі Беларусь займае хронологічна другое месца (калі ня лічыць Польшчы): яўрэйскія друкарні ўзніклі тут пасля таго, як яны развілі ўжо даволі інтэнсыўную дзейнасць на Валыні. Калі на Валыні працавалі ўжо яўрэйскія друкарні ў Алексінцы (ад 1760 г.), Турку (ад 1764 г.) і Корцы (ад 1776 г.), дык першая яўрэйская друкарня на Беларусі—у Шклове—закладзена ў 1783 г.²⁾ І запраўды, яўрэйскія беларускія друкарні былі, да пэўнай меры прынамсі, як-бы працягам валынскіх, і сувязь паміж імі існавала даволі доўга. Аб-гэ-

¹⁾ „В 1883 г. 20 июля—кажа І. Б. Левінзон у рэестры сваіх прац—напісал праект аб унічужэнні всех евре́йских типографий, кроме тех, где находятся цензуры, и пустить оные в откупы в пользу евре́йских училищ и о пересмотрении изданных до сего времени евре́йских и халдейских книг. Этот проект представлен был профессором Киевского лицея надворным советником г. Савицким г. министру внутренних дел, а в 1836 г. последовал о том Высочайший Указ. При сем проекте представлена автором также опись древним и новым евре́йским и халдейским книгам с означением какие из них могут быть признаны полезными, и какие вредными“. Гл. Ю. И. Гессен. Смена общественных течений... „Пережитое“, т. III (СПБ 1911).

²⁾ Гл. А. Я. Гаркави. Из истории культуры русских евреев: Сборник в пользу начальных евре́йских школ. СПб. 1896.

тым сьведчаць наступныя факты з гісторыі найстарэйшай яўрэйскай друкарні на Беларусі—шклоўскай. Закладчыкам першай „новай“ друкарні ў Шклове зьяўляецца Цэві-Гірш б. Ар'е-Лейб Маргаліот (ці Марголіос), які дагэтуль быў уласнікам друкарняў у Алексінцы і Корцы на Валыні (у Корцы—супольна з сваім зацем Самуілам б. Ісахар-Бэр-Сегал; той-жа Самуіл Сегал працаваў ня толькі ў Корцы, але і ў Палонным, таксама на Валыні); Сабатай б. Бэнцыон з Корца зьяўляецца выдаўцом („які перадаў кнігу ў друкарню“) „Тыкунэ Зогар“ у Шклове і друкаром там-жа; Бэн'ямін б. Давід-Ар'е-Лейб Сегал з Палоннага зьяўляецца выдаўцом „Гілгулэ-Нэшамот“ у Шклове. Аднак трэба зазначыць, што ў пазьнейшыя часы (1815 г.), якраз паміж копыскімі і валынскімі друкарамі ўзьнік буйны канфлікт на грунце конкурэнцыі і юрыдычнага тлумачэння „апробат“ і „прывілеяў“ („гаскамот“), канфлікт, да вырашэння якога былі пакліканы найвыдатнейшыя рабінскія аўтарытэты: Іошуа Цэйтлін з Шклова і Моісей Хэйфец з Чавус выказаліся на карысьць копыскіх друкароў, Эфроім-Залман Маргуліос з Бродаў—на карысьць валынскіх. Перамог пункт погляду першых, і на гэты прэцэдэнт паклікаецца, калі ўзьнік аналёгічны канфлікт, Якоб з Карліна¹⁾.

Побач з Шкловам працавалі яўрэйскія друкарні ў Копысі (ад 1797 г.), Дуброўне (ад 1802 г.) і Менску (ад 1807 г.), апроча таго, ў Магілеве на Дняпры была надрукавана (ў 1825 г.) адна кніга і ў Лядах (у 1805 г.) таксама адна толькі кніга. Такім чынам, яўрэйскія кнігі на Беларусі друкаваліся ў 6 месцах, але дзейнасьць друкарняў была больш-менш значнай і доўгачаснай толькі ў Шклове і Копысі. Дуброўна і Менск значна адстаюць ад іх. Вытворства беларуска-яўрэйскіх друкарняў выяўляецца ў наступных цыфрах:²⁾

Шклоў	133
Копысь	69
Менск	13
Дуброўна	6
Магілеў	1
Ляды	1

Гэта—прыблізныя цыфры, якія характарызуюць работу яўрэйскіх друкарняў на Беларусі за ўвесь час іхняй дзейнасьці, г. зн. (не зважаючы часу дзейнасьці кожнай друкарні паасобку) ад 1783 г. да 1837 г. У 1837 годзе ўсе яўрэйскія друкарні, паводле „Высочайшае ўтвердженага положення Комитета министров от 27 октября 1836 г.“, для аблегчэння надзора за еўрейскімі типографіямі, былі зачынены, апроча віленскай і кіеўскай (заміж апошняй пазьней была адчынена друкарня ў Жытоміры). Прыблізна 223 выданьня—даволі нязначная сама па сабе колькасць. Калі ўзяць пад увагу, што выданьні 2⁰ і 4⁰, узятыя разам, не дасягаюць 50% агульнай колькасці, і што грунтоўных,

¹⁾ Гл. рэспонсы яго „Когелет Якоб“, Вільня, 1847, аддзел Хошэн-Міншат, № 2. Параўн. Яўрэйская Энцыклёпедыя S. V. Аўтарскае права.

²⁾ Гэтыя цыфры, таксама як і ўсе тыя, што будуць паданы далей, атрыманы на падставе: а) S. Wiener. Catalogus librorum imoressorum Hebraecrum in Museo Asiatico Imperialis Academiae Scientiarum Petropolitanae asservasorum. Petropoli 1893—1904; б) S. Wiener. Bibliographie der Oster-Haggadah 1500—1900. Spb. 1902. в) I. A. Benjaol. Ozar ha-sepharim. Thesaurus librorum Hebraicorum. Bibliographie der gesamten hebr. Literatur. Wilna 1880. г) Розных іншых бібліограф. матар'ялаў і каталёгаў. Поўнае і дакладнае падлічэнне вытворства гэтых (і ня толькі гэтых) друкарняў зрабіць цяжка, асабліва што да некаторых кніг, якія вельмі часта выдаваліся, але хутка знікалі. Параўн. прадмову да „Bibliogr d. Oster-Haggadah“.

вялікіх і шматтамовых кніг было выпушчана мала¹⁾, дык сам сабою зьяўляецца вывад, што беларуска-яўрэйскія друкарні ня былі прыста-саваны і разьлічаны на выданьне кніг буйных і каштоўных, якія вы-магаюць для свайго надрукаваньня ўкладу параўнаўча вялікіх капіта-лаў; іначай кажучы, гэта былі прадпрыемствы тэхнічна і эаномічна слабыя. У гэтым-жа пераконвае, з аднаго боку, вонкавы выгляд вы-даньняў (папера, шрыфт, упрыгожаньні і г. д.), а з другога—вялікі процант перавыданных кніг, якія былі дзе-колечы надрукаваны раней. Тэкст, які лёгка перадрукаваць, і аўторытэт гэтых кніг сярод спа-жыўца, забясьпечвалі друкару і выдаўцу найбольшыя прыбыткі пры найменшых выдатах (у шкоўскіх кнігах перавыданьні складаюць ня менш за 50%, у копыскіх—ня менш за 60%). Урэшце, аб тым-жа сьведчыць і вельмі распаўсюджаны звычай злучацца ў таварыствы (аднаму залішне цяжка было вясьці справу), і тая лёгкасьць, з якою друкары, часам з усім сваім тэхнічным апаратам, пераходзілі з аднаго месца на другое²⁾. Аднак, трэба мець на ўвазе ў даным выпадку і люты цензурны ўціск, які бязумоўна перашкаджаў росту нават зусім жыцьцяздольных прадпрыемстваў падобнага роду, і ўплыў вайны 1812 г., калі па краі праходзілі войскі і Наполеона і Аляксандра.

Было-б памылкай лічыць на падставе вышэйпаданнага, што вар-тасьць вытворства памянёных друкарань была нізкая, што гэтыя дру-карні абмяжоўваліся толькі тымі аднымі выданьнямі, якія болей ці меней забясьпечвалі іх ад страт, і што толькі з гэтага погляду ра-біўся падбор матар'ялу для друку. У выданьнях беларуска-яўрэйскіх друкарань ярка адбіўся дух таго часу, і тое соцыяльна-эаномічнае змаганьне, што вылілася ў форму рэлігійнага руху—хасыдызму, і на-ват дзейнасьць піонэраў „асьветнага“ руху. З гэтага боку дзейнасьць яўрэйскіх друкарань на Беларусі заслугоўвае на асаблівую ўвагу. Не ўваходзячы ў падрабязны разбор гэнай дзейнасьці (гэта—справа хут-чэй гісторыка культуры і літаратуры), пакажам толькі найвыдатней-шыя факты гэтага парадку. У нашых друкарнях друкаваліся найга-лаўнейшыя творы правадыроў абедзьвюх старон, што вялі барацьбу—хасыдаў і міснагідаў³⁾: творы віленскага „гаона“ Іліі і ягоных вучняў з аднаго боку, і Шнеур-Залмана Ляднянскага, ягонага заступніка і іхніх вучняў—з другога. Зварочваюць на сябе ўвагу два шкоўскіх выданьні: а) *Зехер рав*, перадрук з старога выданьня даволі нязнач-най лексыкаграфічнай кніжкі, але з надзвычайна цікавым заклікам выдаўца—*аб стварэньні часопісу на гэбрайскай мове*⁴⁾ б) *Кол шав'ат бат іегуда*, аўтарскі пераклад на гэбрайскую мову першага твору ра-сійскага яўрэя на расійскай мове—„Вопль дщери иудейской“, які быў напісаны ў абарону сваіх братоў—родзічаў Лейбам Неваховічам (ра-

¹⁾ Гэткім зьяўляюцца: *Зогар* (Шкл., Кон.), *Талмуд Бабілёнскі* (кон.), *Талмуд Еру-залімскі* (Шкл., Кон.), *Алфасі* (Кон.), *Мішначот* (Дубр.), *Шулахан-Арух* (Шкл., Кон.).

²⁾ Гэтак Ілія б. Самуіл з сынам і супольнік ягоны Барух—даволі выдатныя шкоў-скія друкары—друкуюць у 1802 г. у Дуброўні, а Ісаак б. Іосиф пераносіць сваю дру-карню з Шклова ў Магілёў, каб надрукаваць там „*Хэмдат-Цэві*“—адзіную яўрэйскую кнігу магілёўскага друку.

³⁾ Цікаўны факт: піонэр яўрэйскага друкарства на Беларусі, успомнены Цэві-Гірш Маргаліот, яшчэ тады, калі быў друкаром у Алексінцы, надрукаваў там у 1772 г. кнігу—*„Земір арыцым ве-харбот цурым“* баявы антыхасыдзкі памфлет, адзін з многіх у тыя часы (перадрукаваны з надзвычайна рэдкага экзэмп. 1-га выданьня С. М. Дубновым у 2-м томе „Гевар“, у сэрыі „Chassidiana“).

⁴⁾ Было перадрукавана Б. Кацам у ягонай „*Истории просвещения евреев в Рос-сии*“, С. Цынбергам ды інш.

сійскі арыгінал перадрукаваны з уступнай заметкай Ю. І. Гесена ў „Научно-литературном сборнике Будущности“ т. III. 1902. ст. 114—133; памянёны-ж пераклад, які быў выданы ў Шклове ў 1804 г. і зрабіўся бібліографічнай рэдкасцю, вядомай усяго толькі ў 2-3 экзэмплярах,—перадрукаваны з уступам Б. Каца ў II томе гістарычнага зборніку на гэбрайскай мове „Геавар“ Птгр., 1918, у выглядзе рэпрадукцый-факсіміль. Урэшце, нельга не звярнуць увагі яшчэ і на той факт, што вядомы легендарны жыццяпіс закладчыка хасыдызму Ізраіля Бешта „Шывхе Га-Бешт“, які вышаў у сьвет адначасна на Валыні і ў Копысі, у розных рэдакцыях, якраз у Копыскай рэдакцыі зьявіўся ўзорам для ўсіх далейшых шматлічных выданьняў!).

У 1827 г. хрысчоныя яўрэі Зандберг і Фодэло ў сваіх паведамленьнях ураду паказваюць на тое, што „открылись-бы большие злоупотребления, если-бы сравнить вышедшие с 1811 г. из 20 типографий, ежедневно занятых, книги, с числом поступивших в Государственную Библиотеку“, і што „еврейские и жидовские типографии, с дозволения правительства и без *оного* (падчыркнена намі Г. П.) существующие, находятся, сколько мне известно, в следующих городах... Что касается до типографии Хасидимов, то оне еще существуют в Жабрэнце и Могилеве (на Днястры. Г. П.). А потому сии типографии, *как уверяют, не имеют позволения от правительства* (падчыркнена намі. Г. П.) то и пишут они на заглавном листе вместо Жабриц, Остро, на тех же, кои печатаются в Могилеве, вовсе не означают места печатания“...²⁾ Хоць гаворыцца тут, галоўным чынам, аб валынскіх і падольскіх друкарнях, і дух даказу ды „патрыятычнага“ павялічэньня існуючай „небязьпекі“ прасякае кожны радок, усё-ж частка праўды тут ёсьць, і прытым у адносінах да ўсіх яўрэйскіх друкарань у Расіі. Хочачы ўхіліцца ад цензуры³⁾ (можа быць ня толькі ўрадавай, але і ўнутранай) альбо ашукаць яе, яўрэйскія друкары, у прыватнасьці беларускія, і запраўды вельмі шырока ўжывалі розныя спосабы: выпуск кніг з няправільным азначэньнем месца друку (Амстэрдам заміж Шклоў: „Орга-звен“, Прага заміж Шклоў: „Бет мідот“), без азначэньня месца і часу надрукаваньня, без азначэньня часу надрукаваньня і без азначэньня друкарні; у некаторых выпадках, аднак, можна падазраваць мотывы рэклямна-гандлёвага характару: напрыклад, калі на тытульным аркушы аднаго шклоўскага выданьня („Бет га-Леві“) не азначана месца выданьня, і заміж яго надрукавана: „як у Дыгернфурце“, дык гэта рэклямнае параўнаньне мясцовага продукту з работай гэткай слаўнай друкарні як Дыгернфурцкая. Што юрыдычная падстава існаваньня некаторых беларуска-яўрэйскіх друкарань была запраўды слабая, відаць з паведамленьня аб лёсе адной з іх (у памянёным артыкуле Ю. Гесена аб цензурцы яўрэйскіх кніг: зданы рыскай экспэдыцыяй (цэнтральным органам цензуры яўрэйскіх ад 1797 да 1802 г.) у цензурыны архіў 7 кніг, „принадлежащих еврею Шефтелю Бенциановичу в Шклове, которого мнимая типография белорусским губернским пра-

¹⁾ Наагул, Копысь быў асяродкам друкаваньня хасыдзкіх кніг, і ў агульным ліку копыскіх выданьняў яны складаюць ня меней 28%, у той час як у шклоўскіх іх каля 5%.

²⁾ Ю. Г. К истории еврейских типографий. Крещенные евреи Зандберг і Фоделло: Еврейская Старина, 1909, IV, ст. 251.

³⁾ Гл. Ю. И. Гессен. К истории цензуры еврейских книг в России: Научно-литературный сборник Будущности, т. II, ст. 58—76; тут выкарыстаны вялікі архіўны матар'ял.

вленим яко незаконно существовавшая закрыты" ¹⁾). Пэрыод залежнасьці ад рыскай экспэдыцыі выявіўся звонку на тытульных аркушох выданьняў таго часу, у выглядзе няпісьменнага надпісу: ²⁾ „Mit bewilligung eine hechst macherordenen zensur zu kige“, альбо ў выглядзе надпісу на тытульным аркушы (па гэбрайску) наступнага зьместу: „Таму што кнігу... усю цалкам прачытаў склад экспэдыцыі, і не знайшоў у ёй нічога супроць законаў цензуры,—дазваляецца надрукаваць яе. Рыга... дня... году. Подпісы“ ³⁾).

У 1837 г. дзейнасьць яўрэйскіх друкарань на Беларусі была спыненая. Разам з тым зьніклі і самыя друкарні, а хутка зьнікла і памяць аб іх. Прынамсі старыя жыхары Шклова ў 70-х і 80-х г. г. мінулага стагодзьзя альбо зусім нічога ня ведалі аб існаваньні ў сваім горадзе друкарань, альбо мелі аб гэтым „кніжныя“ паняцьці (паколькі ім прыходзілася бачыць кнігі шклоўскага друку). Зьнік, як відаць, бяз сьледу і тэхнічны апарат друкарань. Хочацца верыць, што мясцовыя жыхары патрапяць, аднак, выцягнуць што-колечы з багатай памяці мясцовых старых людзей, і што ў мясцовых архівах, дзяржаўных і прыватных, усё-ж захаваліся докумэнты аб яўрэйскім друкарстве на Беларусі.

¹⁾ Відавочна, Шэфтэль Бенцыяновіч—гэта Саббатай б. Бенцыон, аб якім была мова вышэй. Аднак, наколькі ёсьць ведама, ён быў у суполцы яшчэ з трыма друкарамі (Абрам б. Якоб Леві, Ар'е-Лейб б. Шнеур-Файвіш, Ар'е б. Менахем), а друкарня гэтай суполкі працавала і пазьней таго пэрыоду, да якога адносіцца данае паведамленьне. Чаму друкарня названа „мнимой“, калі яна была *зачынена*, незразумела.

²⁾ У той-жа „нямецкай“ версіі гэта нататка сустракаецца і на кнігах надрукаваных у Вільні, як напрыклад, „Перуш ал Іона“, Вільня 1800. Яна пісалася яўрэйскімі літарамі:

משכילי ופועלי יידיש מוכרין ומוכרות ספרים ופועלים ופועלות יידיש

³⁾ З іншых надпісаў на тытульным аркушы заслугоўваюць на ўвагу: а) „У друкарні Кароля Якубавіча Маёра Бергера. У новай друкарні, якую заклаў Ілія б. Самуіл і сын яго Барух“—друкарская фірма з хрысьціянінам на чале—фактычным удзельнікам у прадпрыемстве, ці офіцыяльным шафам—няма ведама. б) „Пад уладарствам вялікага пана енарал-паручніка кавалера Сымона Гаўрылавіча Зорыча, няхай узвысіцца хвала яго“—надпісы аналёгічнага стылю і зьместу звычайна ўжываюцца ў адносінах да каранава-ных асоб. С. Г. Зорыч, вядомы фаворыт Кацярыны II, быў уласьнікам Шклова.

Віт. Вольскі.

Аб асаблівасцях жывой мовы беларускіх татар і арабскай транскрыпцыі „Аль-Кітабаў“.

І.

За час свайго шматвяковага прабывання ў межах Беларусі, татары цалком страцілі цюрскую мову. Як слабы водблеск свайго ўсходняга паходжэння, у сучаснай жывой мове беларускіх татар захаваўся рад слоў арабскага і турэцкага паходжэння, якія сьведчаць аб тым, што ў сваім часе беларускія татары былі цюркамі ня толькі па крыві, але і па мове. Гэтыя словы, якія ў большай частцы належаць да рэлігійнай тэрмінолёгіі, альбо да хатняга ўжытку, што мае дачыненне з рэлігіяй, татары перанеслі з свае колішняй роднае татарскае мовы ў сваю новую родную мову—беларускую, падпарадкаваўшы іх, аднак законам беларускай фонэтыкі. У гэтым беларусізаваным выглядзе словы гэтыя захаваліся ў мове нашых татар аж дагэтуль.

Як прыклад ніжэй падаецца шэраг слоў з усходніх моваў, якія ўжываюцца ў сучаснай гутарцы татарскага насяленьня гор. Менску.

Мізар	— могілкі	кафірскі	— хрысьціянскі
азан.	— хрышчэньне	намаз	— маленьне
суннэт	— абрэзаньне	дуа	— малітва
садага	— міласьціна	себах (сабах)	— ранішняя малітва
абдзесь	— малое абмываньне	аллах	— бог
гўсель	— вялікае абмываньне	харам	— забарона ¹⁾
кяфір	— хрысьціянін	хаджа	— настаўнік
куш	— птушка ²⁾	іман	— вера
мячэць	— мячэць ³⁾	шайтан	— шатан
мална	— мус. духоўнік ⁴⁾	ібліс	— д'ябал

Побач з асобнымі словамі, у мове беларускіх татар сустракаюцца і камбінаваныя выразы, якія складаюцца з двух слоў—беларускага і арабска-турэцкага. Напр.:

ісьці ў ходж — пілігрымнічаць
даць сялям — сказаў прывытаньне
рабіць курбан — прынасіць ахвяру.

Характэрна, што побач з арабскім словам ужываецца і слова аффіяра—азнака польскага ўплыву.

¹⁾ Параўн. гэбрайск. хэрэм.

²⁾ Ужываецца толькі ў адносінах да райскіх птушак.

³⁾ Сапсаванае мэджыт.

⁴⁾ Праўдападобна—сапсаванае тур мошна.

Асабліва цікавымі з філэлёгічнага боку зьяўляюцца „нацыяналізаваныя“ словы, г. зн. словы, у якіх захаваны арабскі альбо турэцкі карань, злучаны з чыста-беларускім канчаткам, прычым усё слова вымаўляецца на беларускі лад. Яркім прыкладам гэтых словатвораў могуць служыць словы:

суннэдзей—той, хто ўчыняе рытуальны абрад абразаньня. У гэтым слове карань *суннэ* (ад слова суннэт—абразаньне) злучаны з беларускім *дзеі* (ад дзеянне, дзеяць);

храмны — забаронены ¹⁾

рахманы — ужываецца ў тым сэнсе, як і пабеларуску ²⁾.

У цяперашні час, у сувязі з шырокім распаўсюджаньнем культуры ў масах, гэтыя словы пачынаюць патроху выходзіць з ужытку і забываюцца. Дзеля гэтага, запісваньне падобных слоў і выразаў было-б зусім на часе.

II.

Яшчэ большае навуковае значэньне павінен мець другі жывы помнік, які сьведчыць аб цеснай духоўнай сувязі, што існавала ў мінулым паміж беларускімі татарамі і аднаверным Усходам—гэта арабскі шрыфт татарскай духоўнай літаратуры.

Карыстаючыся арабскім шрыфтам для перадачы беларускага тэксту, татары паступова прыстасавалі яго да асаблівасьцяў беларускае мовы. У некаторых выпадках яны часткова зьмянілі яго, альбо дапоўнілі свой арабскі альфавэт тымі значкамі, якіх не хапала. Шматгадовая практыка ўжываньня арабскага шрыфту ператварыла гэтыя дапаўненьні і зьмены ў свайго роду сыстэму. Такім чынам, у такзваных „Аль-кітабах“ мы маем дачыненне з рэформаваным, практычна прыстасаваным да беларускае мовы арабскім шрыфтам, падобна да таго як гэты шрыфт у сваім часе быў прыстасаваны да шэрагу моваў усходу, як цюрскіх, гэтак і арыійскіх (пэрсідзкая, турэцкая, татарская ды інш.).

„Аль-кітабы“ ³⁾ ці „Ай-кітабы“ ⁴⁾—гэта ёсьць рукапісныя зборнікі рэлігійнага характару, якія зьмяшчаюць у сабе выпіскі з корану і арабска-цюрскай духоўнай літаратуры, апісаньні рэлігійных цэрамоній і звычайў, легенды, казкі, поэмы, загаловы і рэцэпты ад хвароб, гістарычныя зьвесткі, інакш кажучы—усё, аб чым толькі лічыў патрэбным успомніць аўтар гэткага рукапісу. Паданьні, казкі і да т. п., таксама, як і ўсе нататкі ад імя аўтара, напісаны (як агульнае правіла) пабеларуску або папольску, але арабскім шрыфтам. Загаловы і рэцэпты напісаны часткова пабеларуску, а часткова — як сьведчаць спэцыялісты — на арабскай і стара-турэцкай мовах. Малітвы напісаныя, паарабску, таксама як і вершы з корану, маюць пад радкамі пераклад і коментары на беларускай ці польскай мовах, але арабскімі літарамі.

Сыстэма ўжываньня арабскай транскрыпцыі кітабаў была выпрацавана, ях відаць, на працягу доўгага часу. Вызначыць месца і час паходжаньня гэтай сыстэмы немагчыма. Не захаваліся таксама і якія-коледы падручнікі, паказчыкі і альфавэты (іх пэўна што і ня было), якія-б паказвалі правілы ўжываньня арабска-беларускага шрыфту. Ён вывучаўся нашымі татарамі з роду ў род, ад бацькі да сына, а так-

¹⁾ Ад арабск. слова *харам*—забарона.

²⁾ Параўн. гэбрайск. слова *рахмонэс*.

³⁾ „Аль-кітаб“—кніга.

⁴⁾ „Ай-кітаб“—сьвятая кніга.

сама ў так званых мектэбэ ¹⁾, дзе ходжа ²⁾, сам без якой-коlechы падрыхтоўкі і кваліфікацыі, побач з механічным завучваньнем напамяць тэкстаў корану, знаёміў сваіх вучняў з ужываньнем арабскага шрыфту па „кітабах“, якія былі пад рукою.

Дзеля гэтага, цвёрда ўстаноўленых правіл транскрыпцыі, альбо аднае сыстэмы ня было. Часта адно і тое самае слова ў розных месцах аднаго „кітабу“ перадаецца парознаму.

Ужываючы арабскую транскрыпцыю, беларускія татары цалкам захавалі ў ёй тонкія адценьні і асаблівасьці пры перадачы зычных гукаў, гэтак характэрныя для арабскага шрыфту і зусім чужыя для лацінкі і кірыліцы. Гэтак, напрыклад, для азначэньня аднаго толькі гуку *С* у кітабах ужываецца, у залежнасьці ад вымовы і націску, чатыры самастойныя знакі. Для азначэньня *К*—два знакі (цвёрдае-каф і мяккае-каф) для *З*—тры знакі. Для азначэньня *Т*—два знакі (цвёрдае *т* і мяккае).

На асаблівую ўвагу заслугоўвае перадача гукаў характэрных для беларускае мовы. Дзеля таго, каб перадаць, напрыклад, беларускі гук *дз* (у арабскім шрыфце адпаведнага знаку няма), татары ўзялі арабскую літару *дал* (адпавядае нашаму *д*) і дадалі да яе зьнізу тры кропкі. Беларускае *ц* перадаецца праз арабскую літару *сад* (адпавядае нашаму *с*) з трыма кропкамі ўнізе. Гук *в* перадаецца праз арабскую літару *вав*. Гукі *о* і *у* (у арабскім альфабэце самастойных знакаў для іх няма) перадаюцца праз адну і тую-ж літару *вав*, але з значком (фатхой), які падобны да францускага accent aigu. Гэтак характэрнае для беларускае мовы *ў* перадаецца праз тую-ж літару *вав*, але ўжо з значком, які падобны да францускага accent grave.

Вялікую цікавасьць мае ўжываньне шэрагу камбінаваных апкрытычных знакаў для перадачы галосных гукаў (й, ю, је і да т. п.) і характэрных для беларускае мовы гукавых злучэньняў. Ужываецца напрыклад, скарачанае азначэньне для перадачы беларускага канчатку *ньне*. Уведзены таксама значок для зьмякчэньняў, які адпавядае нашаму *ь*.

Для азначэньня галосных гукаў, якія стаяць побач з сабою, ужываюцца скарачаньні. Напрыклад, каб перадаць канчатак слова *ішоў*, які складаецца з галосных *о* і *ў*, што маюць у арабскім шрыфце аднолькавае асноўнае напісаньне, пішацца адзін толькі знак *вав*, але над ім захоўваюцца абодва апкрытычныя значкі, якія ўжываюцца для азначэньня *о* і *ў*.

Разьмеры гэтага артыкулу не дазваляюць спыніцца болей падрабязна на ўсіх паасобных выпадках ужываньня таго ці іншага знаку,—гэта павінна стаць тэмай для асобнага дасьледваньня. Можна толькі адзначыць, што арабская транскрыпцыя з вялікім посьпехам перадае асаблівасьці беларускае мовы ў шмат якіх выпадках нават лепш за кірыліцу і лацінку.

Каб паказаць наколькі дакладна перадана ў „кітабах“ беларуская мова—падаю ніжэй некалькі прыкладаў беларускіх тэкстаў з кітабу, які я цяпер распрацоўваю. Арабскія знакі арыгіналу пераданы з магчымай дакладнасьцю адпаведнымі літарамі нашага альфабэту. Дзеля лепшага ўразуменьня сэнсу я паставіў знакі прыпынку, якіх у арыгінале няма.

Першыя 7 прыкладаў зьяўляюцца коментарамі да малітваў, што

¹⁾ Школа пры мячэці.

²⁾ Настаўнік.

маюць значэнне заговораў. Апошні прыклад—адрывак з рэлігійнага апавядання, багатага полёнізмамі.

1. ...Магілу вадой паліваючы печь... ¹⁾ (ст. VII, 3).

2. ...Гьдзе стаўшы на ноч, альбо на попаську, альбо на мейсьце, такьжа дьва рекеаты намаз ²⁾ пей і гэтую дуу ³⁾ печь... (ст. VII, 6-7).

3. ...Сьвечы зажыгаючы печь... (ст. VII, 9).

4. ...Седьмы раз печь і вуду дьмухаць, у той вудзе йесьць ⁴⁾ говаць і те патьрава йесьць: паменьць добра будзе... (ст. VII, 14).

5. ...Йесьлі хьто яўне ведець, хорему те два напісаўшы на паперу, на вуда пусьціць; йесьлі до бьрегу пуйдзе—здароў будзе; йесьлі пусьрутку кьруціць—длуга хварець будзе... йесьлі на дьно пуйдзе, то умьре... (ст. VIII, 9-12).

6. ...Хьто гэтую два кожьдага дьня пеў—пан бог йего дом ад агьну обороні пеўне без похібы... (ст. IX, 12).

7. ...Йесьлі хьцеш заўжыды уд пана бога мець, у кождой себах ⁵⁾ по семь раз гэтую два печь... (ст. X, 3-4).

8. ...Алей ⁶⁾ науچه себе ў рымьскім паньстве. На газейсьтва ⁷⁾ ходзіл ⁸⁾ і там ў невуле ў зелі мьне і на мьне кавданы ўложылі. Ў яма ўруцылі мьне. Цалы рук там седзел. Йедней ноцы хоры был, уд пана буга прычыны просіл. Ў тым разе йеден пьтах пырылецел і на дьреве сед і те два пеў, а я зьнім пеў сабах. Стал пьтах тен, полецел. Те два полова научылсе і зноў плакоў, пана бога просіл. Зьноў ноць стала. Тен пьтах пырылецел і пучуў печь і я зьнім пеў і веле пеў і научылсе те два.

Няма чаго і казаць, што вывучэньне тэкстаў „Аль-кітабаў“ мае вынятковое значэньне як для ўсходазнаўства, гэтак і для беларусазнаўства. Для ўсходазнаўства „кітабы“ зьяўляюцца багатым мятар’ялам: 1) па выяўленьні тых пакрыжаваных і ўзаемадзеючых культурных уплываў Усходу і Захаду, аб’ектам якіх на працягу доўгага часу былі беларускія татары; і 2) як гістарычны досьлед прыстасаваньня арабскага шрыфту да славянскае мовы—факт асабліва цікавы ў цяперашні час, калі арабскі шрыфт прыстасоўваецца да моваў (у тым ліку і арыўскіх), якія да гэтага часу ня мелі самастойнай пісьменнасьці.

Для беларусазнаўства „кітабы“ даюць бліскучыя магчымасьці: 1) прасачыць разьвіцьцё жывой беларускай мовы, пачынаючы ад XVI-XVII стагодзьдзяў, і 2) выявіць ролю татар у стварэньні і ўзмацненьні вялікага княства Літоўска-Беларускага, аб чым ужо ёсьць некаторыя гістарычныя даныя.

¹⁾ Трохкроп’е пастаўлена заміж напісанага далей арабскага тэксту.

²⁾ Малітвы ўкленьчышы.

³⁾ Характэрны выпадак скланеньня арабскага слова (дуа—малітва).

⁴⁾ Ё—ужыта для азначэньня знаку, адпавядаючага літары ёт.

⁵⁾ Ранешняя малітва.

⁶⁾ Арабская імя—Алі.

⁷⁾ Подвизничество (ад арабскага корня „газі“—адважны, непераможны). Прыклад арабска-беларускага словатвору.

⁸⁾ У многіх выпадках дзеясловы маюць на канцы ня Ў, як было-б трэба, а Л, як відаць пад уплывам польскае мовы.

Проф. П. Салаўёў.

Аб баброх у Дрыбінскім раёне.

Некаторыя бакі пытання аб баброх у Дрыбінскім раёне, што дагэтуль былі спрэчныя, пачынаюць цяпер вызначацца зусім выразна.

Звесткі аб баброх у Дрыбінскім раёне мы знаходзім у *А. Фядзюшына* (*А. В. Федюшин*. О современном распространении бобра (*Castor fiber L.*) в Белоруссии и некоторые данные к его биологии. *Бюллетень Московского О-ва испытателей природы*. Отд. биологич. 1926, нов. сер. т. XXXV, вып. 1-2).

Аўтар піша: „У верхнім цячэньні Проні бабёр захаваўся ў надта абмежаванай колькасці, адзінкавымі экзэмплярамі, якія выпадкова захаваліся каля пасёлку Чортаў Перавоз (за вёскай Будзіна). Што датычыць прысутнасці баброў у раёне Дрыбінскага лясніцтва, каля вёсак Галавічы, Халепы, Панечы і Карэбы (56°6' паўн. шыр. і 0°12' усход. д. ад Пулк.), аб якіх было паведамленне проф. *П. Салаўёва* ў Менскай газ. „Звезда“ (№ 124 ад 31 траўня 1924 г.) і адносна якіх была пасля ўзбуджана вялікая справа з боку Аршанскага Краязнаўчага Таварыства і Лясной Управы—Наркамзему БССР супроць Палескага Сярнічкавага Трэсту, які збіраўся сплаўляць дрэва міма бабровых будынкаў, у выніку акой, як я гаварыў аб гэтым у сэкцыі прыкладное зоолёгіі 2-га з'езду зоолёгаў у Маскве (1925 г.), была арганізавана асобная камісія, якая апрацавала на месцы правілы сплаву дзерава на гэтым вучастку, дык мне, калі я быў тут улетку 1925 г., не ўдалося знайсці ніводнага доказу нядаўняй прысутнасці баброў. Як відаць, справа была выразна раздута з добраю мэтай аховы бабра, на жаль, ня там, дзе гэта трэба было-б зрабіць. Усё-ж кавалак зрэзанай бабром лазы, які тут знайшоў у 1924 г. проф. *П. Ф. Салаўёў* (як ён мне аб гэтым ветла пісаў), бяссумненна даказвае, што, болей ці меней выпадкова, бабры тут ёсць, тым болей, што і ніжэй і ўгару ад гэтага месца на Проні бабёр жыве, і, зразумела, можа ад часу да часу з'яўляцца і ў памянёным раёне. Але рабіць тут бабровы ахоўнік, як аб гэтым было сказана ў пастанове камісіі дзеля агляду гэтых месц, няма сэнсу, бо мясцовасць для гэтага тут зусім не падыходзіць, а з другога боку, у БССР ёсць шэраг запраўды адпаведных для бабровага ахоўніку месц“.

(Стар. 51).

Не зважаючы на рашучае прырэчанне *А. Фядзюшына* што аб прысутнасці баброў у памянёнай мясцовасці, вясною 1927 г. у Аршанскае Акруговае Таварыства краязнаўства ізноў сталі прыходзіць з Дрыбіна звесткі, якія настойна сьведчылі аб тым, што ў спрэчным вучастку бабры жылі і жывуць. Паводле звестак Дрыбінскага Тава-

рыства Краязнаўства, „у лістападзе 1926 г. баброў бачылі на Проні двое вучняў Дрыбінскае сямігодкі недалёка ад Галавіч. А на Проні ў самых Галавічах, на пераезьдзе ад Галавіч на Хаміны, аднаго маладога бобра бачылі вучні Галавіцкае школы, аб чым паведамляе настаўніца. Бабёр ляжаў на пяску, але калі вучні сталі крычаць і кідаць у яго каменні і палкі, бабёр схаваўся ў ваду. Самой настаўніцы прыходзілася бачыць на пяску сляды баброў (яе словы: „сляды пярэдніх лап як у качкі, задніх як у сабакі“) у розных месцах недалёка ад Восава, куды яна сумысьля хадзіла“.

Тут я лічу за неабходнае зрабіць маленькае адступленьне ад далейшай перадачы зьвестак з Дрыбіна, дзеля таго, каб спыніцца на слядох лап бобра.

Бабёр, як ёсьць ведама, мае ногі кароткія і вельмі моцныя, заднія трохі даўжэйшыя за пярэднія, на лапах пяць пальцаў; пальцы задніх лап злучаны шырокаю перапонкай да самых кіпцяў.

Падрабязныя ведамасьці аб слядох баброў дае Л. Порценка ў сваім артыкуле (Л. А. Порченко. Бобры на реке Тетерев в Киевской губ. 1926 г.). Ён піша:—„У часе сваіх дасьледваньняў я вельмі часта, і ў шмат якіх месцах, знаходзіў адбіткі лап бобра і дзеля гэтага не рэгістраваў іх. Нагляданьні дазваляюць зрабіць наступныя вывады. Бабёр, як відаць, бярэ пад увагу тое, што ён пакідае за сабою сляды, якія паказваюць ягоную прысутнасьць, і стараецца альбо ступаць з большай асьцярожнасьцю, альбо меней таптацца на адным месцы. Сляды часта нагэтулькі збытаны, што ўзьнікае дапушчэньне аб жаданьні бобра сумысьля забытаць свой ход. Слядоў уздоўж вады я спатыкаў вельмі мала; пэўна што ўздоўж берагу бабёр ідзе вадою. Звычайна сляды вядуць проста таўна да вады ад месц пагрызаў. Тады калі на пярэдадні ішоў дождж, час праходжаньня зьвярка можна было вызначыць зусім дакладна, бо старыя сляды змываліся дажджом і ў лепшым выпадку рабіліся нявыразныя. Часам адбіткі былі нявыразныя—як відаць замазаны хвостом. Болей таго,—відаць было, што хвост прыціскаўся да зямлі з прыметным высілкам. На пескавых грывах сляды адбіваліся злёгка. Сьлед у такіх выпадках нагадваў сьлед гуся альбо бусла, бо былі прыметны толькі глыбокія адбіткі трох кіпцяў. На балоце выразна адбіваюцца пяткі і 3-4 пальцы задніх ног з кіпцямі. Берагі перапонкі паміж пальцамі не абрысоўваюцца ніколі. Пярэднія лапы адбіваюцца характэрнымі фігурамі ў выглядзе зорак. Пад кустамі бабёр прабіраецца па вецьці, прыгібаючы яго да зямлі. У адным выпадку зьвярок, як відаць, аступіўся і пакінуў на густым балоце пад кустамі вельмі добры сьлед. *Адбіткі пярэдніх лап ляжаць то з бакоў задніх, то наперадзе ад іх*; часам заднія сляды наступваюць на пярэднія. Аднаго разу адбіткі пярэдніх лап нагэтулькі далёка былі ад задніх, быццам бабёр бег прынамсі галёпам. Адбіткі лап даюць магчымасьць судзіць хоць часткова аб *колькасьці баброў*. Зьмераная даўжыня розных адбіткаў дае цыфры 9, 12, 17, 19, і 22 см. Такім чынам можна гаварыць аб бязумоўнай наяўнасьці 5 экзэмпляраў, а пэўна што шмат баброў могуць мець сляды аднолькава доўгія, калі ўзяць пад увагу тэхнічную немагчымасьць зрабіць болей дакладныя памеры... Болей шырокія і болей вузкія сляды тлумачацца, на мой погляд, палажэньнем ступаючай лапы“.

Цяпер зноў вернемся да матар'ялаў атрыманых з Дрыбіна:

„Адзін селянін з Галавіч расказаў, што ў лістападзе 1926 г. ён амаль ні злавіў жыўцом бобра на рэчцы Мураванцы, якая ўпадае ў

Проню з правага боку ў самым Восаве. Бабёр быў спатканы ім на няглыбокім месцы. Селянін доўга за ім гнаўся, пакуль бабёр не схаваўся на глыбокім месцы ў ваду.

Пры сплаве дзерава Сярнічавы Трэст наняў 2 чалавек пільнаваць, каб плыты ня штурхалі ў бераг, дзе былі пяхуркі баброў, але гэтае вартаваньне толькі пашкодзіла бабром. Бо гэтыя вартаўнікі расклалі каля самага берагу агонь і выпіўшы, як відаць,—збіралі навокал сябе развяж і г. д., так што ў так званым ахоўніку бабры кідаліся ўва ўсе бакі, шукаючы прытулку і спакою. Дзе бабры затрымаліся на зіму, зараз адказаць цяжка. Есьць чуткі, што бабры затрымаліся на возеры Мураванцы, на ягоных верхавінах, па рэчцы Мураванцы, адзін бераг якой круты і парослы лесам.

Цяпер аб тым, ці былі бабры на Проні ў 1925 г.? Улетку 1925 г. шмат хто бачыў баброў у розных мясцох на Проні. У самым Восаве сябра т-ва Войтаў, касіўшы сена, чуў як плавалі і булдыхаліся ў вадзе бабры. Настаўнік Прыбускае школы, таксама косячы сена ўлетку 1925 г., бачыў штук 5 баброў на Проні супроць в. Хаміны, дзе ў Проню з правага боку ўпадае рэчка Азерня (вярсты тры ад Восава ўгару па Проні). Як відаць, Восава было месца зімаваньня баброў, а ў іншую пару бабры жылі і па другіх мясцох на Проні.

Пасьля закладкі ахоўніка ня была наладжана належная ахова баброў. Паводле неправэранных даных вартаўніком ахоўніку быў вызначаны грам. вёскі Палосак. Палоскі ад Восава знаходзяцца на адлегласьці 12 вёрст. А тымчасам, пасьля закладкі ахоўніку навокал гэтага пытаньня быў узняты шум, асабліва сярод паляўнічых; і вось, калі ў 1924 годзе селянін з в. Галавіч, пэўна што несьведомы і не паляўнічы, забіўшы бабра прадаваў скурку на Дрыбінскім рынку і трапіў у міліцыю і суд, дык у 1925 годзе, пасьля закладкі ахоўніку, баброў ужо забіваюць профэсыяналы-паляўнічыя. Так адзін селянін з вёскі Заложжа забіў у восень 1925 г. ў Восаве 5 баброў; зразумела, што на Дрыбінскім рынку бавровых скурак ён не прадаваў, бо ведаў, якая за гэта пагражала кара.

Трэба заўважаць, што сяляне з вёсак, што навокал Восава, асыярожны ў гутарках наконт баброў, асабліва калі ў іх дапытваецца на іхні пагляд офіцыйная зацікаўленая ў гэтым асоба. Звычайныя адказы:—„ня бачылі, ды іх у апошнія гады зусім тут няма“. Два вучні Дрыбінскае сямігодкі паведамілі, што калі яны, убачыўшы баброў, сталі ў вёсцы Галавічах расказаць аб гэтым сялянам, дык апошнія казалі вучням, што гэта не бабры, і строга забаранілі ім расказаць дзеколечы аб тым, што яны бачылі.

Усе гэтыя факты, якія я тут падаў і іншыя, даводзіліся да ведама Аршанскага акруговага таварыства Краязнаўства. У вініку Акрвыканком арганізаваў камісію дзеля дасьледваньня гэтай справы на месцы.

Члены камісіі пасьля выкананьня ўскладзенага на іх даручэньня, па дарозе з Дрыбіна ў Воршу былі ў Горках, каб пабачыцца з А. В. Фядзюшынм. Але таму, што Фядзюшын жыве ў Менску, члены камісіі ветла перадалі мне як свае ўражаньні, так і вынікі абсьледваньня. З акту камісіі, які быў адданы ў маё распараджэньне, відаць наступнае.

„На шляху ад м. Дрыбін да м. Чавусы, пры сутоку дзьвёх рэчак—Шыпаўкі і Мураванкі, стаіць вадзяны млын. З правага боку млына, угару па цячэньні на захадзе ляжыць возера, якое займае плошчу каля 3,5 гэктараў; да возера з заходняга боку прылягае дрыгвісты аб-

шар, парослы вольхай, лазою, хвойй і рознімі дробнымі хмызьнякамі. Балота гэтае займае плошчу каля 4,5 гэкт. і даходзіць да вур. Табалаха Прылесьнінскае дачы Дрыбінскага лясніцтва (агульная плошча якога—80 гэкт. буйнога лесу). Дзякуючы таму, што возера паднята грэбляй на 2 мэтры, рэчкі Мураванка і Шыпаўка, на працягу 0,75 кілёметра ўгару ад возера, маюць шырокае і глыбокае рэчышча (да 2-х мэтраў шырыні і каля 3 мэтраў глыбіні), прычым правы бераг рэчкі Шыпаўкі круты, высокі і парослы хмызьняком, а па левым беразе Мураванкі праходзіць дарога. Абедзьве рэчкі на адлегласьці 2 клм. ад воз. Мураванка маюць—першая Трылесьнінскае возера і вадзяны млын, а другая—Гаспадоўскі млын і возера. Да возера Мураванка і рэчак прылягаюць з абодвых бакоў сялянскія хутары. Возера вельмі багата рыбай і начовачкамі. Ад возера да хмызьняку цягнецца шырокая паласа чароту і іншых расьлін.

Пры аглядзе возера і рэчак камісія знайшла ў альховых і лазовых кустох на поплаве 3 сьвежых бабровых логава і каля іх у поплаве,—дзіры бабровых ходаў, якія злучаны з возерам. На логавых знойдзена шмат старога і зусім сьвежага памёту, частка якога ўзята камісіяй для дасьледваньня. Памёт, паводле папярэдняга агляду, складаецца з рэштак ракавай лупіны, рыбы, карэньняў, травы ды інш.

На падставе вышэйпамянёнага камісія лічыць, што ў возеры Мураванка і рэчках Шыпаўка і Мураванка, з прылягаючай да іх дрыгвою і хмызьнякам, бязумоўна жывуць бабры, у ліку 2-3 сем'яў; гэта пацьвярджаецца таксама і шэрагам мясцовых грамадзян, якія кажуць, што бабры ў вурочышчы Мураванка жывуць здаўна, і што яны іх шмат разоў бачылі. Адзін селянін браўся нават прасачыць і злавіць бабра жыўцом на працягу 2-х дзён.

На рэчцы Проні, пры аглядзе берагоў, знойдзены размытыя вадю старыя бабровыя пачуркі. У вурочышчы Восава, на мялізнах паміж лазою, знойдзены каля самай вады выразныя сьляды бабровых лап (сьляды ідуць па мулу 0,25 мтр. ад вады, і зноў хаваюцца ў вадзе, ня выходзячы на бераг). Насупроць першай бабровой ямы, на адлегласьці $\frac{1}{3}$ клм. ўніз ад б. царкоўнай сенажаці, на левым беразе Проні, у траве, на адлегласьці каля 20 см. ад вады, знойдзена логава бабра і адбітак ягонай лапы недалёка ад логавы. Трэба заўважыць, што бабровымі ямамі завуцца шырокія і глыбокія месцы на Проні вышэй Восава; паводле заяў мясцовых сялян, тут часта бачылі баброў. Бачылі іх і ў гэтым годзе сяляне-рыбакі і вучні з вёскі Галавічы аб чым яны заявілі камісіі.

Левы бераг Проні ў вур. Восава вельмі высокі і круты, парослы хмызьнякамі, якія цягнуцца аж да дзяржаўнага лесу. Плынь рэчкі ў гэтым месцы павольная, а сама яна даволі глыбокая, дзякуючы таму, што Залажанскі млын (на 2 клм. ніжэй па рэчцы ад Восава, на Расьнянска-Магілёўскім шляху) падтрымлівае высокі ўзровень вады. На правым баку Проні і недалёка ад яе насупроць рогу вур. Восава, ёсьць вялікае старарэчча, парослае яварам (касачом) ды іншымі балотнымі расьлінамі, і праз увесь год запоўненае вадю. Усе гэтыя прыродныя ўмовы, узятыя разам, спрыяюць, па думцы камісіі, жыццю тут баброў.

На падставе ўсяго вышэйпамянёнага камісія знаходзіць, што ў вур. Восава на р. Проні, бязумоўна, жывуць бабры, частка якіх, дзякуючы непакою на Проні, перайшла ў воз. Мураванка па р. Шыпаўцы, якая ўпадае ў Проню вышэй вур. Восава і ніжэй бабровага азярышча“.

Такія вынікі камісіі. Апрача гэтага, грамадзяне в. Галавічы запэўнялі, што яны знаходзілі сьляды баброў каля віру „Перакопішча“ на Проні і ў іншым месцы, „якое называецца „Папова Лука“, ды што яны бачылі бабра, як той плыў у гэтых-жа месцах, на адлегласьці каля 200 саж. ад хутарскіх будынкаў.

Такім чынам цяпер, апрача розных зьвестак, атрыманых ад сялян, настаўнікаў, вучняў, членаў Таварыства краязнаўства, адносіцца да якіх з недавер’ем і цаніць іх меней, чым цаніў свае анкеты А. В. Фядзюшын, у нас няма падставы,—мы маем і болей канкрэтныя даныя, якія выключаюць дапушчэньне, што „справа была выразна раздута.

Усё гаворыць за тое, што бабры, ня глядзячы на перасьледваньне і нішчэньне іх, на Проні захаваліся. Калі прыняць гэта,—будуць зусім зразумелыя як знаходка мною лазы, што была зрэзана бабром, так і словы А. В. Фядзюшына, „што і ніжэй і ўгару ад гэтага месца на Проні бабёр жыў“. Аднак перасьледваньні прымушаюць бабра шукаць болей спакойнага месца, якім і зьяўляецца возера Мураванка.

Велішчанскі.

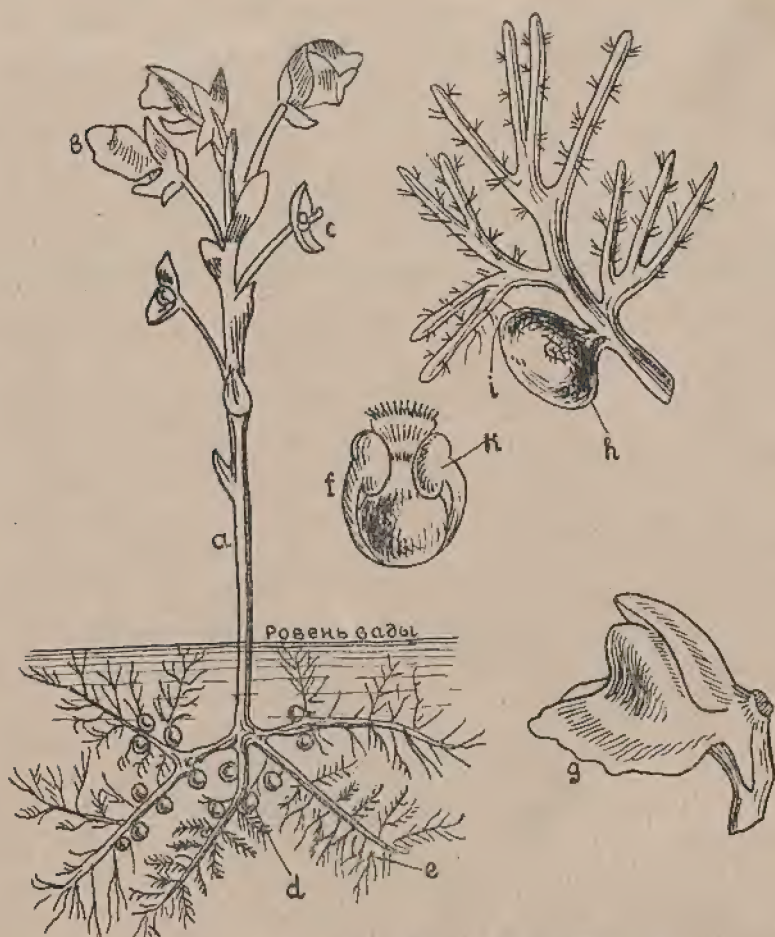
Нашы машкаедныя расьліны.

Расьліны, як вядома, звычайна дастаюць кармленьне такім чынам: пры дапамозе гэтак званых хлёрофільных зерняў, якія знаходзяцца ў лісьцях, яны бяруць з паветра вугляквысны газ, а неабходныя матэрыі—мінэральны ў выглядзе соляў высмактваюць з глебы каранямі. Апроч гэтага спосабу кармленьня некаторыя расьліны ўжываюць другі, вельмі падобны да таго, якім жывяцца ўсе жывыя істоты і ў тым ліку і чалавек: тым ці іншым спосабам яны бяруць ужо арганізаваную матэрыю ў відзе якой-небудзь жывёлы, казуркі, расьліны і пры дапамозе асаблівых г. зв. страўных сокаў раскладаюць гэтую матэрыю на больш простыя часткі і з апошніх будуць свой арганізм, зьмяняюць сапсутыя часткі яго і г. д. Першым спосабам, паміж іншым, спосабам сынтэзу арганічнай матэрыі з неарганічнай, жывёлы будаваць свой арганізм ня могуць.

Такіх расьлін, якія жывяцца казуркамі і наогул здольны папаўняць сваё цела з арганічнай матэрыі, вядома досыць шмат: мухалоўка (*Dionia muscipula*) сарацэнія (*Sarracenia*). У Амэрыцы нэпэнтэс (*Nepenthes* на астравах Індыйскага акіяну і г. д. У нас на Беларусі да іх належаць пływунец звычайны (*Urticularia vulgaris*) і пасіцы—доўгалістая і кругалістая (*Drosera anglica et Drosera rotundifolia*).

У чэрвені і ліпні на паверхні вадаёмаў з стаячай вадой, як напрыкл., у сажалках, прудох і г. д., часта можна ўбачыць вельмі прыгожыя кветкі жоўтага колеру, вельмі падобныя да кветак усім вядомай садовай расьліны—ільвінага зеву (*Antirrhinum*) альбо зарніцы звычайнай (*Linaria vulgaris*). Гэта і ёсьць пływунец звычайны (*Urticularia vulgaris*). Разгледзім яго дасканала (гл. малюнак). На досыць тонкім сьцяблі некалькі кветак, сабраных у гронку. Кожная кветка складаецца з жоўтага двугубага вяночка, у якога на зеве ёсьць дзьве палоскі цёмна-жоўтага колеру; дзьвюх тычак абапал падобнай да пляшкі верхняй плодазавязі; паміж іншым, вяночак вельмі лёгка адрываецца, чаму гэтую расьліну цяжка з кветкамі засушыць.

Як вы бачыце з малюнку, звычайнага выгляду лісьцяў—няма. Але тое, што вы напэўна прынялі за карані—гэта і ёсьць лісьце, а каранёў—няма. Самае цікавае ў гэтай расьліне—пляшачкі, якія раскіданы паміж долькамі лісьцяў. Гэтыя пляшачкі прадстаўляюць сабой апарат, прыладу для лоўлі рознай дробязі з насельніцтва стаячых вод—вадзяных блох, рачкоў, нават, як сьведчыць Кайгародаў—рыб'іх малькоў (моладзі) і апалонікаў. На адным канцы пляшачкі ёсьць вейсьце, якое зачыняецца як-быццам дзьверцай. Гэтая „дзьверца“ ўсаджа-

Utricularia vulgaris - Плывунец, звизгайны.

а) цэльная расьліна; б) кветка; с) кветка без вяночка (плодазавязь); д) лоўчая пляшачка; е) долькі лісьцяў; ф) павялічаны слупок з дзьвюма тычачкамі (к); г) павялічаны вяночак; h) павялічаная лоўчая пляшачка з воласікамі (і).

ная валаскамі, можа адчыняцца толькі ў сярэдзіну і такім чынам, калі якая-небудзь неасьцярожная жывёліна прыблізіцца да гэтай пляшачкі і даткнецца валаскамі на дзьверцы, пляшачка, як-быццам накідваецца на здабычу, якая трапіўшы ўсярэдзіну, вылезьці назад ня зможа. Там яно ад голаду, а можа і ад дзеяньня асаблівых сокаў, якія расьліна выпускае ў гэтыя пляшачкі, гіне, яе труп разлагаецца і высмактваецца расьлінай.

Гэты цікавы процэс жыўленьня пływунца можна наглядаць і ў штучных умовах акварыума. У весну ў сажалцы альбо канаве можна ўбачыць пучкі велічыней з гарошыну зялёнага колеру. З гэтых пучкоў,

Drosera rotundifolia-Росіца круглалістная

а) цэльная расьліна; б) кветка; в) ліст; д) карані; е) ліст у павялічан. відзе з злоўленай кузуркай (m) (e) захопленай валаскамі (m); e) разрэз праз павялічан. кветку; відны тычачкі (f) і плодазавязь (g), h) павяліч. бутон.

у відзе якіх пływунец перазімоўвае, вырастаюць новыя расьліны пływунца. Калі ў акварыум палажыць некалькі такіх гарошын-пучкоў і кінуць туды ікры жабы альбо іншых дробных вадзяных жывёл, то можна будзе хутка наглядаць гэта надзвычайнае паляваньне расьліны за жывёлай.

А вось і другі прадстаўнік мошкаедных расьлін (гл. мал. № 2). Гэта расьліна завецца расіца круглалістная (*Drosera rotundifolia*). Яе можна досыць часта напаткаць пры вандраваньнях па сфагнавых балотах: росту яна малага 10—15 см. і сядзіць яна, абкружаная мохам, на якім раскінуліся яе цудоўныя лісьці-пасткі.

Расіца шматгадовая расьліна; лісьце яе прыкаранёвае, кветкі сядзяць гронкай на сьцяблі, белага колеру; тычачак, пялёсткаў па 5 шт. Самая цікавая частка гэтае расьліны—ліст. Пласток яго цёмна-зялёнага колеру, увесь утыканы нібы шпілечкамі чырвонага колеру; на канцох гэтых шпілечак празрыстыя кропелькі клейкага соку, якія вельмі падобны да звычайнай расы (адгэтуль і назва расьліны—„расіца“). Вось гэтыя кропелькі служаць прынадай для ўсялякіх дробных казюляк, якімі жывіцца расіца—камароў, дробных мух і г. д.

Вось як таленавіта апісвае процэс лоўлі камара расіцай вядомы

вучоны прыродазнаўца—Д. Кайгародаў: *) „...вось, адзін камарык, захоплены бліскучымі на сонцы кропелькамі лісьцяў расянікі, садзіцца на расянічаты бераг ліста, думаючы задаволіць сваю смагу; але ў гэты момант ён чуе, што хтосьці яго трымае: яго лапкі і хобат вязнуць у клейкіх кроплях, якія ён прыняў за бліскучыя кроплі расы. Калі камар пачуў небясьпеку, то ён пачаў з усёй сваёй камарынай сілы вырывацца з бяды, але дарэмна! Высака паднятая кверху лапка толькі выцягвае клейкую кроплю навокал галоўчатага пончыка шчацінкі. І вось, ліст расянікі прыходзіць у нейкае дзіўнае беспакойства: шчацінкі яго пачынаюць паволі выпрастацца, па чарзе адна за адной, пачынаючы з бліжэйшых да таго месца, на якім знаходзіцца бядак-камар. Бліскучыя кропелькі таксама пачынаюць расці і хутка павялічваюцца. Затым шчацінкі пачынаюць згібацца пры сваёй аснове і нахіляць свае клейкія галоўкі ў напрамку да траціўшага ў бяду камара, які ў сьмяротным страху ўжывае надзвычайныя, але дарэжныя патугі дзеля свайго вызваленьня. Ужо адна з шчацінак захапіла ахвяру за шыю, другая прыціскаецца да яе сьпіны... яшчэ некалькі хвілін і камар-бядак ужо абхоплен дзесяткам шчацінак; яшчэ нямнога—і ён заліт іх клейкім сокам—задушаны і патоплены...”

Калі асьцярожна выкапаць расіцу з мохам і пакласьці ў талерачку з вадой, дык можна доўга назіраць за ёй і карміць яе мухамі, камарамі: можна нават „пакрыўдзіць“ яе, прапанаваўшы ёй заместа казуркі кавалачак шкла, каменчык альбо яшчэ што-небудзь.

*) „Мухоеды“.

МАТАР'ЯЛЫ З МЕСЦ.

В. А. Самцэвіч і П. С. Стрыгуцкі.

Папяровая фабрыка „Профінтэрн“ у Нова-Барысаве*).

I. Кароткая гісторыя фабрыкі і яе месцапалажэнне.

Папяровая фабрыка „Профінтэрн“ (да 1923 г. „Папірус“) пабудавана ў 1902 г. кампаніяй беларускіх купцоў—Чорным, Вільгушэвічам і Данішэўскім, якія да гэтага часу займаліся эксплёатацыяй лесу на Барысаўшчыне. Адчуваючы патрэбнасць пераапрацоўкі сырога ляснога матар'ялу на месцы дзеля атрымання большага прыбытку кампанія рашыла адчыніць папяровую фабрыку, бо іншыя прадпрыемствы па апрацоўцы дрэва ўжо былі. Фабрыка была пабудавана на правым беразе р. Бярэзіны ў адлегласці 1,5 км. ад вакзалу Барысаў Маск.-Белар.-Балтыцк. чыгункі ўніз па цяжэньні ракі і побач з дрэваапрацоўным заводам „Комінтэрн“. Такое месцапалажэнне фабрыкі было досыць выгодным: па рацэ дастаўляўся лес, як сыравіна і апал, па чыгунцы дастаўлялася ўсё патрэбнае для абарудвання фабрыкі і адпраўляўся апрацаваны продукт.

Фабрыка знаходзілася ў руках прадпрыемцаў да канца нямецкай окупацыі. У 1919—21 г.г. фабрыка працавала вельмі слаба з прычыны адсутнасці сыравіны для вырабу. Становішча рабочых было вельмі цяжкае. З 1922-23 г. праца на фабрыцы пачынае разгортвацца і ў 1925 г. фабрыка працуе ўжо поўным тэмпам.

II. Рэвалюцыйныя моманты.

Рэвалюцыя 1905 г. амаль што зусім не закранула жыцця рабочых, якія ў большасці складаліся з мясцовых сялян, але частка рабочых усё-ж прымала ўдзел у агульных дэманстрацыях рабочых. У 1906 г. група больш сьведомых рабочых наладжвае ў лесе сход рабочых прадпрыемства, дзе абгаварваліся пытанні павялічэння зарплаты, памяншэння рабочага дня і розныя арганізацыйныя пытанні. Імпэрыялістычная вайна 1914 г. вырвала лепшую частку рабочых фабрыкі, што вызвала паніжэнне самай вытворчасці фабрыкі і адбілася на далейшым росце рабочага руху. На фабрыцы ўжо працуе значны % падлеткаў і жанчын з нізкай заробтнай платой (падлеткі атрымлівалі 7-8 рубл. у месяц). У часы лютаўскай рэвалюцыі настрой рабочых падываецца, рабочыя прымаюць удзел у дэманстрацыях, ставяць

*) Артыкул зьяўляецца вынікам дасьледчай экскурсіі з настаўнікамі—курсантамі летніх Барысаўскіх настаўніцкіх курсаў у 1927 г. на фабрыку „Профінтэрн“.

пытання і аб павялічэнні зарплаты, але становішча не паляпшаецца, а ў часы нямецкай окупацыі яшчэ пагаршаецца з прычыны ўціску рабочых прадпрыемствамі.

III. Рабочая сіла.

У першыя гады пасля адчынення фабрыкі на ёй працавала 80 рабочых, жанчын было вельмі мала. Рабочыя набіраліся пераважна з мясцовых сялян, вельмі танна прадаваўшых сваю рабочую сілу. У сучасны момант на паперні працуе 189 чал., з якіх рабочых 167 чал. і служачых 22 чал. Рост рабочае сілы можна бачыць з наступнае табліцы:

Ч а с	Лік рабочых	Лік служачых	У с я г о
1/X 1924 г. . .	132	12	144
1/X 1925 г. . .	142	12	154
1/X 1926 г. . .	154	15	169
1/IV 1927 г. . .	165	22	187

З агульнага ліку рабочых на фабрыцы працуе 34 жанчыны, якія, галоўным чынам, працуюць у сартыровачным і ўпаковачным аддзяленнях, а таксама і на іншых больш лёгкіх работах.

У вытворчасці рабочая сіла размяркоўваецца наступным чынам: на вытворчасці працуе 49%, на падсобных работах 28%, малодшага абслугоўваючага персоналу і на гаспадарчых работах 15% і служачых 8%.

IV. З а р п л а т а.

У дарэвалюцыйныя часы сярэдняя зарплата раўнялася 30 руб. у месяц за 12-гадзінны рабочы дзень. У сучасны момант зарплата рабочым выдаецца па 10-разраднай тарыфнай сетцы, а служачым па 17-разраднай сетцы. Зарплата выдаецца выключна грашымі адзін раз у месяц. Ніжэйшы заробак рабочага за апошні квартал быў 25 руб. 80 к. (па 1 разр.), сярэдні (6 разр.)—45 руб. 80 кап. і вышэйшы (9 разр.)—60 р. 20 к. павялічэнне зарплаты ішло наступным чынам:

Ч а с	па 1 разр.	па 6 разр.	па 9 разр.
1924—25 г. . . .	23 р. 04 к.	37 р. 50 к.	48 р. — к.
1925—26 г. . . .	24 р. — к.	41 р. 28 к.	56 р. 80 к.
1926—27 г. . . .	25 р. 80 к.	43 р. 80 к.	60 р. 20 к.

3 ліпня месяца 1925 г. на фабрыцы ўведзены прэміі з выработкі тавару, што значна павысіла заробак рабочых і зацікавіла іх у павышэнні прадукцыйнасці працы. За першы квартал 1926-27 бюдж. году (кастрычнік—сьнежань) прэміяльны заробак рабочых дасягнуў 40% усяе зарплаты.

Павялічэнне выдачы зарплаты ва ўсім прадпрыемстве характарызуецца ніжэйпаданымі лічбамі:

Ч а с	Рабочым	Служачым.
Кастр.—Сьнежань 1924 г. .	13.413 р.	Вестак няма
Кастр.—Сьнежань 1925 г. .	19.175 р.	3.864 р.
Кастр.—Сьнежань 1926 г. .	27.425 р.	3.135 р.
Студзень—Сакавік 1927 г. .	31.416 р.	3.768 р.

Павышэньне прадукцыйнасьці працы на фабрыцы ў значнай меры павышае і зарплату рабочых, асабліва, калі прыняць пад увагу ўвядзеньне прэміяльных выдач.

V. Умовы працы і ахова здароўя.

Рабочыя і служачыя на фабрыцы працуюць па 8 гадзін, а броня па 6 гадз. У аддзяленьнях кохарным, шлейфэрным, рольным, папярковым і сарфазарным працуюць у 3 зьмены, у мэханічным цэху ў 2 зьмены, у астатніх—у адну зьмену. Санітарныя ўмовы працы нельга прызнаць здавальняючымі. На фабрыцы ёсьць толькі 2 вэнтэлятары, з якіх адзін ужо нікуды не гадзіцца. Адсутнасьць вэнтэляцыі асабліва адчуваецца ў машынным і кохарным аддзяленьнях і найбольш у г. зв. „шкодным“ аддзяленьні, дзе перабіраецца розны папярковы хлам. Асабліва патрэбнасьць у вэнтэляцыі на фабрыцы адчуваецца ўлетку, калі з прычыны вялікай гарачыні прыходзіцца адчыняць вокны, што вызывае скразьнякі. Адносна іншых умоў справа абстаіць лепш: у кожным аддзяленьні ёсьць рукамынікі, мыла, кіпячоная вада, для рабочых і служачых ёсьць лазьня.

У дарэволюцыйныя часы мэддапамогі на фабрыцы амаль што зусім ня было. Цяпер пры заводзе „Комінтэрн“, які знаходзіцца побач з фабрыкай „Профінтэрн“, ёсьць амбуляторыя, якая абслугоўвае рабочых і служачых фабрыкі і заводу. Пры амбуляторыі з 5/VI—26 г. адчынены зубны кабінэт. За тэрмін травень 1926 г.—сакавік 1927 г. (год) амбуляторыю наведала 944 чал. (альбо па 2,6 чал. у сярэднім у дзень); дома аказана дапамога за той-жа час 19 чал. (семі карысталіся галоўным чынам дапамогай Н.-Барысаўскай амбуляторыі). Зубная дапамога аказана 132 ч. Найбольш пашыранымі хваробамі сярод рабочых былі: грып, малярыя і кішачны тыфус.

VI. Э н э р г і я.

Фабрыка абслугоўваецца двума паравымі рухавікамі. Адзін з іх сыстэмы „Тандэм“ (Нямеччына) у 450 конскіх сіл, працуе з 1907 г., выкарыстоўваецца на 80%. Рухавік абслугоўвае машыны і станкі ўсіх аддзяленьняў за выключэньнем папяровага аддзяленьня, рухавік прышоў ужо амаль што ў поўную няпрыгоднасьць і патрабуе замены. На фабрыку ўжо дастаўлен новы рухавік сыстэмы „Зульдэр“ (Швэцыя) у 575 конскіх сіл, які быў устаноўлен к 1 жніўня бягучага году. Другі меншы рухавік мае 40 конскіх сіл і абслугоўвае машыны папяровага аддзяленьня. Машыны (рухавікі) перадаюць мэханічную энэргію пры дапамозе трансмісій да станкоў усіх аддзяленьняў. Абодва рухавікі прыводзяцца ў рух сілай пары 3-х паравых катлоў сыстэмы Бабкок-Вількос (Англія). Вада для паравых катлоў па трубе падаецца з р. Бярэзіны пры дапамозе насоса. Катлы апальваюцца дровамі. У суткі

патрабуецца 10 куб. саж. дроў. Замена дроў апілкамі, якіх ёсць у значнай колькасці пры фабрыцы на заводзе „Комінтэрн“ немагчыма з прычыны непрыстасаванасці топак катлоў да апалу апілкамі, а такая замена дала-б значную эканомію сродкаў.

Для асвятлення фабрыкі электрычнасцю ёсць дынама-машына, якая спецыяльна дзеля гэтага і ўстаноўлена. Дынама-машына пастаяннага току ў 220 вольт; сіла машыны (току)—32 ампера. Мэханічную энэргію ў 6,6 конскіх сіл машына атрымоўвае ад паравой машыны. Дынама-машына дае сьветлавую энэргію прыблізна на 4500 сьвечак.

VII. Сыравіна.

Для вырабу паперы фабрыцы неабходна належная колькасць яловой драўніны, старая няпрыгодная для ўжывання папера і дрэва для апалу. Яловая драўніна (сырэц) і дровы для апалу набываюцца фабрыкай ад Лесбелу і Барысаўскага Гарадзк. Камбінату. Дастаўляецца матар'ял па р. Бярэзіне і р. Сха і грунтовых дарогах. Увесь лясны матар'ял захоўваецца на дварэ фабрыкі. Архіўны брак набываецца і прывозіцца з Масквы і Менску па чагуныцы; захоўваецца на дварэ ў асобным дашчатым складзе.

На 1 красавіка запас сыравіны для фабрыкі быў наступны: яловой драўніны 400 куб. саж., няўжытоўнай паперы (архіўны брак) 3660 пуд. і дроў для апалу 2100 куб. саж.

Расход сыравіны можна бачыць з наступнае табліцы:

Назва сыравіны	1924—25 г.	1925—26 г.	Кастрычнік 1926 г.—сака- вік 1927 г.
Яловой драўніны . . .	793 куб. саж.	869 куб. саж.	355 куб. с.
Папяровага браку . . .	8000 пуд.	22326 пуд.	11102 пуд.
Дроў	3288 куб. саж.	3688 куб. саж.	1789 куб. с.

Сырцом фабрыка забяспечана. Лясныя багацці Барысаўшчыны на працягу бліжэйшых год могуць забяспечыць фабрыцы належную колькасць драўніны і дроў для апалу.

VIII. Процэс вытворчасці.

Падрыхтоўка матар'ялу для масы. Матар'ял для масы, з якой робіцца папера, падгатаўляецца ў двух аддзяленнях: кохарным і сартыровачным. У першым падгатаўляецца драўніна, а ў другім папярэвы брак.

У *кохарным аддзяленьні* распарваецца драўніна, якая дастаўляецца па рацэ Бярэзіне. На беразе бярвенні разразаюцца ручным спосабам на роўныя кавалкі даўжынёй у 13 вяршк. і наёмным рабочым падвозяцца на кані да аддзялення. Драўніна (цурбанкі) кладзецца клеткамі ў катлы (у адзін 1,75 куб. саж. і ў другі 1,5 куб. саж.), катлы шчыльна зачыняюцца і туды праз трубы з паравога катла пускаюць пару для распарвання гэтай драўніны. У катлох драўніна распарваецца 10—12 гадз. у залежнасці ад таго, сухая ці сырая драўніна. Сухая драўніна патрабуе большага часу для распарвання. Калі драўніна распарыцца, пару выпускаюць і ў катлы напускаецца цёплая вада

з ціскам у 5 атмасфэр працягам на 2 гадз. для размякчэння драўніны. Ціск вадой пачаў ужывацца 6-7 месяцаў таму назад, а раней драўніна толькі распарвалася. У тыдзень распарваецца 14 куб. саж.

Ад якасці драўніны і ад належнай распаркі залежыць якасць паперы: напр., гнілаватая драўніна ці слабая распарка дае горшай якасці паперу. У аддзяленьні неабходна ўстаноўка душніка (вентылятара). У аддзяленьні працуюць 3 пастаянныя рабочыя ў 3 зьмены. Калі матар'ял паступае неабкораны, тады 3-4 рабочыя абкорваюць круглякі пасьля распаркі і выхадзі з катлоў.

Сартыровачнае аддзяленьне знаходзіцца на другім паверху памішканьня фабрыкі. Папяровы брак і непатрэбны архіўны матар'ял спачатку складаецца ўнізу пад паветкай, адкуль, па меры патрэбнасьці, падаецца на другі паверх на тачы (пуд. па 20) у сартыровачнае аддзяленьне, дзе спачатку адбіраецца папера, а розныя драцінкі, шпагат ды інш. адкідваюцца ў асобную скрынку. Тут-жа пападаюцца косьці і бінты, часамі заразьлівыя і з вельмі няпрыемным пахам. Гэтыя непатрэбныя адкіды па 3-4 пуды выносяцца на насілках ды выкідваюцца ў балота. Вельмі патрэбна ручную працу ў гэтым аддзяленьні як найхутчэй замяніць машынай. Умовы працы рабочых надта цяжкія, вентыляцыя адсутнічае, паветра цяжкае, асабліва летам. У аддзяленьні працуе 8 чал., зарплата 1 р. 50 кап. у дзень.

Адсартаваная рукамі папера—брак—паступае далей у сарфазарнае аддзяленьне.

Падрыхтоўка масы для вырабу паперы адбываецца ў шлейфэрным і сарфазарным аддзяленьнях. У першым прыгатаўляецца драўняная маса, а ў сарфазарным—маса з папяровага браку.

Шлейфэрнае аддзяленьне. Пасьля ачысткі круглякоў ад кары ў кохарным аддзяленьні, апошнія па ваганэтках перавозяцца к шлейфэрам, якіх ёсць два (паземны і старчаковы) пры адным камені. У абодва шлейфэры закладваюцца распараныя круглякі, якія прыціскаюцца да каменя гідраўлічным прэсам. На працу шлейфэраў затрачваецца 300 конскіх сіл. У шлейфэрах драўніна ператвараецца ў драўняную масу, якая сыякае ў басэйн, куды пры дапамозе насосаў наліваецца вада з ракі і дзе маса перамешваецца з вадой.

Сарфазарнае аддзяленьне. Ачышчаная ад усякіх непатрэбных прымесяй бракоўная папера ў сартыровачным аддзяленьні кладзецца рукамі ў асобную скрынку (лябёдка), якая на рэйках дастаўляе паперу ў асобны чан, які зьмяшчае 10—20 пуд. паперы (гледзячы па якасці паперы). Чан напаўняецца пры дапамозе помпы гарчай вадой, якая распарвае паперу. Для распарваньня мяккай паперы патрэбна каля 5 мін. часу, для больш цвёрдай—да 1 гадзіны. Распараная папера віламі перакладаецца ў бракамолку (сарфазару), дзе папера пры дапамозе двух валоў з асобымі нажамі (валы верцяцца) расьціраецца ў масу. Гэтая маса ручным спосабам асобным каўшом перакладаецца рабочым у спэцыяльны засек, а адтуль маса па меры патрэбы дабаўляецца да драўлянай масы і зьмешваецца з апошняй у ролах.

Праца ў аддзяленьні ручная ў 3 зьмены па 2 рабочых (сарфазаршчык і памоцнік). Умовы працы ў аддзяленьні вельмі цяжкія і шкодлівыя для здароўя. Замяніць ручную працу машынай пакуль што немагчыма.

У ролявым аддзяленьні ёсць адно амэрыканскае сіта і 3 ролы. Драўняная маса з шлейфэраў насосамі падаецца да сіта, дзе яна прачышчаецца (аддзяляюцца ня зусім раздробленыя кавалкі драўніны) і ад-

сюль пападае ўніз на барабан (лавушку). З барабана маса двума насо-самі падаецца ў ролы. Кожны насос у мінуту падае 25 кілёгр. У ро-лах маса канчаткова раздрабляецца сыстэмай нажоў. Для атрымання паперы грубых гатункаў маса перамалваецца 15—20 мін., а калі трэба атрымаць паперу больш лепшых гатункаў, маса перарабляецца 25—30 мін. У ролы падаецца маса на 20 пуд. паперы (у большы на 8 пуд., сярэдні на 7 пуд. і меншы на 5 пуд.). Апрача таго, у ролы дабаўляецца:

У большы: браку ў сырым відзе 24 пуд., клею 4 вяр., квасцоў 3 вяр. і каоліну 1 вяр.; у сярэдні: браку ў сырым відзе 16 пуд., клею 3 вяр., квасцоў 2 вяр. і каоліну 1 вяр.; у малы: браку ў сырым відзе 8 пуд., клею 2 вяр., квасцоў 3 вяр. і каоліну 1 вяр.

Брак дадаецца дзеля скарыстання розных адкідаў і дзеля палепшання якасці паперы (папера робіцца цяжэйшай і тлусьцейшай). Клей і квасцы дабаўляюцца пры вырабе абойнай паперы.

З ролаў маса ўжо ў гатовым для вырабу паперы відзе паступае ў рэзэрвуар, адкуль гэтая маса наліваецца на папяровую машыну.

У аддзяленьні неабходна перамяніць нажы ў ролах. Працуе 3 ра-бочых: рошчык і 2 памоцнікі.

Папяровае аддзяленьне. У папяровым аддзяленьні з гатовай масы выпрацоўваецца папера на папяровай машыне, якая складаецца з на-ступных частак: 1) чану з чарпакамі для падачы масы, 2) пясочнай, 3) чысьціцеля (рашоткі), 4) сеткі, 5) сыстэмы прэсаў (гальпрэс, прэс першага сукна, прэс другога сукна), 6) сушыльных цыліндраў і 7) на-кату. Маса з ролаў пападае ў асобны чан, адкуль яна чарпакамі па-даецца ў пясочную і ачышчаная там ад пяску, пападае ў чысьціцель (рашоткі), дзе застаюцца розныя прымесьці (ня зусім перамолатая драў-ніна і інш.); далей маса праходзіць праз сетку, астаўляе там значную частку вады і праходзіць поступова праз два прэсы, якія прасуюць масу і яшчэ больш адымаюць вільгаць. З другога прэсу маса ўжо ў відзе вільготнай паперы падаецца на гарачыя цыліндры з сукнамі, дзе яна канчаткова прасушваецца і ідзе для накатваньня ў ролькі, а далей глазіруецца на каландры (8 валаў).

З каландраў глазіраваная папера ідзе для рэзкі на асобны ста-нок і адтуль кіпамі адносіцца ў упаковачна-сартыравальнае аддзя-леньне. У аддзяленьні ёсць таксама перакатны станок, на якім пера-катваецца папера для абояў, якая ня ідзе для рэзкі. Папяровая ма-шына лічыцца зношанай і патрабуе замены новай.

Таўшчыня паперы залежыць ад колькасці масы, якая падаецца з чану чарпакамі, дзеля чаго пры чарпаках ёсць рэгулятар. На фаб-рыцы вырабляецца жоўтая абвёртачная (глазіраваная і неглазіраваная) і жоўтая абойная папера.

Праца ў папяровым аддзяленьні ідзе ў 3 зьмены па 10 чалавек.

Упаковачнае аддзяленьне. У упаковачна-сартыравальным аддзя-леньні прынесеную ад рэзнага станка паперу сартыруюць: папера пер-шага, другога і трэцяга гатунку. Да 3-га гатунку адносіцца папера нягладкая і няплотная (дзіркаватая). Адсартаваная папера складаецца ў кіпы па 4-5 пуд., прасуецца на асобным станку і кожная кіпа пе-равязваецца дротам. На ваганэтках гэтыя кіпы адвозяцца на склад пры фабрыцы.

Пры фабрыцы ёсць мэханічны цэх—кузьня і сьлясарная майстэрня, якія абслугоўваюць фабрыку і выпаўняюць неабходны бягучы рамонт некаторых частак машын.

IX. Продукцыя вытворчасці.

Продукцыя вытворчасці фабрыкі характарызуецца лічбамі наступнай табліцы:

Кварт.	1924—25 г.		1925—26 г.		1926—27 г.	
	Выраб у тонах	Сабекаш-тоўн. у рубл.	Выраб у тонах	Сабекаш-тоўн. у рубл.	Выраб у тонах	Сабекаш-тоўн. у рубл.
I	390	125196	479	158091	520	176220
II	371	118856	426	142007	540	187321
III	460	147655	454	149664	—	—
IV	492	157799	498	164323	—	—
Усяго	1713	549506	1857	614086	—	—

Выконванне вытворчай праграмы наступнае: у 1924—25 г. праграма выканана на 141% (1713 тон замест 1207 тон), у 1925—26 г. — на 121% (1857 тон замест 1531 т. па заданні). Якасьць тавару паступова паляпшаецца, брак памяншаецца; так, напр. у 1925—26 г. у I і II квартал браку было 22%, а к канцу году ён паменшыўся да 7%.

Каля 5% вырабленай паперы рэалізуецца на месцы (прадаецца мясцовым арганізацыям), а 95% паперы накіроўваецца па нарадах „Белбумтрэстаў“ у Менск, Маскву, Бабруйск ды інш. гарады СССР. Адзін кілёгр. паперы ў апошні час прадаваўся па 32 к.

X. Кіраўніцтва фабрыкай.

Фабрыка „Профінтэрн“ уваходзіць у трэст папяровай прамысловасці Беларусі („Белбумтрэст“) і зьяўляецца вытворчай адзінкай трэсту, які падлягае ВСНГ БССР. Трэст забяспечвае фабрыку сыравінай, здае заказы. Непасрэдна працай фабрыкі заагвае кіраўнік фабрыкі.

XI. Склад і арганізацыя рабочых.

Нацыянальны склад рабочых фабрыкі наступны: беларусаў 52%, расійцаў—7%, палякаў—9%, яўрэяў—22% і іншых—10%. Партыйны склад: членаў КПБ(б)—20,5% (42), кандыдатаў—2,5%, сяброў ЛКСМБ—12,3% (25 ч.) і беспарт. 64,7% (132 ч.).

Усе рабочыя фабрыкі зьяўляюцца членамі саюзу папернікаў. Фабком складаецца з 5 чал. і клапоціцца аб палепшанні ўмоў працы рабочых, абараняе іх інтарэсы перад адміністрацыяй, а адначасна з гэтым прымае ўдзел у падняцці вытворчасці фабрыкі. Для развязвання канфліктаў паміж адміністрацыяй і рабочымі існуе РКК, якая за апошнія 8 месяцаў разабрала 27 канфліктаў (19 адносна павялічэння зарплаты, 2 аб звальненні рабочых за прагулы і інш.). На фабрыцы існуе каса ўзаемадапамогі, якая аб'яднае 92 сябры саюзу. За мінулае паўгоддзе касай выдана беззваротная дапамога ў 10 рубл. і розных пазык на суму 600 р. Для аховы здароўя і працы рабочых існуе адпаведная камісія. Канфліктаў паміж адміністрацыяй і рабочымі з-за невыпаўнення ўмоў аховы працы ня было. Рабочым выдаецца спэцвопратка, мыла, прыймаюцца меры да палепшання саніт-гігіеніч-

ных умоў і г. д. Коопэратыву пры фабрыцы няма, рабочыя ў ліку 135 чал. зьяўляюцца членамі Барысаўскага ЦРК. Крамная камісія праводзіць пэрыодычныя абсьледваньні адносна зьніжэньня рознічных цэн на тавары і робіць справаздачы па агульных сходах рабочых.

У мэтах падняцьця вытворчасці фабрыкі на апошняй праводзяцца вытворчыя нарады раз у месяц. Абгаварваюцца наступная пытаньні:

- 1) тэхнічнае становішча і магчымыя палепшаньні на фабрыцы;
- 2) забясьпечаньне фабрыкі сыравінай;
- 3) палепшаньне якасьці прадукцыі і сабекаштоўнасьць апошняй;
- 4) становішча мэханічнага цэху.

Падрыхтаўчая праца праводзіцца ў вытворчай камісіі, якая складаецца з прадстаўнікоў адміністрацыі, спэцыялістых прадпрыемства, прадстаўнікоў партыі і фабкому. Рабочыя паступова ўцягваюцца і прымаюць актыўны ўдзел у павышэньні вытворчасці і палепшаньні ўмоў працы. Так, па прапанове саміх рабочых на фабрыцы досыць дарагі дрывяны апал заменены больш танным—абрэзкамі з дрэваапрацоўчага заводу „Комінтэрн“, намечаны шэраг і іншых мерапрыемстваў.

XII. Бытавыя рысы.

Быт рабочых паступова мяняецца. Перш за ўсё трэба адзначыць вызваленьне рабочых ад розных рэлігійных забабонаў. Рэлігійных зусім мала сярод рабочых. Царкоўныя абрады за апошнія два гады амаль што зусім ня мелі месца ў жыцьці рабочых. Паляпшаюцца ўзаемаадносіны рабочых паміж сабой і паміж членамі сям'і; лаянка, п'янства паступова зьмяншаюцца; паляпшаюцца таварыскія адносіны.

XIII. Культасьветная праца.

Пры фабрыцы ёсьць чырвоны куток, дзе праводзіцца масавая і гуртковая праца сярод рабочых. У бібліотэцы пры чырвоным кутку налічваецца 507 кніг; па беларускай мове 47 кн., яўрэйскай—41 кн., расійскай—419 кн.; па аддзелах літаратура разьмяркоўваецца наступным чынам: кніг па прыгожым пісьменстве—408, па фізкультуры—10 кн., профэсійнай літаратуры—55 кн. і кніг агульнага аддзелу—34. Сталых чытачоў 90 чал. Пры чырвоным кутку працавалі гурткі: вайсковы, профэсійны, драматычны і спортыўны. Найбольш праца праводзілася ў вайсковым і спортыўным гуртках. Рабочыя ўваходзяць у наступныя таварыствы: Авіяхім (68 чал.), Мопр (75 чал.). Праца ў таварыствах наладжана слаба. Сходы адбываюцца ня зусім акуратна з тае прычыны, што рабочыя ў большасьці жывуць далёка ад фабрыкі.

Сувязь рабочых з сялянамі выяўлялася ў шэфстве над Перасапкім сельсаветам, куды рабіліся выезды ў часы розных кампаній; для сялян выпісваліся газэты: „Бедната“ 1 экз. і „Кресьціянская газэта“ 2 экзэмп.

Пры фабрыцы ёсьць гурток рабкораў у 18 ч., якімі выпускаецца штомесячная насыценная газэта „Ільлічоўка“, якая на раённай выстаўцы атрымала прэмію.

Рабочымі і служачымі фабрыкі выпісваецца пэрыодычная літаратура: за студзень м-ц 92 экз., за люты—111 экз. і за сакавік 115 экз.: „Правда“—18 экз., „Рабочая газэта“—28, „Известия“—1 экз., „Комсомольская правда“—6 экз.; „Звезда“—39, „Савецкая Беларусь“—1 экз., „Юнгер-арбайтер“—1; „Комуніст“ 1 экз. і г. д. Як бачым, беларуская

літаратура (47 кніг з 507) і беларуская газета пашыраны вельмі слаба.

XIV. Магчымыя палепшаньні і пэрспэктывы фабрыкі.

Выгоднае месцапалажэньне фабрыкі і магчымасьць поўнага забясьпечаньня фабрыкі ў належнай колькасьці сыравінай і магчымасьць поўнага збыту вырабаў ствараюць умовы для далейшага росту і разьвіцьця фабрыкі. На бліжэйшы час намечана правядзеньне наступнага рамонту: рамонт паравой машыны, ролаў, папяровай машыны, шлей-фэра, каландра і інш. усяго на суму прыблізна каля 200.000 рубл.

Дзеля пашырэньня вытворчасьці фабрыкі намечаны наступныя мерапрыемствы: 1) устанавіць бягуны для размолу архіўнага браку; 2) устанавіць 4 ролы для размалваньня масы; 3) каландр для глазіроўкі паперы; 4) пабудаваць электрастанцыю сілай у 150 кілёват; электрастанцыя будзе прыводзіць у рух усе новыя машыны і станкі. Ёсьць на ўвазе ўстанавіць 2 цыліндры для сушкі паперы. Усё гэта пераабсталяваньне павялічыць вытворчасць да 3600 тон у год без павялічэньня ліку рабочых.

В. Самцэвіч.

Вёска Дакудава (Крупск. р., Аршанскай акр.).

(Культурна-гістарычны нарыс).

І. Кароткая гісторыя і месцапалажэньне вёскі.

Аб гісторыі вёскі Дакудава мала што вядома.

Упачатку XVIII ст. в. Дакудава ўваходзіла ў склад Барысаўскага староства і перажывала ўсе асноўныя моманты эканомічна-гістарычных падзей, якія мелі месца на тэрыторыі Барысаўшчыны: барацьбу Польшчы і царскай Расіі, прыгоннае права, барацьбу праваслаўя з каталіцтвам, нямецкую і польскую окупацыі.

Да часоў утварэньня Савецкай Беларусі в. Дакудава ўваходзіла ў склад Менскай губ., Барысаўскага павету, Лошніцкай воласьці. Пасьля раёнаваньня 1923 г. вёска Дакудава ўваходзіла ў склад Крупскага раёну Барысаўскай акругі. Цяпер уваходзіць у Аршанск. акругу.

Вёска знаходзіцца ад Менску на адлегласьці 105 вёр. ад Барысава ў адлегласьці 27 вёр. З гэтымі гарадамі яна зьвязана гасьцінцам і чыгункай. Да бліжэйшай чыгуначнай станцыі 7 вёр.; раённы асяродак (м. Крупкі) знаходзіцца ў адлегласьці 17 вёр. У Крупках адбываюцца кірмашы, ёсьць агрономічны і вэтэрынарны пункты, пошта, больніца. Аднак-жа трэба сказаць, што сяляне в. Дакудава з часу раёнаваньня ніяк не прывычаліся наведваць м. Крупкі; іх больш прыцягвае г. Барысаў, дзе адбываюцца больш багатыя кірмашы, ёсьць больш багатыя коопэратыўныя крамы з вялікім выбарам розных тавараў, сельска-гаспадарчыя склады; туды-ж аддаюць некаторыя сяляне і сваіх дзяцей вучыцца ў гарадзкія сямілеткі і тэхнікум. Слаба зьвязана вёска з Крупскай поштай і больніцай. У гэтай справе вёска мае большую сувязь з с. Лошніцай, быўшым валасным асяродкам (10 вёр.). Вёска зьвязана з Лошніцкай поштай лістаносцам, які 2 разы ў тыдзень прыносіць і адносіць паштовыя корэспондэнцыі.

У 2½ вяр. ад вёскі праходзіць М.-Бел.-Балт. чыгунка. Бліжэйшая чыгуначная і паштовыя станцыя Пряміна знаходзіцца ў 7 вёр.

На працягу каля 2-х вёр. з паўднёвага ўсходу на паўночны захад уздоўж балота з паўночнага боку расьцягнулася вёска. Балота і далей агібае вёску з усходн. і заходняга канцоў вёскі. На паўднёвым баку вёскі раскінуліся вясковыя палеткі. З трох бакоў вёску абкружаюць лясы, дзе яшчэ нядаўна было шмат дзікіх зьвяроў: ваўкі, лісіцы, мядзьведзі і інш. Зараз лясы ў значнай меры ўжо зьнішчаны.

Шляхі зносін вёскі з суседнімі вёскамі надзвычайна дрэнныя. Мясяцамі праз самую вёску ў дажджлівую восень і раннюю вясну нельга

ня толькі праехаць, але нават і прайсьці. Вясной на вуліцы гразнуць каровы. Дарогі ў трох кірунках (на паўн., паўн. усх. і паўн. зах.) ідуць праз балоты, найлепшыя шляхі зносілі магчымы толькі зімой, калі маразы моцна закуюць балоты. Летам прыходзіцца рабіць вялікія аб'езды ў некалькі верст, каб выбрацца на гасьцінец ці на больш буйную дарогу, асабліва ў паўн. і паўн.-зах. кірунку. Дарогі на Вялікія Жаберычы, Ратуцічы, Начу на балотах маюць грэблі, якія праложаны невядому калі. У час вайны 1914—17 г. гэтыя грэблі папраўляліся, а цяпер вельмі сапсуліся. Папраўкі дарогі і грэбляў ня робіцца. Толькі ў паўднёвым кірунку магчым праезд ва ўсе пары году без значных перашкод. Наогул-жа дарогі знаходзяцца ў вельмі дрэнным становішчы.

II. Насельніцтва вёскі.

Вёска да Кастрычнікавай Рэвалюцыі падзялялася на дзьве часткі: „мужыкоў“ і „шляхту“. „Шляхта“ была эаэномічна, больш моцнай групай, але і кожная з гэтых груп была неаднолькава па сваім сацыяльным складзе: некаторыя „мужыкі“ былі багацей за сярэдняга „шляхціца“ і некаторая частка „шляхты“ ня мела хлеба на цэлы год. У часы паншчыны „мужыкі“ належалі спачатку да Радзівіла, а потым (з 40-х гадоў XIX ст.) да б. в. кн. Мікалая Мікалаевіча. Адбываць паншчыну хадзілі вярсты за 4½ у фольв. Валянцінава (цяпер „Галубы“). Пры вызваленні ад прыгону сяляне в. Дакудава атрымалі зямлю ў розных кавалках.

„Шляхта“—ранейшыя арандатары зямлі ў таго-ж Мікалая Мікалаевіча. Мясцовыя старажылы апавядаюць: пры парыцы Ганьне (якой—ня ведаюць) быў нейкі прыдворны дваранін Ходасаў, які з цягам часу абяднеў і распрадаў сваю маемасьць. Патомкі яго, ня маючы сродкаў на пражыццё, сталі арандаваць у памешчыкаў фольваркі і сваімі

ўласнымі рукамі апрацоўвалі зямлю. Адзін з іх заарандаваў зямлю ў Радзівіла па суседзтву з вёскай Дакудава. Вёска ў той час знаходзілася ў іншым месцы (цяпер уроч. „Старае сяло“). Патомства разраслася, зямля драбілася. З цягам часу патомкі Ходаса згубілі сваё дваранства і сталі называцца „вольнымі хлебаробамі“. Іх паселішча звалася „хутар Дакудава“. Замест грашовай платы за арэнду яны хадзілі адбываць некалькі дзён у месяц паншчыну ў той-жа самы фальв. Ваялянінава. Але неяк, прыблізна каля 1855 г. яны сталі дамагацца, каб зьвярнуць сабе зноў дваранства і ў 1861-2 г. ім удалася гэтага дабіцца. Але з боку эаанамічнага становішча жыццё іх не змянілася: яны засталіся арандатарамі ў Мік. Мік. аж да самай лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. Мік. Мік альбо яго намеснікі ў любы час маглі адабраць ад іх зямлю з будынкамі, выкінуць іх з наседжанага гнязда. Такія выпадкі ня раз мелі месца ў іх жыцці.

У свой час несельніцтва вёскі складалася з некалькіх „фамілій“, з якіх першае месца займалі Хадасевічы і Бараны. З цягам часу насельніцтва павялічвалася, наяжджалі новыя гаспадары.

У сучасны момант маем такі склад вёскі:

УЗРОСТ	Мужчын.	Жанчын
Да 7 год	38	24
Да 10 „	24	17
Да 16 „	25	28
Да 55 „	119	129
Старэй	18	14
Усяго .	224	212

III. Зямлябудаўніцтва і зямлякарыстаньне.

Насельніцтва вёскі займалася і займаецца пераважна сельскай гаспадаркай і мае ў сваім карыстаньні 300 дзес. пахаці. 88 дз. сенажаці, (на 60 % балотнай), і 50 дз. выгану. Рэвалюцыя зямлі сялянам не дала з тае прычыны, што паблізу ня было ні зямель памешчыкаў, ні запасных.

Зямля разьмяркоўвалася і разьмяркоўваецца наступным чынам:

Насельніцтва	Душ	Дз. пах. зямлі	Сенажаці	Выгану	Усяго дз. на адну душу
„Шляхта“	208	160	36	40	1,13
Сяляне	228	140	52	10	0,9
Усяго	436	300	88	50	

Калі мы паглядзім, як разьмяркоўваецца зямля паміж паасобнымі групамі насельніцтва, дык убачым наступную карціну:

Катэгорыі сялян	Лік двароў	Лік седакоў	Зямлі ўсіх відаў	Прыходзіцца ўсяго дз. на 1 душу	Коняй	Кароў
Беззямельных	2	5	—	—	—	—
Ад 1 да 2 дз. . . .	19	84	36	0,43	17	24
„ 2 „ 3 „	12	41	28	0,68	13	18
„ 3 „ 5 „	43	196	199	1,00	48	96
„ 5 „ 8 „	19	91	137	1,50	41	41
„ 8 „ 16 „	3	19	38	2,00	8	11
Усяго	98	436	438		127	190

Такім чынам бачым, што вёска мае пераважна сярэдніяскі склад насельніцтва (61,2%) і ў значнай частцы—бядняцкі (30%). Досыць яскравы малюнак клясавай розніцы вёска мела да часоў рэвалюцыі. Пасьля рэвалюцыі частка зямлі ад найбольш заможных перайшла да малазямельных. Эканомічная няроўнасьць паступова зьнішчаецца, але „шляхта“ яшчэ не пазбавілася сваіх „шляхецкіх“ дробна-буржуазных поглядаў і ня зусім зьліваецца з „мужыкамі“ ў агульна-грамадзкіх справах.

Зямлякарыстаньне як у „шляхты“, так і ў „мужыкоў“ цераспалоснае. Але „шляхта“ перад вайной 1914 г. правяла нейкае зямлябудаўніцтва: усё поле разьбілі на чатыры зьмены, паменшыўшы лік і павялічыўшы велічыню палос. Тут на аднаго гаспадара прыходзіцца ад 6 да 8 кавалкаў пахаты і 3-4 кавалкі сенажаці. Велічыня розная: нарэзы („разы“) — ад $\frac{1}{2}$ да 3 дз. і „наддаткі“ — ад $\frac{1}{10}$ да $\frac{1}{2}$ дз.

Другі выгляд у „мужыкоў“: тут пануе трохпалёўка. Некаторыя гаспадары, маючы 4 $\frac{1}{2}$ дз. зямлі, маюць да 20 кавалкаў пахаты і 12 кавалкаў сенажаці. Велічыня таксама ад $\frac{1}{40}$ да 1 дз.

Але ня глядзячы на тое, што ў „шляхты“ чатырохпалёе,—пладазьмен вядзецца ў іх па сыстэме трохпалёя, нават, як самі яны кажуць, горш: 1—папар; 2—жыта; 3—яр і 4—яр. Правільнага севазвароту завесьці ня можна па тэй прычыне, што кожны гаспадар, які захоча завесьці на сваім палетку той ці іншы пладазьмен,—залежыць ад сваіх суседзяў, бо згаварыцца ўсе адразу ніяк ня могуць. І ці можна завесьці шматпалёе з правільным пладазьменам на 3-х дз., якія раскінуты ў 20 кавалках. І ў зьвязку з гэтым—апрацоўка зямлі вядзецца падзедаўску. Пераважна сеюць: жыта, авёс, бульбу, ямень, гарох, грэчку. Толькі ў апошнія гады зьявілася канюшына, віка, лубін; некаторыя асобныя гаспадары прабуюць сеяць сэрэдзёлю, але няўдала; кармавыя буракі, турнэпс пачынаюць займаць досыць значнае месца ў гаспадарцы. З гэтай прычыны, дзеля падняцьця сваёй гаспадаркі, некаторыя гаспадары маюць вялікае жаданьне аддзяліцца на хутары, каб можна было весці гаспадарку паводле ўсіх правіл аграноміі.

Большая палова насельніцтва вёскі, чужь ня ўсе „мужыкі“ маюць жаданьне правесці зямлябудаўніцтва, але дзякуючы таму, што іх не

набіраецца $\frac{2}{3}$, і зямлі ў кожнага з іх вялікая нястача,—справа гэта ня можа крануцца з месца. „Шляхта“—ж, якая мае больш і лепшую зямлю, злучыцца з „мужыкамі“ для зямлябудаўніцтва ня хоча. Яна лічыць „мужыкоў“ мужыкамі, галыцьбой, з якімі звязвацца можна тады, калі ад гэтага ім бывае яўная выгода. І ў звязку з гэтымі аномальнасцямі ў зямлякарыстанні, дзякуючы вялікаму недахопу зямлі, некаторыя сяляне імкнуцца перасяліцца на Кубань. Яшчэ раней, задоўга да вайны, некаторыя сяляне прадавалі свае палеткі, маемасць і пераяжджалі ў Сібір, на Каўказ. З трох двароў, якія перасяліліся ў Сібір, не вярнулася ніводнага. На Каўказ перасяліўся адзін гаспадар, які праз нейкі час вярнуўся назад.

IV. Тэхніка сельскай гаспадаркі.

Першы плуг з'явіўся на сяле, прыблізна, гадоў трыццаць-трыццаць п'ять таму назад у досыць багатага селяніна з „шляхты“. Гэтая „машына“ зразу зацікавіла ўсю вёску, і калі запрэглі каня ў плуг, збеглася паўвёскі глядзець, як урачыста гаспадар гэтай „машыны“ прагнаў баразну на гары ў самым сяле. У прцягу 10-15 год саха ўжо скарыстоўвалася толькі ў асобных гаспадароў. І яшчэ гадоў каля 12-15 таму ў вёсцы быў гаспадар, які зусім не хацеў прызнаць плуга і выводзіў свае роўныя баразенкі сахой. Цяпер-жа сохі сустракаюцца досыць рэдка. На ўсё сяло ёсць 9 сох, якія скарыстоўваюцца толькі для абкопвання (падмешвання) бульбы, дый то саха пачынае замяняцца асыпнікам. Тып плугоў, якія сустракаюцца ў сялян—звычайны аднаконны плуг, якія робяць саматужнікі-кавалі. Вельмі рэдка сустраць плуг фабрычнага вырабу тыпа „Сухені“. Звычайна за работу плуга з матар'ялам плошча 10-12 руб.

Бароны ўжываюцца свайго вырабу: рамы драўляныя, а зуб'і жалезныя. Дзе-ні-дзе сустракаюцца бароны з драўлянымі зуб'ямі, якія скарыстоўваюцца для скараджэння бульбы. І толькі, як сьведка мінуўшчыны,—у аднаго гаспадара ў хлеме вісіць продак бараны—смык. Звычайна кожны гаспадар мае столькі барон, колькі мае і коняй.

Больш багатыя гаспадары маюць веялкі, саламарэзкі, малацілкі з прыводамі. Іншых машын, дзякуючы малазямельлю і вузкапалосіцы,—няма.

Усяго ёсць:—веялак—3, саламарэзак—5, малацілак—2, прыводаў—2.

Усе іншыя сельска-гаспадарчыя прылады, як: косы, сярпы—усё гэта здабываецца ў сельска-гаспадарчым складзе НКЗБ у Барысаве.

V. Агрономічная дапамога.

Агрономічны вучастак знаходзіцца за 17 вёрст у м. Крупках. Сяляне агронома ў вёсцы амаль што ня бачаць. Аднак, нельга сказаць, каб гэтая вёска адставала ў сельскай гаспадарцы ад іншых. Хаця агроном бывае досыць рэдка, працы амаль што ніякай не праводзіць, тым часам сярод самаго насельніцтва прыкмячаецца імкненне да лепшага зямлякарыстання і апрацоўкі зямлі. Выдзяляюцца асобныя гаспадаркі і гаспадары, якія робяць розныя досьледы з розным угнаеннем (штучнае, тарфяное, попел) і рознай апрацоўкай глебы, пасеваў.

У 1926 г. некаторыя сяляне пасялі жыта радавой сеялкай. У аднаго гаспадара ёсць пладовы выхавальнік, у якім у гэтым годзе налічваецца да $4\frac{1}{2}$ тысяч дрэўцаў. Прабуюць разводзіць племяны скот,

асабліва сьвіней. Праўда, усё гэта робіцца без усялякай сыстэмы, выпадкова, бо сталых кіраўнікоў у гэтай справе няма. Але і гэта выпадковасць дала свае вынікі як па палешаньні глебы, гатунку скаціны, так і разьвяздзеньні пасяўных траў (канюшына, віка), корань-плодаў (буракі, турнэпс, нават марква), лубіну і інш.

У гэтым годзе арганізавалася мэліарацыйнае Т-ва, якое задалося мэтай асушыць каля сотні дзесяцін балота пры самай вёсцы. У склад яго ўвайшлі карэнныя сяляне. Праца яшчэ толькі распачынаецца.

VI. Коопэрацыя і гандаль.

Аб коопэрацыі насельніцтва мала чаго ведае. Ніякіх коопэрацыйных устаноў ня было і няма. У спажывецкіх таварыствах няма ніводнага члена з сялян. Толькі ў выпадку вострай патрэбы той ці іншы селянін звачаецца да раённага (у Крупках) сельска-гаспадарчага таварыства, запісваецца ў лік сяброў. Такім чынам, з вёскі запісалася ў сябры с.-г. Т-ва ў м. Крупкі 8 сялян вёскі. Усе тавары, патрэбныя для сваёй гаспадаркі, купляюць на рынку ў прыватных гандляроў. Часта прыходзіцца чуць скаргі на коопэратывы за іх высокую цану на тавары.

Камітэту сялянскай дапамогі, як асобнай адзінкі, ня існуе ў вёсцы, а пры сельсавеце ў сяле Нача (за 7 вёрст). Сярод насельніцтва Камітэт мала заслужыў увагі, бо нічым сябе ня выявіў, ніякай працы не вядзе і імкненьне да яго вельмі нязначнае. З усяе вёскі сябрамі камітэту толькі 23 чал., галоўным чынам сярэдніякі. Бедната ня можа ўступіць у члены, бо ня мае сродкаў на ўступленьне, багатыя-ж зусім ня хочуць запісвацца, бо, як яны самі кажучь, камітэт ім не патрэбен.

VII. Народнае здароўе.

Вёска пабудавана пры самым балоце. Адным канцом яна ўразаецца проста ў балота. Дзякуючы блізкаму суседзтву балота, блізкасьці грунтоўных вод, студні сустракаюцца вельмі часта. Праўда, абсталяваньне іх кепскае; драўляны, абросшы мохам зруб глыбынёй ад 1½ да 3 арш., вілы каля студні, перасьвер з крукам—вось і студня. Вада аддае балотам, глеем. Вуліцы мятуцца досыць рэдка, бо большую частку году на вуліцах гразь. У той-жа час, калі суха, сьмяцьцё ссоўваюць у груд, пераносяць і скідаюць у дрыжніку. Апошні займае значную частку двара; на яго скідаюць усялякае сьмяцьцё, памы і г. д.

Памяшканьні трымаюцца брудна. Падлогу звычайна мыюць к такім рэлігійным сьвятам, як Каляды, Вялікдзень, Тройца, Пакроў. Праўда, у апошнія часы сяляне свае хаты будуюць на дзьве паловы, з якіх першая зьяўляецца „чорнай“, дзе сьпяць, працуюць, кормяць сьвіней і інш. дробную жывёліну, а другую палову трымаюць больш чыста.

Ня глядзячы на такія ўмовы жыцьця, насельніцтва вёскі досыць здаровае. Пошасных хвароб бывае вельмі мала, асабліва сярод дарослых. Сухотнікаў мала. Увесь цяжар хвароб выносяць на сваіх плячох дзеці, за якімі дагляду няма амаль ніякага, асабліва летам. І розныя хваробы на живот, скураныя, прастуда, кохлік (коклюш) зьяўляюцца прычынай сьмяротнасьці дзяцей. Ёсьць выпадкі прыпадных хвароб. Калецтва дзіцяці ад недагляду, рахіт (крываножа, крываручча) досыць частае зьявішча.

Лекавай дапамогі на месцы няма. У тым выпадку калі з чалаве-

кам бывае сур'ёзная хвароба (гарачка, калецтва)—зьявртаюцца да доктара ў Крупкі ці ў Лошніцу (17 і 10 вёр.) Доктары наогул вельмі рэдка бываюць у вёсцы. За гэты 1926 г. ні фэльчар, ні доктар ні разу сюды не заглядваў. Лякарстваў адчуваецца недахоп, лекарскія сілы слабыя, а ў зьвязку з гэтым сялянства слаба верыць у моц мэдыцыны. Часта сяляне зварочваюцца да мясцовых лекароў-шаптух і шаптуноў. І якія толькі хваробы ня лечуць шэптамі?! Якіх спосабаў няма! І ў карыце, і на лаўцы пад сукам, і на зачынку, і пад прыпечкам... і чаго, чаго ні выдумае цёмны селянін, а яшчэ больш—хітры шаптун! Праўда, у вёсцы былі выпадкі, калі шаптун на ўсё жыццё застаўляў дзіця калекай, але вера ў іх яшчэ не пагасла. Не малую ролю ў жыцці вёскі іграюць „бабкі“ (павітухі). Звычайна ў бабкі бяруць тых кабет, якія самі мелі некалькі дзяцей, а цяпер па старасці, ці па іншай якой прычыне, згубілі надзею мець дзяцей. Да акушоркі, якая знаходзіцца ў Крупках і ў Лошніцы, ніколі не зьявртаюцца.

VIII. Народная асьвета.

Да 90-х гадоў мінулага стагоддзя граматыныя людзі ў вёсцы былі рэдкім выключэннем. У пачатку 90-х гадоў у вёсцы адчынілася школа граматы, дзе вучылі няўдачнікі-папавічы самымі архаічнымі мэтадамі. Псалтыр ды эвангелье былі асновай усёй навукі. Некаторыя сяляне пасылалі ў школу дзяцей толькі вучыцца маліцца богу. На гэтым часамі навука іх і канчалася.

К сучаснаму моманту мы маем наступную граматынасьць у вёсцы:

Узрост	Мужчыны	Жанчыны	Усяго	%
Ад 7—16 г. .	23	23	46	49
Ад 17—25 г. .	28	9	37	
Ад 26—55 г. .	26	8	34	
Вышэй . . .	1	—	1	
Усяго . . .	78	40	118	

Якасьць гэтай граматынасьці вельмі нізкая, бо пераважная большасьць граматыных ня скончыла нават школы граматы, ці сучаснае аднакамплектнае школы.

Школа знаходзілася і знаходзіцца ў наёмных будынках, пераносіцца кожны год з аднае хаты ў другую. Абсталяваньне школы надзвычайна дрэннае, дзецям няма на чым сядзець. Настаўнікі амаль штогод мяняліся і мяняюцца з прычыны дрэнных умоў працы. За ўвесь час існаваньня школы ў вёсцы сяляне ня бачылі ніводнага добрага настаўніка.

Ні народому, ні хаты-чытальні, ні бібліятэкі, ніякіх гурткоў у вёсцы няма. Насельніцтва слаба ўцягнута ў культурнае жыццё і савецкае будаўніцтва. Няма каму павесці працу, паставіць яе на належны шлях, а запатрабаванні да лепшага новага жыцця адчуваюцца, асабліва сярод моладзі.

Часопісаў ніякіх не атрымліваецца. Газэты выпісваюць мала:

„Крестьянская газета“—3 экз., „Правда“—1, „Звезда“—1, „Гудок“—1. Дзе-ні-дзе можна сустрэць яшчэ эвангелье, маліцвеннік, але рэдка. Культурныя мерапрыемствы прышчэпліваюцца слаба. Толькі асобныя гаспадары пачынаюць уводзіць у сваю гаспадарку тыя ці іншыя змены.

У гэтым годзе 4 гаспадары пасялі жыта радавым сеўнікам. Ёсць спробы ўжывання тарфянага і попельнага (зольнага) угнаення, разьвядзеньня кармавых караньплодаў (буракі, турнэпс, марква), пасеву лубіну. Настаўнік П. Самцэвіч разьвёў невялічкі (у 4 з паловай тысячы) плодовы выхавальнік.

Краязнаўчай працы і краязнаўцаў сярод насельніцтва няма. Ёсць тры сябры членаў ячэйкі ЛКСМБ (ячэйкі знаходзяцца ў с. Нача), 2 кандыдаты КПБ, піонэраў няма.

IX. Вясковыя забавы і звычаі.

Вясна, лета і восень праходзяць у напружанай працы на гародзе, полі, сенажаці. Працуюць ад усходу і да захаду сонца мужчыны, жанчыны і дзеці. Нядзеля—дзень адпачынку. Зрэдка хто наведаў царкву (за 7 вёрст), дзе можна было сустрэць знаёмых, пагаварыць. Маліцца, мала хто маліўся, нават ня ўсе і ў сподведзь хадзілі. Мужчыны лічылі за лепшае сабрацца ды выпіць па паўбутэльцы. Зараз ужо і ў нядзелю працуюць, калі ёсць спешная работа.

Узімку калядамі моладзь зьбіраецца на вечарынкi, наладжвае ігрышчы. Наймаецца хата, гарманісты і пачынаюцца танцы, з якіх першае месца займаюць „вальць“, полька. Раней вельмі пашырана была „кадраль“. Вечарынкi не абыходзяцца бяз выпіўкі; досыць часта вечарынкi заканчваюцца бойкамі. Варожымі лягерамі раней у большасці былі „шляхоцкія“ і „мужыцкія“ хлопцы.

Вечарынкi з танцамі зьяўляюцца адзінай забавай для вясковай моладзі. Ніякіх іншых забаў няма. Ні спектакляў, ні хору, ні літаратурных ці політычных вечароў вёска амаль што і ня бачыла.

„Шляхоцкія“ хлопцы, часамі ня меўшыя ў гаспадарцы хлеба да новага ўраджаю, часта няпісьменныя, хаця і гулялі з „мужыцкімі“ дзеўкамі, але ніколі на іх не жаніліся. Лепш жаніўся які-небудзь захудалы „шляхцюк“ на зусім няўдалай „шляхцяныцы“, чым на адной з лепшых „мужыцкіх“ дзяўчат. Так і мяняліся дзье суседнія вёскі і паасобныя сем’і „шляхты“ жанчынамі, з прычыны чаго амаль усе сем’і „шляхты“ знаходзіліся паміж сабой у сваяцтве. Гэтай замкнутасці ў „мужыкоў“ зусім ня было. Гэтыя перажыткі мінулага, выкліканыя ўсё-ж нейкімі саслоўнымі прывілеямі „шляхты“ (дваран), засталіся ў значнай меры і цяпер.

Рэлігійныя забавоны ў вёсцы глыбокіх каранёў ня мелі. Насельніцтва к часам рэвалюцыі да царквы і папоў адносіліся больш формальна. Моладзь яшчэ і раней досыць крытычна глядзела на ўсе абрады і падсьмейвалася над старымі, якія сьлепа верылі папом.

Увага: Лічбовыя даныя сабраны і прадастаўлены ў карыстаньне П. Самцэвічам.

Д. Васілеўскі.

3 гісторыі Аршанскага друку.

Краязнаўчыя арганізацыі зараз старанна вывучаюць гісторыю сваіх раёнаў і акруг. Мясцовыя краязнаўчыя музэі захоўваюць у сабе найбольш цікавыя помнікі старажытнасці і мастацтва данай мясцовасці. Старадрукаваныя кнігі з'яўляюцца найбольш цікавымі паказчыкамі ня толькі культурных дасягненняў роднае культуры ў даны час, але сваім зместам сьведчаць аб барацьбе станаў, клясаў гэтае мясцовасці, а загэтым вывучэнне гісторыі друку на Беларусі дае вельмі цікавы матар'ял для ўразумення ўзаемаадносін насельніцтва данага гораду ці мясцовасці ў пэўны час гістарычнага жыцця. Мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі праз вывучэнне гісторыі друку змогуць часткай высветліць некаторыя куткі з мінулага сваёй акругі, а з другога боку—адшукаць вельмі каштоўны матар'ял для вывучэння і даследвання сваёй мясцовасці.

Летам 1926 г. Аршанскае Акруговае Таварыства Краязнаўства пачало вывучаць і збіраць аршанскія старадрукі. Выдзеленая гісторыка-этнографічнай сэкцыяй бібліографічная камісія ў кароткі час адшукала досыць каштоўны матар'ял па гісторыі мясцовага друку, аб якім дасюль ня было пэўных вестак.

Друкарская справа на Аршаншчыне шырока разгарнулася толькі ў першай палове XVII стагоддзя. Аб кнігах, якія пісаліся ў Воршы да гэтага часу, няма пэўных вестак. Так званае „Аршанскае Эвангелье“ XIV стагоддзя, якое было адшукана пасля французскай навалы ў Кутэінскім манастыры і захоўвалася ў бібліятэцы Кіеўскай духоўнай акадэміі, хутчэй за ўсё пісалася ў Смаленку, бо ў Воршы ў XIV стагоддзі ня было значных асяродкаў для перапісу багамольных кніг, бо весткі аб праваслаўных манастырох у Воршы сустракаюцца толькі ў матар'ялах па гісторыі гораду з XVII стагоддзя. Іншых рукапісных кніг, апроч гэтага Эвангелья, дасюль у межах сучаснай Аршаншчыны ня знойдзена. XVII стагоддзе ў гісторыі Воршы адзначаецца буйным узростам каталіцкіх кляштараў і ўпартай барацьбой паміж шляхецтвам і заможнымі сляямі гораду за перамогу на ўнутраных і замежных рынках. Беларуская шляхта імкнецца падначаліць свайму ўплыву гарадское насельніцтва, і гарадскія магістраты вядуць упартае змаганне за свае прывілеі. Усё гэта адбываецца на фоне рэлігійнай барацьбы. Каталіцкія кляштары, пры падтрыманні апалчаных магнатаў і з дапамогай каралеўскага ўраду, пачынаюць дружны націск на эканомічныя інтарэсы праваслаўных цэркваў і мяшчанства. Гараджане даюць моцны адпор праз свае брацтвы і попеч з каталіцкімі кляшта-

рамі ўзрастаюць праваслаўныя манастыры і пры іх брацкія школы ў Воршы, Магілеве і другіх гарадох. Фундатар беларускай лаўры ў Кутэйне, Багдан Сьвяткевіч у сваім фундашным запісу 1623 г. абавязваў манахаў Кутэйнскага манастыру мець друкарню і школу. Каля 1630 году ў Кутэйне была заснавана 3-я друкарня Сьпірыдона Собаля, мешчаніна гораду Магілева, якая друкавала кнігі на беларускай, славянскай, польскай і лацінскай мовах. Кутэйнікі старадрукаў на польскай і лацінскай мовах да нас не дайшло. Мажліва, што іх і зусім ня было. Затое шырака разгарнуўся друк багамольных кніг на беларускай і славянскай мовах. Апрача гэтага, друкаваліся падручнікі для брацкіх школ і кнігі навучальнага зьместу для чытаньня праваслаўным паравіянам. Рынкам для збыту кніг Аршанскае друкарні была Ўсходняя Беларусь і Масковія. Беларускія кнігі прадаваліся ў Маскве пад назовам „літоўскіх“. Гандаль „літоўскімі“ кнігамі вёўся так шырака, што маскоўскія папы не змаглі конкураваць з беларускімі друкарамі і пачалі дамагацца ад маскоўскага царя забароны на продаж кніг беларускага друку. Такая забарона была выдадзена царскім урадам у 30-х гадох XVII стагоддзя, але значнага ўплыву на пашырэнне кніг беларускага друку ў Масковіі яна не зрабіла. Кутэйнікі выдзілі, пачынаючы з 1630 г. па 1654 г. у Воршы, а пазьней перадрукоўваліся ў Маскве. З аршанскіх кутэйнікіх выданняў найбольш вядомы „Часаслоў альбо шастоднеў“, які вышаў першым выданьнем у 1632 г., а другім выданьнем—у 1646 г. ў аднолькавым фармаце 4^о. „Новый Завет“ з „псалтыром“ вытрамаў 4 выданьні—1632 г., 1642 г., 1651 г. і 1652 г. У выданьні 1642 г. ёсьць прысьвечаньне гэтага выданьня Багдану Сташкевічу ад імя першага ігумена Кутэйнікіх манастыроў Іоіля Труцэвіча. „Буквар, сірэч пачало учэня дзяцям, пачынаюшчым чтэнію ізвыкаці. У Кутэйне ізобразіся 1631 г.“, 12^о. Гэта былі найбольш пашыраныя падручнікі ў брацкіх школах. Апроч падручнікаў, друкаваліся кнігі для навучальнага чытаньня праваслаўных:

Брашна духоўнае, 1630, якое выдадзена было 2-ма выданьнямі—1630 і 1639 г.

„Дідаскалія альбо навука о седмі сакраментх“—1637, 1653 г. — другім выданьнем, фармаце 4^о.

„Малітвы паседнеўныя ў абушую пользу сабраны і із друку выданыя ў Кутэйне 3-й друкарні Спірыдона Собаля“ 1631 г.

„Цветаслоў 1654 г.“.

„Діоптр, альбо зерцало“, 1651 г., 12^о; другое выданьне 1654 г., 4^о.

Гэтыя кніжкі мелі на ўвазе здаволіць патрэбу беларускага насельніцтва ў ведах па рэлігійным змаганьні з каталіцтвам. Найбольш характэрнае па духу часу выданьне ў Кутэйне была „*История альбо правдивое выпісаньне сьвятога Іоана Дамаскіна о жыцці прападобных ацец Варлаама, Іосафа і о наварненнью індіан*“. Стараньнем і коштам інакаў абуежительнага манастыра Кутэйнскага Новазгрэцкага і Словенскага на рускі язык прэложана“, 1637 г., 4^о. Уціск шляхты над беларускім сялянствам і гвалты над мяшчанствам, відаць, адпавядалі жыццю гэтых індіянаў, аб якіх пісала выданая „праўдзівая гісторыя“. Само сабой зразумела, што эканамічная барацьба і перамога шляхты ў гандлі над мяшчанствам прымушала беларускае гандлярства зварацаць свае надзеі на суседнюю Масковію, у якой у гэты час шырака развіналася сяброўства гадлёвага капіталу з царскім урадам, і па некаторых падзеях 1654 г. можна думаць, што Кутэйна мела падтрыманьне з боку маскоўскіх цароў.

Кутэінскі друк не абмяжоўваўся толькі рэлігійнымі пытаннямі. Разыходзілася выданьне па мовазнаўству. У 1653 г. быў выдадзены „Лексікон Славена-расійскі—імен талкаванія“. Гэта быў першы славена-беларускі слоўнік, які вытрымаў некалькі выданьняў. Складзены ён быў кіеўскім вучоным Пайвай Берындай і ў першым выданьні надрукаваны ў Кіеве. Лексыкон гэты быў надрукаваны ў форме 4^о і на 324 балонах зьмяшчае тлумачэньне славянскіх слоў пабеларуску. У свой час гэты слоўнік меў такое-ж значэньне, як „Расійска-Беларускі Слоўнічак“ Байкова і Гарэцкага ў нашыя дні. Аршанскія выданьні былі вядома ня толькі па ўсёй Беларусі, але і ў Масковіі, так што маскоўскі духоўны ўрад, зараз-жа па захапленьні гораду Воршы маскоўскім войскам, паклапаціўся забраць з Воршы Кутэінскую друкарню і друкароў. Патрыарх Нікан, працуўшы пра Кутэінскую лаўру, загадаў аршанскім манархам з друкарняй выехаць у толькі што пабудаваны Ёзерскі Спаські манастыр у горадзе Валдаі. У 1655 г. Іоіль Труцэвіч забраў з Кутэйны друкароў-манахаў, друкарню і ўсю маемасьць беларускае лаўры, абразы і накіраваўся ў Наўгародчыну. У горадзе Валдаі Аршанская друкарня пасьпела перадрукаваць некаторыя з сваіх выданьняў, як „Брашна духоўнае“, „Новы Завет“ з псалтыром, але патрыарх Нікан так даражыў беларускімі друкарамі, што ў 1655 г. перавёў іх пад Маскву ў зноў заснаваны манастыр „Новый Ёерусалім“. Далейшых ведаў аб кнігах Аршанскае друкарні няма, але ў Кутэінскім манастыры летам 1926 г. экспэдыцыя Інбелкульту ў складзе профэсароў Сербавы і Даўгялы адшукала некалькі кніг, якія друкаваліся ў Маскве ў часы Аляксея Міхайлавіча і якія па сваім выглядзе і малюнку літар дужа падобны да аршанскіх выданьняў, так што З. Даўгяла адразу палічыў іх за кутэінскія выданьні. І толькі пры некаторым разглядзе ўдалася выявіць, што гэтыя кнігі друкаваліся ў Маскве пасля 1655 г. Зараз гэтыя кнігі захоўваюцца ў Аршанскім акруговым музэі.

Далейшых вестак аб беларускіх старадруках па Аршаншчыне няма. На працягу XVIII і першай паловы XIX стагодзьця на Аршаншчыне друкаваліся яўрэйскія рэлігійныя кнігі, і Аршанская езуіцкая калегія выдавала вучнёўскі часопіс на лацінскай мове. Беларускае насельніцтва было паднявольным, а ўніяцкіх выданьняў на Аршаншчыне не ўдалося адшукаць. На працягу XIX стагодзьця ў межах Аршанскае акругі досыць шырока разгарнулася выданьне кніг на расійскай мове. „Запіскі“ Горацкага Земляробскага Інстытуту даюць досыць цікавы, каштоўны краязнаўчы матэрыял, але польскае паўстаньне ў 1863 г. і ўзмацненьне русыфікацыі ў краі спыніла краязнаўчы кірунак тутэйшых выданьняў і накіравала грамадскую думку ў бок набліжэньня да Вялікай Расіі. Вялікаруская культура праз школу і ўрадовыя ўстановы пачала прасочвацца ў гарады і мястэчкі, і сярод яўрэйскіх буржуазных мас запанавалі імкненьні хутчэй аўладаць расійскай мовай, каб вырвацца з мяжы аселасьці.

Першая газета на Аршаншчыне „Оршанский Вестник“, які выходзіў з 1915 г. па 1918 г., часткова адбіваў гэтыя настроі. Газэта выходзіла штодзённа пад рэдактарствам Іоселевіча. Хроніка мясцовага жыцьця ў газэце досыць падрабязна высьвятлялася. Часам у некаторых артыкулах праглядалі сыяніцкія настроі, адчуваецца значны бундаўскі ўплыў.

Шпаркае разьвіцьцё друку ў Воршы пачынаецца пасля Кастрычнікавае Рэвалюцыі. Кастрычнік усхваляваў жыцьцё і эканоміку

акругі. У вагні клясавых змаганьняў друк зноў набывае вялікую вартасьць, і ў 1918-19 г. адразу можна заўважыць траякі кірунак аршанскіх выданьняў. Яўрэйская дробная буржуазія гуртуецца каля „Оршанского Вестника“, працоўныя школы на чале з павятовым саветам выдаюць газэту „Известия Совета Рабочих, Крестьянских, Батрацких и Красноармейских Депутатов“. У 1919 г., замест гэтай газэты, выдаецца Аршанскім Павятовым Выканкомам газэта „Набат“. У пачатку жніўня 1918 г. адбылося паўстаньне левых эсэраў. Быў арганізаваны ваенна-рэволюцыйны камітэт Аршанскага павету, які выдаў адзін № „Бюллетень № 1 Военно-революционного комитета Оршанского уезда“ 8-га жніўня 1918 г.

Народніцкія і соцыял-дэмакратычныя настроі мясцовага дробна-буржуазнага насельніцтва знайшлі выяўленьне сваіх думак у часопісу паўночнага аб'яднаньня коопэратываў Мігілеўскай і Гомельскай губэрні—„Новая жизнь—Социалистический журнал учительства и кооперации“. Гэты часопіс выдаваўся на працягу 1918-19 г. У часопісу шмат увагі аддавалася пытаньням асьветы і коопэрацыі на вёсцы. Паўночнае аб'яднаньне выдавала некалькі асобных кніг: 1) МДРОМ Классовая или единая потребительская кооперация. Вопросы взаимоотношения рабочей и общегражданской кооперации, 1919 г.; 2) проф. Виноградов. Аграрный вопрос в России. Орша, 1919 г.; 3) отчет о 2-ом учительском съезде 1920 г.

З 1921 г. пашыраецца савецкі друк. Аршанскім Аддзяленьнем аб'яднаньня настаўнікаў-інтэрнацыяналістых быў надрукаваны „Отчет о 1-ом съезде учителей-интернационалистов Оршанского уезда 1921 г.“.

З 1922 г. пашыраецца выдавецтва Аршанскага Павятовага Аддзелу Народнае Асьветы. У лютым г. г. выдадзены № 1 часопісу „Вестник Просвещения“. У тым-жа годзе аддзел кіраўніцтва Аршанскага Павятовага Выканкому выдае „Справочник Оршанского уезда Витебской губернии“, у якім даюцца сьпісы паселішчаў павету, лік насельніцтва вёсак, мястэчак, гарадоў павету, лік двароў, зямлі, плошча вазёр, тарфянікоў.

У 1922 г. павятовы выканком выдаў „Протоколы, резолюции и постановления 10-го и 11-го Уездных Съездов Советов Рабочих, Крестьянских, Красноармейских и Батрацких Депутатов Оршанского уезда“. Таксама выдаваўся профэс. орган „Рабочая жизнь“.

У гэтыя-ж часы, пасля доўгага перапынку, пачынаюць выходзіць „Записки Горецкого Сельско-Хозяйственного Института“.

У 1923 годзе працягваецца выданьне Аршанскага Павятовага Аддзелу Народнае Асьветы. Перадрукоўваецца „Букварь“ Вахтерова, выдаюцца „Программы для 4-летней школы 1-ой ступени. Программы летних экскурсий в школе“.

Беларускія выданьні на Аршаншчыне зноў уваскрасаюць пасля далучэньня Аршаншчыны да Савецкай Беларусі. Пачынае выходзіць газэта, два разы ў тыдзень, „Камуністычны Шлях“. У друкарні імя Ф. Скарыны выходзяць непэрыодычныя выданьні—„Аршанскі Маладняк“, 5 нумароў, „Аршаншчына“ № 1; апроч таго, выдаецца некалькі брошур Акруговым Камітэтам КПБ і да 2-га зьезду саветаў Акруговым Выканкомам выдадзена досыць поўнае апісаньне Аршаншчыны пад назвай „Оршанский округ“.

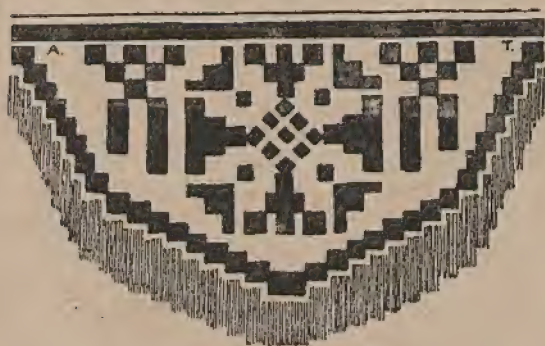
У 1926 годзе зьявіўся з друку том I „Прац Навуковага Таварыства па вывучэньні Беларусі пры Беларускай Дзяржаўнай Акадэміі сельскае гаспадаркі ў Горках“. Зараз ужо вышаў другі том гэтых

прац. Гэтыя выданьні Навуковага Таварыства адкрываюць новую старонку ў гісторыі друку Аршаншчыны. Зьмешчаныя ў 2-х томах „Прац Навуковага Таварыства“ артыкулы маюць вялікае значэньне ня толькі для БССР, але вельмі карысны для гаспадаркі ўсяго нашага Саюзу.

Беларуская навуковая думка на Аршаншчыне знаходзіць сабе шырокае выяўленьне ў друку. Беларускі працоўны люд разгортвае вялікую ўпартую працу па адраджэньні беларускае культуры.

На жаль, вывучэньне друкарскае справы на яўрэйскай і польскай мове ў межах Аршаншчыны толькі пачынаецца і загэтым ня можна даць малюнку друкарскае справы на гэтых мовах.

Неабходна ўпарта даведвацца і рэгістраваць усе выданьні мясцовых друкарань і зьбіраць іх у раённыя і акруговыя музэі. Такое зьбіраньне з працягам дзесяткаў гадоў дасьць пэўны малюнак гісторыі грамадзкай думкі на Беларусі.

Д. Васілеўскі.

Беларускія чараўнікі і іх зельле.

Летам 1926 году дасьледчая экспэдыцыя Аршанскага Акруговага Таварыства Краязнаўства па апісаньні Дубровенскага раёну, у вёсцы Мардашэвічы, быўшай Тухінскай воласьці, напала на вельмі цікавы помнік чараўнічай літаратуры. У сялянкі Ганны Шаранда, 50 год, студэнтам Рабфаку ўдалася здабыць „лячэбнік“, па якім мясцовыя чараўніцы лячылі насельніцтва на працягу некалькіх дзесяткаў гадоў. Самы „лячэбнік“ напісаны на тоўстай пажоўкалай паперы з вадзяністымі рыскамі, на адным з лісткаў можна ў прасьвеце бачыць лічбінку 8. „Лячэбнік“ мае ў сабе 30 лісткаў у адну восьмую аркуша. Напісан ён рукой ня зусім пісьменнага ў расійскім правапісе чалавека, для якога, відаць, гэтая мова была навіной, і за гэтым літары „у“ ставяцца бяз усякага разбору, то асобна ад слова, то сумесна з другім словам. Атрамант і папера, на якой напісаны „лячэбнік“, парыжэлі ад часу, крайкі пасьціраліся так, што цяжка прачытаць. Судзячы па паперы і пісаньні можна думаць, што „лячэбнік“ пісаны ў пачатку XIX ці ў канцы XVIII стагоддзя і захоўваўся з вялікім стараньнем. Усё-ж такі адзін лісьцік страціўся, так што згубілася апісаньне 4-х траў: залатушняй, „Рамашкі, завалка і веліша“. „Лячэбнік“ зьмяшчае ў сябе апісаньне 77 лекавых траў. Кожная трава запісана пад асобным нумарам і ў канцы складзены рээстр назваў траў, у якім травы напісаны пад такімі-ж №№, як і ў самым тэксьце „лячэбніку“. „Лячэбнік“ напісаны на расійскай мове, у якой сустракаецца шмат беларускіх слоў і канчаткаў.

Вёска Мардашэвічы, дзе быў знойдзены гэты „лячэбнік“, ляжыць на правым беразе Дняпра, вярстах у 7-мі ад м-ка Дуброўна і мяжуе з вядомымі Верацэйскімі, або Асінаўскімі балотамі. На гэтых балотах ёсьць выспы з паселішчамі, куды лёгка дабрацца толькі зімой, калі балота троху падмерзла. Гэта спрыяла захаваньню сярод насельніцтва розных старасьвецкіх забабонаў і прыкмет.

Аб старадаўнасьці запісаў „лячэбніка“ сьведчаць тыя меркі вышыні, якімі „лячэбнік“ вымярае ўзрост траў. Пераважна такімі меркамі даўжыні зьяўляецца: страла, локаць, калена і пядзь. Гэта сьведчыць аб вялікай старадаўнаўскай складаньня „лячэбніку“, калі ў нашай краіне мерылі толькі гэтымі меркамі; і з усіх 77 траў толькі адна трава пад № 9 „Адамава галава“ бывае ростам у 4 вяршкі, а трава „Сузак“ № 40 ўзрастае ў аршын. Трава „Ковыка“, пад № 33, расьце ў „человека“. Рэшта траў вымяраецца на локці і стрэлы. Адна трава, пад № 62 па „лячэбніку“, „на юнь“ адзначаецца ростам „у калена“.

Такім чынам, запісы ў „лячэбніку“ паказваюць некаторую розначасовасць напісаньня. Самыя старэйшыя апісаньні траў можна аднесці на пачатак пісьменнасьці ў нашым краі. Такія-ж запісы, у якіх трава вымяраецца вяршкамі і аршынамі, пазьнейшага часу і, мажліва,носяць на сабе ўплыў Смаленшчыны і Маскоўшчыны. Самы зьмест „лячэбніку“ носіць сьляды гэтага ўплыву.

Травы разьлічаны на дапамогу не селяніну-земляробу, а воіну, гандляру і авантурніку. Такіх чараўнічых сродкаў, якія-б дапамагалі лепшаму ўраджаю хлеба, прыросту збожжа, зусім няма. З заняткаў чалавека ахоплены дапамогай „валхавіта“: гандаль, будаўніцтва, паляўніцтва, пчалярства, гародніцтва. Найбольш чараўнічых дапамог прыходзіцца на розныя людзкія адносіны. Цэлы шэраг траў памагае чалавеку выварачвацца ў цяжкіх абставінах жыцця, і „лячэбнік“ старанна зазначае, ад якога ліха вызваляе тая ці іншая травіна. Калі чалавек ведае і носіць пры сабе траву „Цепь“ (№ 1), то ён не баіцца ніякага злога чалавека, дабіваецца пачоту, чыноў. Корань травы „кудрявый дягил“ (№ 15) здабывае яго насіццю спагаду ўсіх людзей, якія патрэбны яму для справы ў сучасны момант. Трава „Царевы Очи“ (№ 2), калі яе насіць пры сабе, вызваляе ад раны і робіць чалавека ў часы падарожы лёгкай і адважным. Пад уплывам гэтае травы ў часы падарожы робіцца адважным ня толькі сам чалавек, але і яго конь. Трава „Петров крест“ (№ 19) вызваляе ў дарозе ад раптоўнай сьмерці. Трава „Собою мала“, калі яе мець пры сабе, замыкае шлях злему чалавеку, зганяе яго з таго шляху, па якім ён можа спатыкацца і нарабіць шкоды. Трава „Змоца“ (№ 27) дапамагае безадказна прасіць пазычыць хлеба ці грошы. Калі прасіць, маючы гэтую траву, то ні ў чым перашкоды ня будзеш мець, толькі трэба ведаць, дзе трымаць траву, калі просіш у мужчыны, ці ў жанчыны. Гэтай-жа травой можна сапсаваць усю ігру скамароха: трэба толькі кінуць ім пад ногі гэтую траву і паміж імі пачнецца разлад... Трава „Ревка“ (№ 55) дазваляе плаваць па вадзе і засьцерагае ад патапленьня. Гэтая-ж трава, калі палажыць яе ў голавы соннаму чалавеку, прымушае яго гаварыць, што ён думае пра цябе: худое ці добрае, а няверную жонку прымушае высьведчыць свайго палюбоўніка. Трава „Перенос“ (№ 72) дае свайму ўладару моц усыпляць чалавека, гадаў і зьмей. Заснуўшы, яны будуць спаць дзень, пакуль ня возьмеш з-пад галоў іх траву. Гэтая-ж трава дзеліць вадзю папалам і дазваляе прайсьці праз рэчку па сухім дне. Трава „Сова“ (36) дае мажлівасьць варочаць назад злодзей: стоіць толькі на месца пакрадзенай рэчы палажыць гэтую траву і злодзей згубіць сьцежку і вернецца к месцу пакражы. Трава „Остр“ (№ 34) дае знаючаму яе чалавеку розныя таленты: сталую ўдачу ў гандлі, дапамагае набыць вялікія грошы і павагу сярод суседзяў.

Корань травы „Конус“ (№ 68) дае любоў нядружнай пары а корань „Лаперта“ ці „Папер“ (№ 69) здабывае яго ўласніку ласку ўсякага чалавека. Трава „Бель“ (№ 13) дае мажлівасьць загадзя пазнаваць сваіх злосьнікаў, перамагаць супраціўнікаў і адганяе проч злых людзей і звяроў.

Такім чынам, блізкае знаёмства з гэтымі травамі дае чалавеку надзвычайную моц над людзьмі і прыродай. Але ёсць яшчэ больш мацнейшыя травы, якія даюць уладаром перамогу над чарцямі і ерацікамі. Трава „Адамова голова“ (№ 9) дае мажлівасьць бачыць чарцей паветраных і вадзяных. Трава „Растрел“ (№ 20) адганяе чорта

ад чалавека, які мае пры сабе гэтую траву, на 12 крокаў. Трава „Муравей“ (№ 59) разрывае ўсе замкі, укрэпы, ланцугі, калі ўрэзаць гэтую траву пад скуру рукі чалавека; а калі насіць траву за шыякой, то ня зможа задавіць пятля. Трава „Железка“ № 50 варочае мужчыне страчаную палавую сілу і даводзіць яе да надзвычайнай трываласці. Без травы „Іван“ (№ 25) ніякі валхвіт ня можа быць. Ад ераціка дапамагае трава: „Бель“ (№ 13), „Петров крест“ (№ 19), „Кудравый дягіль“ № (15).

Гэтае пералічэнне моцы траў у ўзаемаадносінах паміж людзьмі і прыродай даюць нам ключ да разумення таго, у які час пісаўся гэты „лячэбнік“ і якімі людзьмі ён ужываўся. Процэсы чараўнікоў і асабліва чараўніц на Беларусі займалі значную ўвагу судзей XVII і пачатку XVIII стагоддзяў. „Археографические сборники документов“, выданых Віленскай камісіяй, змяшчаюць некалькі судовых спраў аб чараўніках. Цікава, што, да ўзмацнення каталіцкай рэакцыі на Беларусі, мы не сустракаем у актах судовых спраў аб чараўніцтве і толькі ў выніку пэдагагічнай дзейнасці езуітаў мы маем некалькі спраў 2-й паловы XVII стагоддзя. Вядома справа пападзёзі—Грамычынай Раіны, якая была спалена ў 1631 годзе ў Навагрудку за ачараваньне маршала Яна Сапегі („Археографический сборник, том 3-й“, ст. 107-165). Раней-жа была спалена ў Слоніміскім павеце сялянка Кароткая Ганна, таксама за спробу падчараваць таго-ж самага Яна Сапегу і за ачараваньне жонкі Слонімскага мешчаніна Кугельскага і карчмара яўрэя Лейбы. („Археографический сборник“, т. III, ст. 99-103). У Полацку ў гэтыя-ж часы абвінавачваўся мешчанін Брыкун, які таксама павінен быў адбыць кару на вогнішчы, але ён сам сабе зарэзаў, не чакаючы паленьня на гарадзкой плошчы. („Археографический сборник“, том I, ст. 345-346). Рандантар Аршанскай карчмы яўрэя Яскевіч-Гошка ў гэтыя-ж самыя часы абвінавачвае ў чараўніцтве селяніна на гэй падставе, што будучы ў карчме ён прывітаў Гошку гарэлкай, пасыла чаго ў яго сталі трэсьціся рукі і ногі і хутка захварэў сын. („Археографический сборник“, том I, ст. 295-296). Полацкі мешчанін Павук жаліцца ратушы, што нехта ў знак чараў у ночы абліў яго хату і вароты вадой. Там-жа пан падваявода жаліцца ратушы, што ў яго маёнтак нейкая баба прынесла ад вядомага пану чараўніка гарнец тараканаў, пусьціла іх, ад чаго стаўдохнуць скот у маёнтку (Ibidem, т. I, ст. 323-324).

Профэсар Доўнар-Запольскі, разглядаючы гэтыя судовыя процэсы, зазначае, што „ўжываньне розных траў пры чараваньні было вельмі пашырана, але, на жаль, захавалася вельмі мала дакладных вестак аб назвах і спосабах ужываньня гэтых траў пры чараваньні“ („Исследования и статьи“, том I, ст. 229). Пры старанным вывучэньні процэсаў чараўнікоў профэсару ўдалася выявіць, што ў якасьці чароўных сродкаў ужываліся хлебныя расьліны; маладое жыта, ячмень, авёс, ліпавы цвет, табак, дзівітэрнік, ярая рута, цантаўра, алосьнік. Шэйні у сваіх „Матар’ялах“ (т. III, ст. 271) у шэрагу лекавых расьлін знаходзіць толькі: бабоўнік, крываўнік, сок рэдзкі, палын, сонішнік і смалу, жывіцу.

Знойдзены „лячэбнік“ дае шмат новага матар’ялу ў гэтай галіне. У ім прыводзіцца ня толькі назва расьлін, але даецца яе кароткае апісаньне і спосабы ўжываньня. Моцная вера ў рэальнасьць чарцей, вялікая асьцярога перад ерацікамі, надзвычайная вера ў чудаўныя ўласьцівасьці траў даюць мажлівасьць аднесці складаньне гэтага „лячэбніка“ да I паловы XVII стагоддзя. Гэта быў ня толькі час вялікае цемры на Беларусі, але і пара значнага разгортваньня пан-

скага земляробства. Селянін быў мала зацікаўлены панскай запашкай, а паном заўсёды хапала хлеба з вялікіх палёў іх маёнткаў. І вось, у шэрагу розных чудаўных мер да павялічэння дабрабыту чалавека, мы не сустракаем у „лячэбніку“ сродкаў для павялічэння ўраджайнасці палёў. Гэта таксама дае некаторыя рыскі да адзначэння таго асяроддзя, у якім складаўся і ўжываўся гэты „лячэбнік“. Такім асяроддзем можна лічыць мястэчка ці места. Па самым складзе „лячэбніка“, зварот мовы, добрае веданне сьвятцаў, бо „лячэбнік“ заўсёды паказвае ў які дзень м-ца трэба рваць траву, ці ўжываць яе, каб мець карысць, трэба думаць, што гэты „лячэбнік“ складаўся ў бліжнім суседстве з духоўнымі асобамі ці імі перапісваўся. Так, для ўжывання травы „Погубенсы“ (для зацяжарвання) указваецца 5 дзень сакавіка, сьвята „Конона Градаря“. Траву „Растрел“ трэба рваць на другі і трэці дзень сакавіка, красавіка і траўня, а ня ў іншыя дні. Такія звароты, як „оная трава“, „ежелі“, „сей“ паказваюць на блізкае знаёмства аўтара „лячэбніка“ з мовай славянскай, а самы стыль „лячэбніка“, у наварачванні на расійскую мову бяз добрага знаёмства з ладам гэтае мовы, паказвае, што ў больш блізкія да нас часы „лячэбнік“ перакладаўся на расійскую мову, але большасць назваў траў засталіся мясцовыя, беларускія. Можна думаць, што „лячэбнік“ складаўся сярод праваслаўнага духавенства і брацтваў у XVII-XVIII сталях. Думцы аб тым, што „лячэбнік“ складаўся ў Масковіі і толькі ў сьпісах дайшоў да ўсходніх межаў Беларусі, супярэчаць назьве значнае часткі траў, якія застаюцца пераважна мясцовымі: Дубровенскімі. „Покутник“—трыпутнік, „рыбінка“—піжма, „чарнабыльнік“, „сузак“, „зала-туха“, „завалк“ і г. д. У расійскай народнай мове гэтыя травы завуцца інакш, але частка траў завецца парасійску. „Петров крест“—таемнік лускаваты, „царевы очи“—камняломнік балотны, „богородицкая“—чабор і г. д.

Гэтаму дапушчэнню расійскага пахаджэння „лячэбніка“ не адпавядаюць і тыя хваробы, ад якіх дапамагае большая частка апісаных у „лячэбніку“ траў. Першае месца ў ліку гэтых хвароб займаюць нэрвовыя хваробы: вар'яцтва, розныя порчы. Тут, у залежнасці ад уласцівасці нэрвовай хваробы, прыкмячаюцца і розныя травы, але іх цэлы шэраг: „Іван“ (25), „Сова“ (36), „на юнь“ (62), „Адамова голова“ (9), „Воронец“ (11), „Кудравый дягіль“ (15), „Цэп“ (1), „Чап“ (18), „Богородицкая“ (13). Калі прыняць пад увагу надзвычайную небяспеку жыцця ад частых войнаў XV-XVII сталяў на ўсходзе Беларусі, то робіцца зусім зразумелым такое багацце на лекавыя травы ад нэрвовых хвароб—порчы. Кожная вайна пакідала ў гарадох і мястэчках Беларусі шмат душэўна-хворых людзей. Другая немач, ад якой таксама сустракаецца шмат лекавых траў—раны; тут дапамагаюць: „синяворот“ (65), „Адамова голова“ (№ 9), „Покутник“ (№ 22), „Собаки листочки“ (№ 32), „Семя крапивы“ (№ 47), гародны „Дивисил“ (№ 31). Хвароба жывата, зрушэнне пупа і кіла, аб якіх у „лячэбніку“ шмат гаворыцца, таксама пашыраны ў нас сярод рамеснікаў і земляробаў. Хвароба вачэй вылучаецца таксама цэлым шэрагам траў: „Царевы очи“ (№ 2), „воронец“ № (11), „покутник“ (№ 22), „богородицкая“ (23), „земозен“ (№ 39), „цвет“ (№ 42), „сорочка“ № (52), „земляница“ (№ 56). Калі прыняць пад увагу пашыранасць трахомы ў нашых мястэчках і вёсках, то робіцца зразумелым гэтае багацце лекавых сродкаў.

Здабывальна-прамысловы характар гаспадаркі ў прыдняпроўскіх

краінах Беларусі таксама знаходзяць сабе адбітак у „лячэбніку“. З ра-
месьніцтваў, якім дапамагае лячэбнік можна адзначыць: пчалярства, тут
паказваюцца цудадзеіныя травы, якія дапамагаюць у пчалярстве; „мато-
чник“ [№ 7], „верас“ [№ 41], „измоден“ [№ 49], „пырей“ [№ 66] дапа-
магае ад укусу пчол. Паляўніцтва робіцца здабытным, калі насіць з са-
бой траву „царевы очи“, тады наловіш шмат птушак, зьвяроў і рыбы.
Маючы траву „Адонен“ [№ 8], прылучыш зьвера к сабе. Трава „Гни-
да“ [№ 67] абараняе ад укусаў зьвяроў і браханьня сабак. Будаваць
млыны дапамагае „Адамова голова“, хаты і цэрквы—„рострел“ [№ 20],
варыць піва „репей“ [№ 75] і цэлы шэраг траў дапамагае разводзіць
хатнюю жывёлу і птушак. Каб у пастухоў ня губляўся скот дапамагае
траву „Одонен“ [№ 8], ад круцячкі авец—„плакун“ [№ 10], вуткі, гусі
і куры вядуцца, калі даваць ім „Завень“ [№ 37], „земляницу“ [№ 56].
Быдла добра вядзецца пры ўжываньні травы „чап“ [№ 18], „Иван“ [№ 25],
„Ушко“ [№ 35], „ковыки“ [№ 33], „цвѣта“ [№ 42]. Каровы робяцца малоч-
нымі, калі ім даваць „матицу“ [№ 52]. Рань і балячкі ў каня хутка зажы-
ваюць ад „зиновѣка“ [№ 21], „чернобыльника“ [№ 58], „рябинка“ [№ 26].
Калі прыняць пад увагу, што ў часы войнаў коні беларускай шляхты
часта бывалі ранены, то зразумела цікавасць „лячэбніка“ да хутчэй-
шага вылячэньня каня ад ран. Да гэтага трэба дадаць яшчэ заці-
каўленасьць „лячэбніка“ да зьнішчэньня ў хатах цыркуноў, тараканаў
і клопоў. Тут памагаюць „варахня“ [№ 16] і „бучан“ [№ 63].

Усё гэта прымушае думаць, што знойдзены „лячэбнік“ складзены
ў нас на Беларусі ў шляхоцка-мяшчанскім асяродзьдзі пад значным
уплывам духавенства. Трэба лічыць, што „лячэбнік“ зложаны ў XVII і
XVIII стагоддзях. У Масковіі таго часу рэлігійная барацьба ня мела тако-
е войстрасьці і шырыні, як у нас на Беларусі, і спатканьне з гэрэтыка-
мі, якіх так баяўся дзур „лячэбніка“, там не насіла за сабой та-
кое бяды, як у нас на Ўсходзе Беларусі, дзе было так многа кляшта-
раў розных вызнаньняў, якія вялі паміж сабой бязупыннае змаганьне. З
земляробскіх галін траўнік дапамагае толькі гародніцтву: „измаден“
[№ 49] зганяе чарвей з капусты і дае добры плод усялякай гарод-
ніны.

Тут мы даем урывак з „лячэбніка“ дзеля азнаямленьня з яго
мовай і стылем, а таксама рээстр траў у такім парадку, як яны за-
пісаны ў канцы „лячэбніка“. Орыгінал „лячэбніка“ знаходзіцца цяпер
у Навуковым Таварыстве пры Беларускай Сельска-Гаспадарчай Ака-
дэміі, дзе ботанікі вывучаюць гэтыя расьліны.

ЛЕЧЕБНИК *).

I.

„Есть трава на земле именем цепь, листки малы, ростом в локоть,
тонка, родом синя, а на сторонах по 9 листков, вверху 4 цвета: чер-
воны, сини, зелены и..... ксемцы оная трава добра носіць пры себе і
тот человек не боится діавола ни в день, ни в ночь никакого человека
неорптика, когда на суд войдет одолеет—сопротивником, ц(вет и
к(орень) любят всякий чин, почитает, оная трава при больших реках
и талышках, а корень ее добр. У которой женщины детей нет, то
оный корень истолочь, просеять, настоять на молоке и употреблять

*) Намі пастаўлены знакі прыпынку і словы замест шматкроп'я. якое сустракаецца
ў тэксьце. Гэтыя словы ўзяты ў дужкі. Д. В.

натошак, а ежели у кого порча, то завтра выведет; принимать золотой цепью и перстнем или листовым золотом.

№ 2. Есть трава „царевы очи“ собой весьма мала растет, тонкости в иглу, а цвет как золото багровый и в ней кажутся всякие узоры, когда станешь смотреть против солнца, листьев нет, растет кусточками, и та трава весьма полезна у кого болят очи—держать при себе; а когда надобно итти на бой, то имея оную с собой хранит Бог от напрасной раны. А при отъезде человек в дорогу бывает легок, не боится на коню; ни сам, ни конь, или кто хочет много ловить зверей, птиц, рыбу, то в то время носит при себе; ежели жена не любит мужа, то также надобна иметь оную при себе.

№ 3. Есть трава железница, и она растет по пригоркам, верхним концом к низу корчится, и ту траву кто дает скоту, то поветрием не мрет, и телята станут, а птиц в велики четверг станет поить, от того никогда ни рушится и звери никакие не прикасаются, сию же траву в пищу скоты не употребляют по причине ее горести.

№ 4. Есть трава измаден, растет в стрелу, цвет синь при темных местах листочки вороны, маленькия, собой кругленькия, как разцветет кувшинчиками и она трава весьма полезна от грыжи и от щекоты, кушать на молодике м-ца в уксусе и в молоке, или у кого пуп рушится, то пить по утрам отчего оздоровеет.

№ 5. Есть трава „паремон“ в листу ручной волос, возле земли кустами, и та трава весьма удобна от нечистого духа и от черной болезни, на ней листочки маленькия, как железный руд, кой принимают от болезни на молодике м-ца и по исходе.

НАЗВЫ ТРАУ У „ЛЯЧЭБНІКУ“.

1. Цепь	24. Котовые ядра
2. Царевы очи	25. Иван
3. Железница	26. Рябинка—Піжма
4. Измаден	27. Змоща
5. Паремон	28. Ужик—Дубраўка лесавая
6. Измаден	29. Золотуха
7. Маточник	30. Рясна
8. Одонен	31. Дивисил
9. Адамова голова	32. Сабачьи листочки
10. Плакун	33. Ковыка
11. Воронец	34. Остр
12. Бронец	35. Ушко
13. Бель	36. Сава
14. Курен	37. Завень
15. Кудрявый дягил	38. Собою мала
16. Варахня	39. Земозень
17. Лиса	40. Сузак
18. Чапъ Бектанія	41. Верес
19. Петров крест	42. Цвет
20. Рострел	43. Золотушная*
21. Зиновек	44. Ромашка*
22. Покутник—Трыпутнік	45. Завалк*
23. Богородицкая—Чабор	46. Велиш*

* Улічаны гэтыя траў страчана.

47. Крапива	63. Бучан
48. Свут	64. Осока
49. Измоден	65. Синеворот
50. Желеска	66. Пырей
51. Сорочка	67. Гнида
52. Матица	68. Канус
53. Полевой хмель	69. Лаперт или папер
54. Сорочье щековичье	70. Зверобой
55. Ревка	71. Трапучка
56. Земляница	72. Перенос
57. Перевязка	73. Вороньяк
58. Чернобыльник	74. Талый пупутник
59. Муравей	75. Репей
60. Вороново око	76. Субинка
61. Погубенса	77. Дербушка.
62. Наюпъ	

В. Д. Глацёнак.

Асьвейскае возера.

Чуць на поўнач ад асяродку Асьвейскага раёну раскінулася Асьвейскае возера. Па сваёй велічыні яно займае другое месца сярод галоўных вазёр Беларусі. Паводле вастках Галоўнай Рыбнай Гаспадаркі пры Наркамземе БССР, найбольшая даўжыня яго з усходу на захад даходзіць да 13 км. (12 вёр.), найбольшая шырыня—6,5 км. (6 вёр.). Плошча возера раўняецца амаль што ня 5680 гэктар (ці 50 кв. вёрст.).

Каля заходняга боку з возера высоўваецца ў відзе скалы востраў; прастора якога займае 456 гэктар. (ці 418 дзес.) зямлі. У географіі Беларусі Смоліча гэты востраў названы востравам Ду. Але, трэба адзначыць, што апошняя назва, як сярод насельніцтва востраву, так і прылеглых пунктаў зусім ня ўжываецца і завецца ён звычайна проста Востравам. На ім знаходзіцца вёска, якая таксама завецца Востравам і складаецца з 59 гаспадарак і 282 душ. Насельніцтва вострава займаецца земляробствам і рыбацтвам.

Берагавая лінія досыць простая, бяз значных завілін, за выключэньнем паўвострава з паўднёвага боку і адной затокі. Правы паўднёва-ўсходні і паўночны бераг узгоркаваты і мае ўзвышша; левы-ж паўднёва-заходні і заходні—балоцісты і топки. Бераг вострава амаль што ня ўвесь цвёрды і высокі. Асабліва высака падымаецца паўднёва-ўсходні бераг востраву, па якім раскінуты цэлы шэраг узгоркаў, як „Гарадок“, „Пярунаўка“ і інш. Найбольш цікавымі з іх будуць вышэйпамянёныя.

Пра „Гарадок“ існуе ў насельніцтва паданьне, што ён насыпаны ў час піраваньня, якое было падрыхтавана французамі пасля адной удачлівай бойкі 1812 г. Легенда-ж перадае наступнае: „На Гарадку, у самым асяродку, дзе цяпер толькі невялічкая ямка, калісьці даўно пасьвіў пастушок скаціну і праваліўся. Зваліўшыся ў нейкую яму, ён там убачыў старую, старога дзеда і на прывязі сабаку. Старая і стары насыпалі хлопчыку поўны кішэні золата і вывелі яго на волю. Хлопчык прышоў да хаты, раскажаў бацьком аб усім, што з ім здарылася і паказаў золата. Даведаўшыя аб гэтым, суседзі паслалі туды сваіх ужо двух хлопчыкаў, але ўжо гэтыя як пашлі, дык і не вярнуліся. Цяперашняя ямка на Гарадку і сьведчыць аб гэтым. „Пярунаўка“ ня мае за сабой многа легенд. Паводле слоў адных яна свой назоў атрымала ад таго, што ў гэта месца заўсёды б’е пярун. Паводле другой вэрсіі—яна завецца „Лемяшоўкай“, бо ў 1812 г. французы з гэтай горкі стралялі лемяшамі.

Грунт правага берагу возера і грунт берагавой лініі востраву

п'яшчаны, левы-ж—у пераважнасьці балюісты. Дно вельмі няроўнае, зрэзана як-бы рэчкамі і мае многа глыбак і мялізны. Найбольш выдатныя з іх маюць назвы, як напрыклад глыбкі: Хвост, Сталюціха, Бык, Кароўніца; мялізны—Асімаўская, Царкаўнянская, Канчанская і

ПЛАН Асьвейскага вёзера

1927 г.

ГЛЫБКІ:

1. Хвост.
2. Атоложак.
3. Сталюціха.
4. Кашалёўка.
5. Бык.
6. Падгорацкая.
7. Дубкавая.
8. Широкая.
9. Біруліна.
10. Кароўніца.

Схэма глыбакаў нанесена згодна
чынакам старэйшых рыбалоўцаў.

інш. Цікава тое, што возера зьяўляецца ня звычайным возерам са стаячай вадою, але вада яго мае рух, цячэньне. „Глыбкі“ складаюць як-бы шлях гэтых цячэньняў. Пачынаецца цячэньне прыблізна з канца хваста, потым праходзіць адложак, Сталюціху, ідзе вакол вострава да Кашалёўкі, дзе рашчапляецца на дзьве часткі: адна ідзе ў Бык, а другая паварачвае налева ў Падгорацкую глыбку, адсюль у Дубкавую, Біруліну, Широкаю, Бярозаўку і да пачатку хваста. (Глядзі карту). Самая вялікая глыбіня ў глыбках даходзіць да 10 мэтр. і самая мен-

шая на мелі—1 метр. Сярэдняя глыбіня возера чуць толькі перавышае за 1 метр. Наогул, возера лічыцца мелкім. Амаль што ня ўсё яго дно заслана тоўстым пластам глею, у якім часам шост лезе глыбей, чым у павярхоўным слоі вады. Па глыбках звычайна дно крэпкае і цвёрдае. Ёсць такія месцы, у якіх немагчыма заякарыць лодкі. З дна ў такіх мясцох дастаецца сіняя гліна, як прасаваная. З боку глыбкі Сталюціхі, прыблізна ў 300 метр. ад Пярунаўкі знаходзіцца затопленая вадой каменная горка, плошчай каля 400 кв. метр. Завецца яна Ёсop. Вышыня яе пад вадой каля 2-х метраў і павярхоўнага слою вады над ёй 1/2 метр. Улетку лодка прайсці праз Ёсop ня можа.

Возера праточнае, на ўсходзе з яго выпякае рэчка Дзехцяроўка (ці Ёгналінская) у 4 км. даўжыні і на захадзе—кошава Поцінка. Дзехцяроўка злучае Асьвейскае возера з возерам Ормія, а Поцінка—з р. Сінохай. Злучэнне з возерам Ормія ўключае Асьвейскае возера ў водны шлях Заходняй Дзвіны*). Робіцца яно праз наступныя рэчкі і вазёры: Дзехцяроўка (ці Ёгналінская р.), воз. Ормія, Красілаўская (ці Прыпеская р.), воз. Лісна, р. Свална, р. Дрыса і Заходняя Дзвіна. (Гл. схэму). Спачатку гэты шлях даходзіў галоўным чынам толькі да возера Ормія. Мялізнасьць і маласьць Дзехцяроўкі зьяўляліся перашкодай у праездзе ў Асьвейскае возера. Вось чаму з часам было зроблена паглыбленне гэтай рэчкі, а месцамі пракопан занава абвод у відзе канала. З гэтага часу прыблізна пачынаецца сплаў лесу з Асьвейскага возера ў 3. Дзвіну. У сучасны момант апрача сплаву вада рэчкі скарыстоўваецца пабудованым на ёй млынам. Уцякае ў возера на поўначы невялікая Красоўская рэчка і шмат інш. дробных ручаёў. Усе яны вясной прыносяць шмат вады і глею. Але ня гледзячы на гэта, дзякуючы адсутнасці больш буйных крыніц, папаўняючых яго воды, возера ўлетку вельмі мялее.

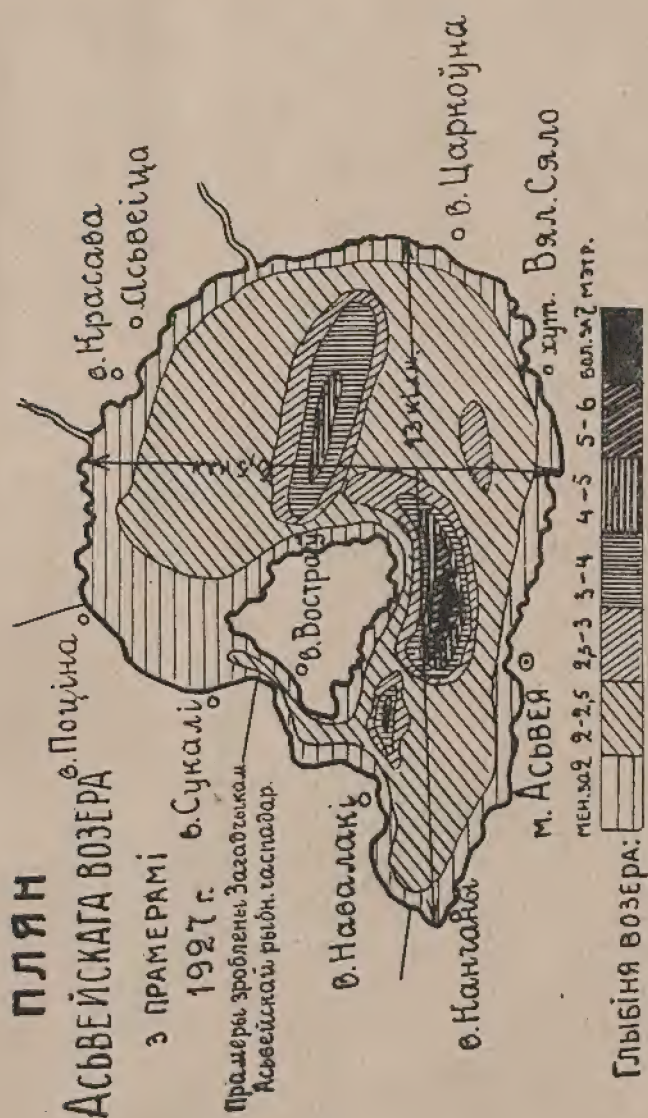
Берагавая расьліннасць ня дужа багатая і разнастайная. Пачынаючы амаль што не ад самай вёскі Канчаны і да вёскі Поціна прылягае да возера ў 6.500 дзесяці. тарфянае балота, засланае імхом з парослай на ім дробнай хвойай, елкай і месцамі кажанавацістай дзярозкай. Далей балота пераходзіць у хваёвы лес, які і ўпрыгожвае паўночны бок возера. На ўсходзе і поўдні бераг у большасці прадстаўляе балатняны луг з парослай: Асакой звыч. (*Carex Vulgaris*), Чорнагалоўкай (*Eriophorum polistahym*), Хвашчом (*Eguisetum palustre*), бабоўнікам (*Menyanthes trifoliata*), вальяр'янкай (*Valeriana officinalis*), мятлой і інш.

Мялізнасьць возера дала поўную прастору падводнай расьліннасці. Шырокае месца тут сабе заваявалі наступныя расьліны: 1) асот (*Stratiotes aloides*), 2) гарохаўка (*Potamogeton*), 3) елец (*Utricularia vulgaris*), 4) ланух (*Nuphar luteum*), 5) трасьнік (*Phragmites Communis*), 6) айр (*Acorus Calamus*), 7) пухоўка (*Typha angustifolia*), 8) вадзяная лілія (*Nymphaea alba*), 9) зелень, 10) падмошніца і інш.

Распаўсюджаная па возеры расьліннасць складае спрыяючыя ўмовы для разьвіцця яго фаўны. Асабліва славіцца возера сваёй рыбнасцю. З рыб тут водзіцца: 1) лешч (*Abramis brama*), 2) шчупак (*Esox lucius*), 3) плотка (*Feucisus rutilus*), 4) вокунь (*Perca feuniatilis*), 5) ерш (*Acerina cernua*), 6) язь (*Idus melanotus*), 7) мянтуз (*Lota vulgaris*), 8) краснапёрка (*Scardinius erythrophthalmus*), 9) карась (*Carassius vulgaris*), 10) лускера (*Abramis blicca*), 11) укляя (*Leuciscus alburnus*),

*) Ёсць думка, што першыя жыхары Асьвейск. возера прышлі з Заходняй Дзвіны гэтым водным шляхам.

12) курмель (*Leuciscus gobio*), 13) піскун (*Cobitis fossilis*, 14) Живец-воук (*Cobitis taenia*) і інш. дроб. рыба. З інших прадстаўнікоў фаўны сустракаюцца: п'яўкі (*Lymneus stagnalis*, *Planorbis cornuc.*, *Unio pictorum*, *Aulastomum gulio*), сьлімакі, прудаўкі і інш.

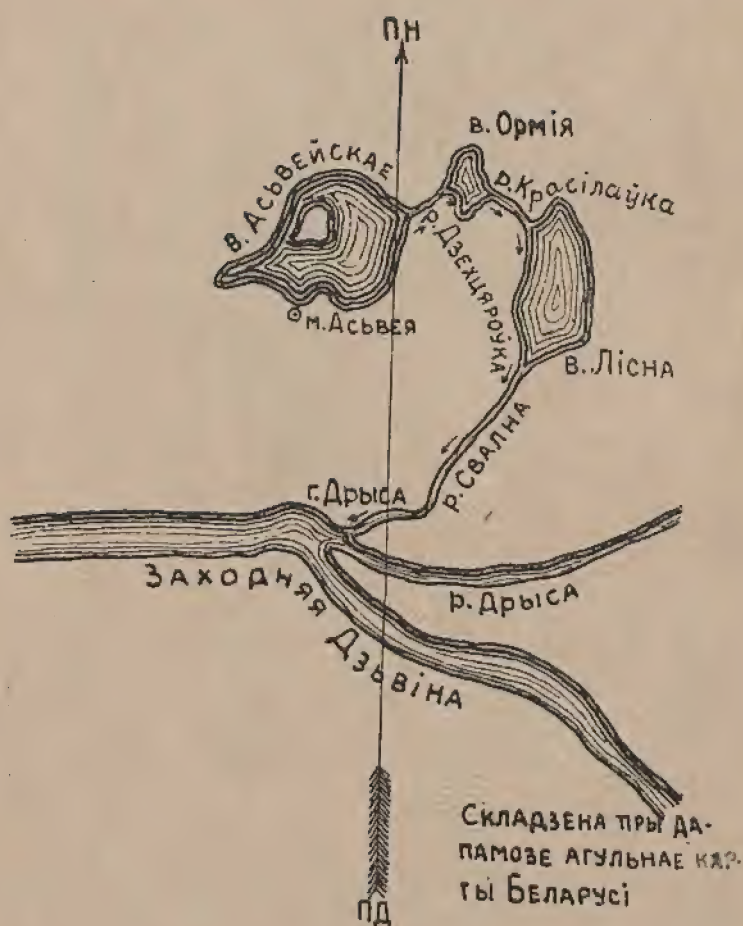

Па якасці вады па досьледу проф. Е. Леонскага возера най-больш прыгодна для разьвязьдзеньня ляшча і зусім не падыходзіць для сіга, якому ў вадзе не хапае тлёну.

Для лову рыбы ўжываюцца розныя прылады: невады (да 450 мэтр. адно крыло), сеткі, падвалокі, брэдні, мярожы, нераты, шнуры, вуды. Апрача гэтага вясной яшчэ б'юць рыбу васьцямі з дапамогай ліхтароў. Цана дробнай рыбы на месцы м. Асьвея ад 2-5 кап. фун.

Буйная-ж адпраўляецца, згодна дагавору, Полацкаму Сельсаюзу. Стараыя рыбаловы расказваюць, што раней рыба лавілася значна болей, і рыба была больш буйная. Бывалі выпадкі, калі ўзімку адной тоніі

СХЭМА шляху з Асьвейскага вёзера у Заходнюю Дзьвіну.

выцягвалі 3000 пуд. рыбы. Але і цяпер яшчэ ня згінулі зусім удачлівыя тоні. Так, летняя тоня 1924 г. дала 1000 пудоў амаль што ні адных ляшчоў, а зімняя 1926 г.—500 пуд. Буйнейшы лешч і цяпер яшчэ даходзіць да 7 кл., а шчупак да 17 кл. Яшчэ і цяпер яно

прыносіць дзяржаве штогодна 5000 р. арэнды. Каля 17—25 чалавек ўзімку і каля 40 ўлетку бывае заняты ловам рыбы. Да апошняга году аранадавалася яно прыватнай асобай, але з 1927 перайшло ў рукі рыбацкай арцелі ў 17 рыбацоваў.

З птушак, якія выводзяцца на возеры сустракаюцца: 1) чайка (*Larus ridibundus*), 2) бакас (*Scolopax gallinago*), 3) вадзяны бык (*Ardea sfellaris*), кракавіц, чыранка, нырэц, кулік і вадзяная курачка (*Fulicidae*).

Вясной-жа і ў восень на ім застаюцца лебедзі, гусі і журавы.

Сваім мінулым, як відаць, возера ўпіраецца ў старадаўнюю севіну. Цэлы шэраг раскіданых па акружаючых палёх вялікіх каменяў, якія захаваліся і да сучаснага моманту сярод насельніцтва—каменныя сякеры ¹⁾—усё гэта зьяўляецца як-бы жывым сьведкай далёкага часу яго нараджэньня. Рыбалоўная Гаспадарчая Экспэдыцыя адносіць яго да вазёр ледавіковага паходжэньня.

Назва возера звязана з паходжэньнем назвы мястэчка Асьвеі, якое знаходзіцца на паўднёвым беразе возера і зьяўляецца раённым цэнтрам ²⁾ Асьвейскага раёну. Легенд аб назьве існуе некалькі, але многія з іх супярэчаць ці самі сабе, ці гістарычным даным. Агульнае між імі будзе тое, што ўсе яны адзначаюць, што спачатку назву атрымала возера, а пасля яна перайшла і на мястэчка.

Даем адну легенду аб Асьвеі:

„У даўнія часы, калі яшчэ нікога каля возера ня жыло і калі ўсё месца, якое акружае возера, было паросшы непразным лесам, ішоў адзін чалавек, спазьніўся і ўначы заблудзіўся. Месца, дзе ён заблудзіўся, было якраз недалёка ад возера, дзе цяпер знаходзіцца мястэчка Ня ведаючы куды ісьці, стаў ён на калені і пачаў маліцца: „Господзі, асьвяці мяне“. Праз некалькі хвілін ён знайшоў дарогу. Як выбраўся і думае: як яму назваць тое месца, дзе заблудзіўся. Уздумаўшы, што яго там асьвяціла, ён і даў возеру назву Асьвея ад слова асьвяціць, а ад возера было названа і мястэчка Асьвея“ ³⁾.

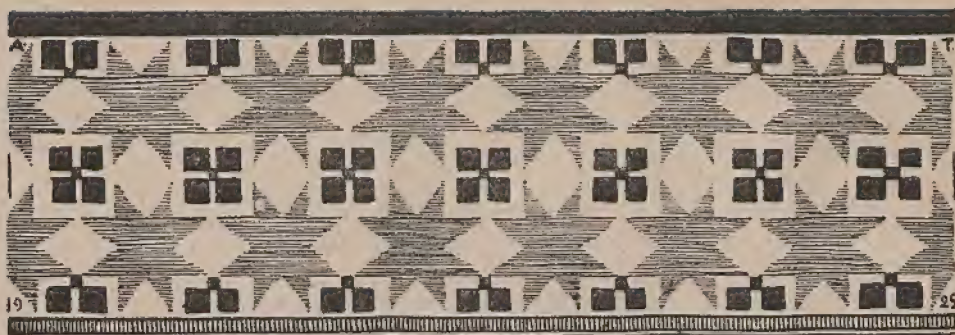
Яшчэ з жыцця возера трэба адзначыць цяжкі для яго 1901 год, калі пасля прарыцьця канаў на блізкім балоце, амаль што ня ўся рыба была атручана ржаўкай. Чатыры гады пасля гэтага зусім не лавілі рыбу. Адзін толькі ёрш мог жыць тут.

У сучасны момант таксама вядзецца падрыхтоўка да асушкі вышэйпамянёнага (6.500 дзес.) тарф. балота. Апошнія мерапрыемства бязумоўна зробіць вялікі ўплыў на абмяленьне возера, яго звужэньне і забалачваньне.

¹⁾ У мясцовым музэі ёсьць вялікая калекцыя гэтых сякер.

²⁾ У часы Полацкага кн. Асьвея зьяўлялася прыгарадам г. Полацку.

³⁾ Легенда расказана гр-ам м. Асьвея Стаеўскім І. Ф., 80 год.

Т. Гаўрыловіч.

Лясныя формацыі вышнявіны р. Нёмна.

У сучасны момант Нёман знаходзіцца ў межах БССР на працягу каля 40-50 кілёметраў і толькі галіны яго: р. р. Вуса з Перапуцьцю, Лоша, Тур'я і інш. меншыя рэчкі і ручаі поўнасьцю знаходзяцца па гэты бок дзяржаўнай мяжы.

З адзначаных прычын і разгляданы раён будзе невялікім. Ён мае сваімі канцавымі пунктамі на поўнач вёску Ракашыцы, на поўдзень м. Пясочна, на ўсход м. Вузду, а на захадзе мяжуеца з зарубежнай Заходняй Беларуссю.

Гэты раён зьяўляецца заходняй канцовасьцю вадападзелу Балтыцкага і Чорнаморскага вадазбору, дзе прайшлі, праўда, ужо значна паніжанымі, і Вілейска-Нёманскія ўзгор'і. Гэта ў значнай меры зрабіла ўплыў на глебу раёну, — у большасьці сваёй яна пяшчаная, бо вада рашчыняла і зносіла драбнейшыя часціны і матар'ялы, а буйнейшыя, як жарства і пясок, заставаліся. У дадатак да сказанага Нёман пры формаванні свайго рэчышча шмат нарабіў выдмаў, якія ветрам разьдзімаліся, пераносіліся з месца на месца і значна пашыраліся, а тым самым яшчэ больш аб'ядналі глебу. Шмат гэтых выдмаў ёсьць і цяпер як у натуральным відзе, так і замацованых лазой, а часам ужо і засеяных хвойкай.

З адзначанага ўжо відаць, што тут мы ня сустрэнем разнастайных дрэвастанаў, — беднасьць глебы ня дасьць ім магчымасьці разьвівацца. І зусім правільна. Пры разглядзе дрэвастанаў, якія займаюць тут плошчу каля 10000—12000 гэктараў, іх можна разьбіць на тры формацыі:

1) Хваёвую, 2) яловую і 3) чарналесіцу.

1. Хваёвая формацыя тут галоўная. Яна займае 80% усёй лясной плошчы. На працягу ўсяго Нёмна, абাপал яго раскінуліся чыстыя хваёвыя дрэвастаны. У большасьці сваёй яны маюць закамелістыя і значна сукаватыя дрэвы, — гэта дрэвастаны з нязначнай вытворчасцю, а тым самым і нязначнай вартасьцю, яны амаль што не даюць будаўнічага матар'ялу.

Глебы таксама бедныя. Яны складаюцца галоўным чынам з апалых шыпуляк, сучкоў і лішая (Cladonia), адзіночна сустракаецца ястрабок (Hieracium), верас (Calluna), Festuca і інш.

Адным прыхіляюць гэтыя дрэвастаны да сябе чалавека, — гэта добрым (чыстым) паветрам і добрымі грыбамі (баравікі).

Далей ад Нёмна, дзе лютучыя пяскі даўно замацованы, альбо

куды яны не дасягнулі, гэта формацыя прадстаўлена шмат лепшымі дрэвастанамі з добрым ня толькі будаўнічым, але нават і экспартным матар'ялам як, напрыклад, вурочышча Карыціна, Нізаўская дача, Буднікоўская дача.

Глеба тут ужо мяняецца, зараз за выдмамі берагоў Нёмна пачынаецца верасавы бор, а далей акрыцьцё яшчэ пышнейшае, усюды брусніца, чарніца, некалькі відаў *Pirola*, па самай глебе замест лішая разрасьліся зялёныя імхі (*Hypnum*, *Hylacomium*), якія ўтвараюць прыгожы зялёны дыван. Тут прытуліліся хваёвыя дрэвастаны з каштоўным матар'ялам, што ў мінулыя часы спляўляўся па Нёмане ў чужыя краі, асабліва ў Нямеччыну.

2. Яловая формацыя—мала значная, яна займае толькі 10% лясной плошчы і знаходзіцца далей ад Нёмна, займаючы астраўныя раўніны сярод хваёвых дрэвастанаў з глыбокай супяшчанай глебай. Дзякуючы багаццю глебы дрэвастаны маюць добры ўзрост. Тут часам да елкі падмешваецца крыху асіна, часам дуб, граб, клён і інш., як, напрыклад, гэта можна бачыць у вурочышчы Тоўсты лес,—гэта магутныя яловыя дрэвастаны вялікай каштоўнасьці.

У падлеску значна разрастаецца арэшнік.

Глебавае акрыцьцё ўтвараюць ягаднікі, гарэлачкі або майнік (*Majantetum*), баршчоўка (*Oxalis*) і шмат інш., так званых шырокалісных траў. Зялёныя імхі ўтвараюць дыван (*Mnium*, *Hypnum*, *Hylacomium*, *Ricciadelfus*, *Dicranum*), па якім то тут, то там прыгожа раскінулася дзераза (*Lycopodium annotinum*).

3. Чарналесіца таксама займае толькі 10% усёй лясной плошчы. Яна прадстаўлена найбольш чыстымі, альбо з прымешкай бярозы, ці елкі,—вольхамі—альховымі дрэвастанамі. Яны прытуліліся да крынічак і ідуць уздоўж іх, стужкамі. У тых месцах, дзе вада не застоіваецца, альховыя дрэвастаны адчуваюць сябе добра і даюць каштоўны матар'ял,—фанеру, а там дзе вада застоіваецца, паверхня глебы парушаецца пашай жывёлы, дрэвастаны адчуваюць сябе дрэнна і даюць у большасці матар'ял на дровы.

Апрача чорнаальховых дрыгваў, з іншых дрэвастанаў гэтай формцыі можна адзначыць невялікія астраўкі дубу на лугавой тэрасе Нёмна. Дуб расьце на нявысокіх грудох, але гэты дубовы тып нязначны, дратуецца быдлам, дрэнна расьце і гаварыць аб яго якой каштоўнасьці ня прыходзіцца. Дае ён толькі селяніну добрыя бічы для цапоў.

З усяго тут адзначанага відаць, што багацейшаю лясной формцыяй вышнявіны р. Нёмна, як па плошчы, так і па сваёй каштоўнасьці, зьяўляецца хваёвая формацыя— хваёвыя дрэвастаны. Трэба іх толькі паступова палепшыць: замацаваць лютучыя пяскі, аблясіць замацованыя, забараніць пашу жывёлы на ўсіх такіх выдмах і зьмяніць сыстэму рубкі, перайсьці ад лесасечнай да дабравольна выбарчай, так званай „*dauerwald*“. Апошняя сыстэма патрабуе значнага догляду і сродкаў, але павінна даць у будучыне добрыя карысныя вынікі. Пры гэтай сыстэме ў першую чаргу прымаюцца крокі да паляпшэньня глебы (уводзяцца ў падлесках розныя шырокалісныя дрэвы і хмызнякі), а з вышэйадзначанага відаць, што глеба тут бедная і вельмі патрабуе паляпшэньня, каб даць лепшы рост дрэвастанам.

Анкеты, програмы і інструкцыі.

Власт.

Інструкцыя

для зьбіраньня рэчаў у этнографічныя аддзелы музэяў.

Адна з наймалодшых галін гісторыі—этнографія—на працягу XIX ст. заняла пачэснае месца ў навуцы. Об'ектам вывучэньня этнографіі сталася культура тых народаў і слаёў насельніцтва, якія ня ўходзілі ў закрэс вывучэньня офіцыяльнай гісторыі, бо ў пісанай форме помнікаў сваёй культуры не захавалі. У дадатку гэта народная творчасць не паддаецца хронолёгічнаму ўпарадкаваньню. Песьня, якая сягоньня пецца з памяці вясковай дзяўчынай, здараецца часам тысячалетняй даўнасьцю; гэтак сама ўзор на дрэве ці тканіне, які аздабляе прасьніцу ці вопратку вяскоўца, бывае равесьнікам найстарэйшых усясьветных культур і на сваёй даўнасьці ня ўступае асыра-бабілёнскаму клінопісу і егіпецкім пірамідам. Гэтая асобнасьць здабыткаў народнай творчасці, а ласьне—іх бясспрэчная сівая мінуўшчына, і, адначасна, жывая актуальнасьць здольная да далейшага разьвіцьця, паводле законаў заложаных глыбака ў інтэлект данага народнага колектыву было прычынай таго, што этнографія з пабочнай галіны гісторыі выдзелілася ў самастойную навуковую дысцыпліну. Гэтая дысцыпліна адразу-ж разлучылася на дзьве асноўныя часткі з уласнымі пад'аддзеламі: *этнолёгію*, якая абыймае славесную народную творчасць і *этнографію*, якая вывучае матар'яльныя помнікі народнай творчасці.

І так, у аснову будаваньня этнографічных музэяў павінна быць паложана культура народнасьці, выражаная ў матар'яльных помніках. Але з ліку матар'яльных помнікаў, з аддзелу этнографіі, выключаюцца помнікі перадгістарычных часоў, прыкл., каменныя прылады, курганныя знаходкі і інш.,—яны становяць аб'ект вывучэньня архэолёгіі. У этнографічны музэй павінны паступаць толькі *рэчы жывой старасьветчыны*, г. зн. рэчы якія перахаваны бытам народу ці гэта ў забытках, ці гэта ў жывой народнай творчасці. Спаміж помнікаў матар'яльнай культуры гарадскога насельніцтва і пануючай клясы, у этнографічны музэй могуць уваходзіць толькі тыя, якія маюць на сабе выразныя азнакі народнага орнаменту ці стылю.

Народная творчасць дэ, *быт*, *мэханіку* вытворчасці і народнае *мастацтва*. Але на практыцы ўсе тры гэтыя праявы народнай творчасці не паддаюцца распадзелу, а наадварот часта ўзаемна пакрываюцца, пажадана, каб рэч, якая паступае ў музэй, зьяўлялася тыповай для данай мясцовасьці, мела на сабе адзнакі найбольшага дасягненьня народнай тэхнікі і, адначасна, была мастацкай формы або аздоблена

ўкрасамі. Толькі гэткім чынам укомплектаваны этнографічны музэй будзе мець навуковую і культурную вартасць.

Кожны зьбірач рэчаў у этнографічны музэй павінен добра знаць тып тэй культуры, да зьбірання помнікаў якой ён прыступае. Без належнай падгатоўкі зьбірача ў апошнім кірунку, работа яго ня будзе прадукцыйнай: ён будзе блутацца ў падборы рэчаў, ня ўмеючы акрэсьліць, што да якога тыпу культуры належыць, як пры зьбіранні, так і пры расстаноўцы рэчаў у музэі.

Перш чым перайсьці да падробнага выкладу, што трэба зьбіраць, мы дамо яшчэ некалькі агульных уваг. А ласьне. Кожны этнографічны музэй у першую чаргу павінен зьвярнуць увагу на рэчы быту, распашыраньня ў народзе ў цяперашні момант, якія зьяўляюцца вырабам рук мясцовага насельніцтва. Рэчы фабрычнай вытворчасці, прывозныя, вырабы адукаваных майстроў з этнографіі выключаюцца. З распашыраных рэчаў мясцовай прадукцыі, на першую ўвагу заслугоўваюць, як вышэй сказана, тыя рэчы, якія маюць на сабе адзнакі народнай творчасці, выражанай у сьціпнасьці выкананьня або ў аздабленьні рэчы. Рэчы, якія вызначаюцца індыўдуальным няўмецтвам, або неахайнасьцю ў выкананьні, — ня могуць служыць экспанатамі ў музэі.

Побач з новачаснымі, па магчымасьці найбольш тыповымі і сьціпнымі рэчамі мясцовай вытворчасці, трэба зьвяртаць пільную ўвагу на зьбіраньне старасьвецкіх народных вырабаў. Гэта каштоўна таму, што шляхам параўнаньня даўнейшага з цяперашнім выяўляюцца напямкі арганічнай эвалюцыі данай рэчы, або навейшыя запазычаньні ў тэхніцы вырабу іздабленьня яе. Апрача таго, сучасны хуткі пераход насельніцтва да фабрычных вырабаў, які адбываецца ў нашы часы на Беларусі, прымушае заміраць некаторыя ўмецтвы і рамёслы, якія, у параўнальна яшчэ нядаўнія часы, былі ўсеагульнымі і далёка пашыранымі. Да гэткіх, прыкладам, належаць: набойка, разьба па дрэве, орнаментыка на бяроставых вырабах і інш. У кожным з вышэйназваных народных умецтваў было праяўлена многа ўмысловага высілку і доўгалецкай калектыўнай творчасці і была дасягнута свая ступня дасканаласьці, і, нават, часам даволі высокая мастацкасьць. Рэчы гэтай катэгорыі павінны заняць пачэснае месца ў этнографічным музэі, бо яны характарызуюць народную культуру ў нядаўна мінуўшай яго эвалюцыйнай стадыі. Старасьвецкія здабыткі народнага мастацтва—гэта карані, з якіх павінны вырасьці новыя расткі новага народнага мастацтва.

Вырабы з дрэва. Беларусы, спакон вякоў жывучы ў лясох, мелі дрэва галоўным матар'ялам, на якім разьвівалася іх мастацкая творчасць. Найпершыя будынкі былі бясспрэчна ў нас з дрэва. Асноўнай адзінкай беларускага будаўніцтва была „клець“, г. зн. чатырохкутны зруб, на якім будавалі „горніцу“. Ніз—„клець“, служыў для складаў, а верх „гара“ да жыцця людзей. Гэткія будынкі бачым мы на граблях XVI ст. беларускіх гарадоў Вільні і Горадні. Стрэхі на будынках былі двухспадныя—„будаў“, двухспадныя з заламанымі на сьцены канцамі—„дамаром“, двухспадныя з заламанымі на шчыт канцамі—„лобаком“, чатырохспадныя, пірамідай—„капяжом“. Здабыткі народнага стылю ў будаўніцтве, захаваліся ў стылі драўляных царкоў, капліц, сынагог і часам у некаторых прыватных будынках. Гэтыя будынкі трэба зарысоўваць і фатаграфаваль. На некаторых паасобных часьцях будынкаў, мастацкая ўвага старасьвецкіх будаўнічых „дойлі-

даў“ любіла больш спыняцца і лепш іх выканаваць. Да гэтых часцей належаць дзверы, вокны і вароты. Цікавыя сваёй формай і аздобамі вароты, дзверы і навакөннікі, асабліва здобленыя наскрознай разьбой, „начолкі“ навакөннікаў, трэба зарысоўваць і фотаграфавач. А некаторыя „начолкі“ пераносіць нават цалком у музей.

Далей, усё бытавое акружаньне беларуса,—ад калыскі і дзіцячай цацкі, да труны і намагільнага знаку, мела сваім амаль выключным матэрыялам дрэва. Дрэва іграла і іграе дагэтуль ролю хлеба ў гаспадарча-бытавым жыцці беларуса: хата, вазы і павозкі, сані і санкі і ўся хатняя абстаноўка—сталы, ложка, услоны, зэдлі і зэдлікі; прылады працы—прасьніцы, валкі да качаньня бялізны, пральнікі, грабяні да лёну і трапалкі; судзьдзё—дзежы, кадкі, балеі, ражкі, баклажкі, начоўкі; конаўкі, салёнкі, лыжкі, а таксама аздобныя рэчы—бажніцы, лыжнікі і ручнічкі—вырабляліся дый цяпер вырабляюцца з дрэва. З тысячай усялякіх вырабаў з дрэва на месца ў музей заслугоўваюць толькі тыя, на якіх найбольш характэрна, найбольш поўна адбілася народная творчасць.

З орнамэнткі вырэзанай на драўляных вырабах, асабліва характэрны для Беларусі, а) разьба трохкутна-ўглыбістая і б) прарэзная. Але гэтымі двума тэхнікамі наша народная разьба не адмяжоўваецца. Ёсць прыклады многіх іншых тэхнік уключна да мастацкай скульптуры.

Трохкутна-ўглыбістая разьба перахоўвае і выяўляе сабой вялікую і доўгую культуру высокай мастацкай вартасьці. Простая форма ўглыбленага трыкутніка ўстаноўлена была не адразу, а пасля доўгага шуканьня людзкой думкі.

Аснаўныя элемэнты драўляных орнамэнтаў—трыкутнік, а аснаўныя фігуры—круг і розетка. Каля гэтых галоўных геаметрычных фігур будзеца народная орнамэнтка на дрэве ў яе рознакіх угрупаваньнях і злучэньнях.

Т к а н і н ы .

Край наш шырака праславіўся сваімі слудкімі ткальнямі. Праўда, золататканьня слудкія паясы і кілімы не зьяўляюцца беспасярэдным вытворам народнага колектыву беларускіх працоўных мас і ўмства гэта было ў свой час прыносным. Але ня менш цікавы, ня менш каштоўны беларускія тканіны шырокай народнай прадукцыі. Нашы ткачы і ткачыхі спакон вякоў вытыкаюць многа ўсякіх палосен—ад дробнай радніны да тонкага кужалю. На бялёвыя гладкія тканіны ўмелыя ткачыхі пры дапамозе нітоў кладуць усялякія ўзоры, ад простых „елачак“ і „аконцаў“ да вельмі складаных 12-ці нітовых кампазыцый. Гэта становіць адзін аддзел народнага ткацтва: па белым белы ўзор.

Другі аддзел народнага ткацтва становяць узоры вытыканьня чырвонымі (рэдка іншага колеру) ніткамі. Да гэтых тканін тасуецца іншая ткацкая тэхніка. Тут ужо іграюць галоўную ролю ня ніты, а лучыні і пруткі, якія закладаюцца ў аснову за нітамі. Гэтым спосабам вытыкаюць узоры на „набожніках“, фартухох, рукавы і каўняры да кашуль. Узор пераважна мае ў сваёй аснове ромб, які сымбалізуе сабой той самы круг, аб каторым гаварылі мы вышэй, кажучы аб разьбе па дрэве. Гэтыя тканіны, таксама сьведчаць аб тысячалятняй культуры; кожная фігура, кожны знак меў свой зьмест і значэньне. Дармо, што сучасная ткачыха не разумее таго, што яна вытыкае. Ад гэтага цэннасьць вытыканых узорак ня меншая. Найбольш характэр-

нымі зьяўляюцца для Беларусі ўзоры тэй ткацкай тэхнікі, якія маюць на абедзье стараны гладкі, выразны ўзор, дзе і аснова і ўток укладаюцца геаметрычнымі ўкрасамі.

Да гэтай адмены тканін блізка прымыкаюць паяскі сваімі ромбічнымі, паўромбічнымі і кручавымі фігурамі-ўкрасамі,—яны становяць адну з вышэйказанымі тканінамі групу ў культуральным і орнамэнтальным значэннях. Колекцыямі вышэйазначаных тканін і паяскоў павінен быць аздоблены кожны краязнаўчы музэй. Вывучэнне паасобных фігур гэтых украс, фотографаваўне і зарысоўка іх павінна заняць паважнае месца ў краязнаўча-даследчай працы, бо гэта орнаментыка зьяўляецца адной з дужа характэрных рысаў беларускага народнага аздобніцтва.

Трэцюю групу становяць тканіны т. зв. гобэленавай тэхнікі, якія таксама даволі ў нас пашыраны. Гэтыя тканіны ткуцца ў два ніты, але ў некалькі чаўнакоў, у кожным чаўнаку—іншага колеру нітка. Тканіна атрымліваецца на абедзье стараны гладкая, узорныя кампозыцыі яе на абедзье стараны аднастайныя. Такім спосабам ткуць суконныя кілімы, дываны і, радзей, палатняныя тканіны. Гэта тэхніка дае магчымасьць вытыкаць ня толькі геаметрычныя фігуры, але ўсялякія кампозыцыі, уключна да краявідаў, бытавых сцэн і букетаў. Яна вельмі каштоўна для будучага росквіту нашага народнага мастацтва.

В ы ш ы ў к і.

Вышыўкі „крыжыкамі“ для беларускай этнографіі не зьяўляюцца характэрнымі. Беларускія жанчыны ахватней вышываюць „пад іголку“, „ланцужком“ або „гафтам“. Вышыўка „крыжыкамі“ да другой паловы XIX ст. у нас не сустракалася і цяпер яна пашырана галоўна па гарадох і мястэчках, дзе ўкаранілася дзякуючы дадаткам да газэт і бясплатным прэміям да мыла з рысункамі вышывак „крыжыкамі“.

Найстарэйшы і найбольш да нядаўнага часу пашыраны ў нашым народзе тып вышыўкі быў „пад іголку“. Гэтыя вышыўкі цікавы тым, што вышывальшчыца сама сабе рысуе ўзор на палатне, а пазьней насыцілае яго каляровай ніткай так, каб з чаловай стараны атрымаўся роўны і гладкі ўзор.

Вышываньне „ланцужком“ дае больш багатыя, а часам нават высака мастацкія кампозыцыі. Шыецца, закідаючы наперад нітку і прадзяваючы іголку ў пяцельку перш закінутай ніткі. Шыцьцё гэтае лёгкае і вельмі ўдзячнае з орнамэнтацыйнага боку, бо дае магчымасьць адтварыць любую задуманую кампозыцыю, адным ці некалькімі колерамі, але вымагае значнага ўменьня рысунку.

Найлягчэйшае і найбольш пашыранае апошнімі часамі вышываньне „гафтам“, ці як расійцы кажуць „гладью“. Адмен гэтага тыпу вышывак вельмі многа. Найлягчэйшае тэхніка-вышываньне на палатне геаметрычных васьміканечных зорак (шыюць пераважна чырвонымі і цёмна-сінімі ніткамі) і квадрацікаў і г. п.

Даўней сярод мяшчанства Беларусі было пашырана вышываньне выпуклым гафтам, залатымі і сярэбранымі ніткамі. Паасобныя прыклады гэтых вышывак сустракаюцца на чапцох у вясковых жанок. Гэты спосаб вышываньня вымагае вялікай працавітасьці, значнага ўменьня рысунку і навытаранай рукі; апошнімі часамі ён ужо зусім зьнікае.

Анталяжы, карункі і фарботы.

Анталяжамі называюць белыя ценкія пляцёнкі, якія служаць да абшываньня бялізны, чапцоў і інш. (расійск.: кружева); карункамі і

фарботамі называюць пляцёнкі, якія служаць да аздобы вопратак, ручнікоў, кап на ложка і г. п., пры гэтым фарботы розьняцца ад карунак махрыстымі брыжамі. Прыкладам росшыўка ў наўлечцы—карунковая, але такая-ж самая, капа на ложка, якая абшыта карункай з кутасікамі будзе ўжо—*фарботнай* карункай, а калі яна ня белая, а каляровая, то—запраўдная фарбота.

Беларускае анталяжніцтва ў XVIII ст. шырака славілася і вывозілася заганіцу. Закуплялі іх заганіцу на Зэльвенскім і Мірскім кірмашох. Галоўны цэнтр беларускага анталяжніцтва знаходзіўся ў Меншчыне ў аколцы мястэчка Любонічы. Паводле народнай традыцыі анталяжніцкае ўмецтва было тут пашырана стараньнем каралевы Боны, якая была родам з Італіі, жыла ў XVI ст. Анталяжніцтва ў гэтых аколцах пашырана і да апошніх часоў, але ня маючы рынку збыту абслугоўвае толькі дамовыя патрэбы саміх анталяжніц і іх сямей. Цікава адзначыць, што Любанецкія анталяжніцы ўжываюць дагэтуль, замест мэталёвых шпіляк, шпілі дзікай грушы. Любонічы ў мініўшчыне становілі каралеўскую маетнасьць, часьць сялян гэтай маетнасьці замест прыгону і грашовых павіннасьцяй павінна была выплятаць для каралеўскага двара анталяжы. Другі асяродак беларускага анталяжніцтва быў таксама ў каралеўскай маетнасьці ў ваколіцах Пружан (Горадзеншчына). Ці было гэтых цэнтраў болей—нам не вядома. У кожным разе гэтае ўмецтва датуецца даўнымі часамі, мае час свайго росквіту і жыве дагэтуль. Зьбіраньне прыкладаў гэтага ўмецтва для краязнаўчых музэяў абавязкова, бо яно мае яшчэ і практычнае значэньне, а ласьне—магчыма што гэтае ўмецтва адродзіцца і закрасуе нанова, у новых варунках вольнага народнага жыцця.

Тэхнічных спосабаў вырабу карунак і фарботаў вельмі многа; сустракаюцца на Беларусі вельмі цікавыя адмены гэтага ўмецтва, пасунутыя да мастацкай дасканальнасьці, але гэтая галіна найменш яшчэ дасьледвана. Разрост краязнаўчых музэяў і іх дасьледчай працы ў будучым многа высветляць, але пакуль што можна напэўна даць адну засьцярогу мала напрактыкаваным зьбірачом—быць асьцярожнымі пры зьбіраньні карунак робленых кручком, бо часта іх узор бывае запазычаны з якога-колечы дадатку для дам да часопісу, або з прэміі да пахучага мыла і нічога супольнага ня мае ні з народам ні з мастацтвам наогул.

Ганчарныя вырабы.

Ганчарства—адно з найстарадаўнейшых і найбольш распашыраных умецтваў. Тэхнічная абасноўка сучаснага нашага гончарства мясцамі вельмі прымітыўная, ня гледзячы на тое, што некалькі тысяч чалавек у сучаснай Савецкай Беларусі кормяцца з гэтага рамясла. Аднак, пры ўсёй адсталасьці ў нас ганчарнай тэхнікі, нашы ганчары вызначаюцца навытараннасьцю ў сваім рамясьле, прыкладам пры формаваньні ад рукі судзіны, да чаго патрэбны вялікі навык у руках і воку, пры гэтым пры выкружваньні памераў і форм выказваюць высокае мастацкае пачуцьцё. Апаленьне гаршкоў таксама не стаіць на патрэбнай вышыні, дзякуючы дапатоўнай конструкцыі пячэй. Паліва на гаршках нявысокай вартасьці. Новачасная тэхніка сюды яшчэ не прыпасавана. Ня гледзячы на гэта нашы ганчары, асабліва больш здольныя з іх, умеюць даць паліву цікавых форм, орнаменту і размаляўкі. Здараюцца паасобнікі ганчарных вырабаў высокай мастацкай вартасьці. Ганчарны адзел у краязнаўчым музэі, побач з палівай

абыднай, павінен мець таксама мастацкія вырабы, якія, разумеюцца, каб адшукаць, трэба больш палажыць працы, але гэтае жывое народнае ўмецтва, трэба ня толькі збіраць але і дасканаліць яго, выстаўляючы на паказ найлепшыя вырабы на відным месцы ў музеі.

Вырабы з мэталю.

Кавальства—умецтва жывое і ўсюды пашыранае. З гэтай адмены народных вырабаў бываюць цікавы жалезныя акоўкі дзвярэй, куфраў, скрынь, завесы, замкі, ключы, лучнікі, ліхтары да сьвечак, крыжы і інш.

Адзел кавальскіх вырабаў, пры некаторым высілку збірачоў, можа ў паасобных мясцох даць надзвычайна цікавыя калекцыі, бо нашы кавалі любілі і любяць час ад часу выкаваць што-колечы мастацкае, або хітрае. І па клецях у гаспадароў, між усякім жалезным ломам, можна знайсці не адну жалезіну, якая заслужыла пачэснага месца ў кожным музеі.

З медзі здараюцца конаўкі, жбаны, бронза да збруі, гузікі мясцовага вырабу і ўсялякая іншая цікавая дробязь. Мядзянымі і бронзавымі вырабамі славіліся даўней у нас мястэчкі Мір, Несьвіж, Лужкі (Дзісенск. пав.), а таксама Капысь і Раслаўль. Пры манастырох у Полацку, Пінску і інш. адлівалі мэдалікі і абразкі. У Вільні, Горадні і Магілеве выраблялі лыжкі і начынны да стала, а таксама бляхі („люстры“) да насыценных сьвечнікаў.

Побач медзі і бронзы гарадзкія майстры, немаль ва ўсіх гарадох і большых мястэчках займаліся вырабамі з цыны і волава рэчаў хатняга ўжытку, цацак і аздоб.

З серабра дагэтуль у многіх ваколіцах сяляне ўмеюць адліваць прысьцёпкі, вырабляць завушніцы і мэдалікі рэлігійнага і забабоннага зместу (амулеты або кудмяні). На збіраньне ўсіх гэтых рэчаў павінна быць зьвернута належная ўвага.

Вопраткі.

У вопратцы, як і ў кожнай іншай рэчы, якая мае стычнасьць з народным мастацтвам, трэба звяртаць увагу выключна на месца вырабу рэчы і яе самабытнасьць. Прыкладам сьвіткі мясцовага, краю і шыцыця мае вагу і каштоўнасьць для музею, але гарнітур пашыты ў гарадзкога краўца, паводле агульна-эўрапейскага фасону, ці куплены на кірмашы ў мястэчку ня мае ніякай цаны для музею. Гэтак сама абы-як скроены і сасьцёбаны каптан няўмелай рукой ня можа быць прыняты за аб'ект музэйнага значэньня. І наадварот мясцовага крою і шыцыця фасон сьвіткі тым больш каштоўны для музею, чым багацей і лепш ён аздоблены. Тонкае мастацкае пачуцьцё—найлепшы пры гэтым кіраўнік і дарадчык збірача і этнографа. Як у шыцыці, так у музэі найбольш цэніцца краса, характава. Умецтва выказанае пры выкананьні рэчы, культурныя традыцыі або асабісты мастацкі замысел, гэта ёсьць вартасьці годныя ўвагі і захаваньня для патомнасьці дзеля падзіву і навукі.

З вопратак трэба збіраць:

1) Жаночыя і мужчынскія кашулі дамовага вырабу з тканымі а таксама вышыванымі ўзорамі.

2) Спадніцы, андаракі, панявы.

3) Горсэцікі (дэкольтэ, без рукавоў да стану), кіцялькі (дэколь-

тэ, без рукавоў, не да стану), тарацэйкі (кофта да стану з рукавамі і каўняром).

4) Фартухі з вытыканымі на іх ромбічнымі і кручкавымі ўкрасамі.

5) Мужчынскія шапкі дамовага шыцця асабліва „аглаблястыя“, „аблывухія“, і „магеркі“, а таксама жоночыя чапцы, наміткі і інш.

6) Сьвіткі, насовы, зіпуны, бурносы, кажухі мясцовага крою і шыцця.

Дзіцячыя цацкі.

Дзіцячыя цацкі з усякага матар'ялу трэба зьбіраць у музэй, калі яны характэрны для данай ваколіцы або маюць мастацкую вартасць.

Вырабы з бяросты.

З бяросты яшчэ ня так даўно выраблялі на Беларусі табакеркі, салёнкі, кубышкі да складання дробных рэчаў, шкатулкі і рамкі да абразоў, прычым існаваў асобнага характару традыцыйны орнамент, які быў стасаваны да бяросты, вельмі цікавы і арыгінальны, а часам нязвычайна мастацкі. Гэты бяроставы орнамент меў нейкі свой уласны канон і традыцыі і, мабыць падобна драўлянаму орнаменту і тканіннаму быў адгалоскам тысячаletняй культуры.

Маляваньне па дрэве.

Маляваньне па дрэве ўзораў алейнымі фарбамі пашырана на куфрах, скрынях, дугах і некаторых мэблях. Зазвычай бывае гэтае маляваньне выкавана дзвюма-трыма фарбамі і найчасцей малююцца кветкі, але ў паасобных выпадках сустракаюцца на малюнках будынкі і людзі. Зарысоўка гэтых малюнкаў фарбамі ў выпадках, калі нельга атрымаць у музэй самога арыгіналу, ёсць абавязкова патрэбна.

Зьвёзды і Батлейкі.

Старасьвецкія людзі любілі ўсялякія тэатральныя паказы, але старасьветчына тэатраў ня знала, замест сучаснага тэатру паказвалі лялькавы тэатр, у якім лялькі рухаліся ў скрынцы—сцэне, а за іх гаварыў чалавек, які парушаў лялькі. Мясцамі гэтыя лялькавыя тэатры, якія завуцца „Батлейкамі“, яшчэ ў нас маглі захавацца. Яны цікавы і каштоўны аб'ект для музэяў, бо маюць і культурнае і гістарычнае значэньне.

Да нядаўна хадзілі ў нас на Коляды са „звездой“ і гэтыя „звёзды“ таксама цікава мець у музэях.

Саламяныя „павукі“.

Выплятаньне з саломы ня толькі хатніх украс, але нават царкоўных іконастасаў і вяноў было ў нас значна пашырана. З гэтай адмены народных вырабаў цікавы саламяныя „павукі“, якія, для аздабы хат, любяць яшчэ дагэтуль нашы дзяўчаты вырабляць. Яны павінны знайсці сабе месца ў музэі побач з выклеенымі фарбаванай саломай шкатулкамі і інш. дробнымі рэчамі.

Набойкі.

Набойкі даўней былі ў нас усюды звыклымі, цяпер выціснутыя яны фабрычнымі вырабамі. Але ў кублох запасьлівых гаспадынь можна яшчэ дзе-ні-дзе знайсці адну-другую тканіну аздабленую набойка-

вымі аздобамі. Гэтую зышоўшую ўжо са сцэны адмену народнага мастацтва трэба па магчымасьці сабраць і захаваць у нашых краязнаўчых музэях.

Ніводная праграма ня можа пералічыць і апісаць усіх тых рэчаў, на якіх адбілася народная творчасць, гэтая—як і кожная іншая праграма—служыць толькі паказчыкам галоўных шляхоў, па якіх павінна ісьці зьбіраньне этнографічных рэчаў у краязнаўчыя музэі.

Буржуазны падыход да народнага мастацтва, які імкнуўся ў этнографічных музэях народную культуру паказаць толькі тапорнымі і бяздарнымі рэчамі, каб падкрэсьліць някультурнасьць народных мас, даўно ўжо асуджаны навукай. Заданьнем музэяў нашай пролетарскай краіны ёсьць выказаць народную кемнасьць у кожнай галіне культуры і даць лепшыя прыклады рэчаў, зробленых мазалістымі рукамі рабочых і сялян Беларусі.

Програма

для вывучэння падземных вод Беларусі і ўмоў яе вясковага
вадазабеспячэння.

Хоць вывучэнне прыроды, якая нас абкружае і яе прыродных вытворчых сіл павінна было-б, здавалася, больш за ўсё прыцягваць краязнаўцу, жыццё паказвае якраз адваротнае—краязнаўца, звычайна, менш за ўсё аддае ўвагі якраз прыродна-навуковым досьледам. Галоўная прычына гэтаму тая, што краязнаўца лічыць вывучэнне прыроды задачай, якая яму не пад сілу... Між тым можна паказаць ня мала прыкладаў, калі пры невялікай траце часу і працы, пры самай невялікай навуковай падрыхтоўцы, з адным толькі добрым жаданнем, можна значна дапамагчы справе вывучэння краю. Якраз такое пастаўленае намі пытаньне. Запавяданне даданага да гэтага апытальных лістоў ня будзе вымагаць ад краязнаўца якіх-небудзь асаблівых ведаў; просты селянін здолее даць адказ на большасць прапанаваных пытаньняў. Між тым атрыманыя весткі будуць сабраны з розных куткоў нашай краіны і, згуртаваныя ў руках спецыяліста, набудуць важны сэнс і значэнне.

Хоць гэта, можа, і дзіўна на першы пагляд, але ў нашай Беларусі, якая так багата рэкамі, вазёрамі і балотамі, знойдзецца ня мала вёсак, якім не хапае добрай пітной вады. У адных мясцох сяляне, надаўгад капаючы калодзеж, так і не знаходзяць патрэбнай ім вады і дарэмна трацяць на гэтую справу час, сілу і сродкі. У іншых выпадках калодзежная вада зьяўляецца дрэннаю і нягоднаю для ўжывання чалавекам. Іншы раз ваду прыходзіцца насіць або нават прывозіць здалёк; браць яе, скажам, у нізіне з копанкі ў той час як паселішча распаложана на вяршыне ўзгорыстай грады... Словам, з вадою ў нас ня ўсюды і не заўсёды добра. Дык вось паведамленьні з месц дазваляюць зрабіць поўны падлік воднай гаспадаркі нашай краіны, высветліць характар залягання грунтовых вод, іх надзейнасць і ўмовы іх эксплёатацыі. Шляхам такога папярэдняга азнаямлення з прыроднымі і бытавымі ўмовамі воднай гаспадаркі Беларусі, шляхам высвятлення ступені незабяспечанасці вадою асобных паселішчаў, можна будзе падыйсці да развязаўня практычнага пытаньня—плянавых мерапрыемстваў да палепшання сялянскага вадзабеспячэння. Бясспрэчна, будуць атрыманы і весткі аб тых ці іншых мінеральных крыніцах, пакуль што невядомых, якія могуць быць пасля спецыяльна дасьледваны.

Водная гаспадарка іншых краін была вывучана шляхам доўгачасных і дарагіх экспэдыцый, тут гэтую падрыхтоўчую працу можна будзе зрабіць сіламі краязнаўцаў хутка і ня трацячы асаблівых сродкаў.

Але наасланых з месц весткі могуць мець і шырэйшае навуко-

вае значэнне. Трэба адзначыць, што геолёгічнае дасьледваньне Беларусі сустракае шэраг вельмі сур'ёзных перашкод. Справа ў тым, што ў нас усюды шмат знаходзіцца так званых паслятрацічных (ледавіковых і пасляледавіковых) адлажэньняў, якія дасягаюць у нас вялізарнай магутнасьці і складаныя па сваёй будове. Паміж тым якраз вось гэтыя адлажэньні зьяўляюцца ў навуцы найменш вывучанымі, і пытаньні, звязаныя з імі, найбольш цёмнымі і спрэчнымі. Тлумачыцца гэты факт, перш за ўсё, тым, што паслятрацічныя адлажэньні надзвычайна аднастайны сваімі знадворнымі адзнакамі—усё больш пяскі ды гліны—і ў той самы час надзвычайна разнастайны сваім пахаджэньнем і ўмовамі заляганьня. У дадатак у нас вельмі рэдка трапляюцца прыродныя агаленьні—аўрагі сустракаюцца ня часта, даліны часьцей за ўсё мелкія і бакі іх задзірванелі—такім чынам геолёг траціць шмат часу на дарэмнае шуканьне патрэбнага яму агаленьня. Пры гэтых умовах зьяўляецца бязумоўная патрэба ў так званых штучных разрэзах або агаленьнях. Але выведныя сьвердлавыя дзіравіны абходзяцца дорага, імі можна карыстацца толькі ў выключных выпадках. Застаюцца, воляй-няволяй, калодзежы. Кожны сьвежа выкапаны калодзеж зьяўляецца як-бы архіўным дакумэнтам, які можа асьвятліць гісторыю і будову мясцовасьці. Паміж тым, недзе ў пасёлку або на хутары выкапалі такі калодзеж, вышаў ён няўдалым—яго засыпалі зямлёю, дае ён ваду,—зrabілі зруб і—справа скончана. Дакумэнт для геолёгіі краю прапаў назаўсёды. Калі-ж краязнаўца сваечасова спусціцца ў такі калодзеж, запіша парадак пройдзеных парод і магутнасьць (таўшчыню) кожнай з іх, возьме ўзоры кожнага слою, то дакумэнт гэты зможа быць скарыстаны навукаю¹⁾.

Падробныя даныя, калі яны сабраны з розных месц Беларусі, у значнай меры палягчаюць яе вывучэньне. Нам прыходзіцца вельмі раіць краязнаўцу агляд *кожнага* сьвежага калодзежа і даць аб ім неабходныя весткі.

Першы наш апытальны ліст²⁾ закранае агульную характарыстыку данай мясцовасьці і яе воднай гаспадаркі.

Другі апытальны ліст закранае ўжо асобныя калодзежы. Калі ў паселішчы ёсьць некалькі калодзежаў, распаложаных у нізіне, на скаце ўзгорку, на вяршыне яго, то краязнаўца можа выбраць для кожнай катэгорыі калодзежаў адзін больш тыповы і абмежавацца яго апісаньнем згодна ліста № 2. Прамер калодзежаў робіцца рулеткаю. Калі яе няма, то мелкі калодзеж мераюць жэрдкаю, разьмечанаю на дэцымэтры і сантымэтры.

Калодзеж глыбокі вымяраюць або разьмечанаю (вузламі) вяроўкаю, на канцы якой прывязаны камень, або вымяраюць вяроўку, на якой спускаюць вядро, ці вочап.

Іншыя прапанованыя пытаньні не патрабуюць асаблівых тлумачэньняў. Большасць вестак зьбіраецца праз распытваньне насельніцтва і, перш за ўсё, гаспадароў калодзежа.

¹⁾ Калі ўзоры сабраны, то дакладнае азначэньне іх зробіць насля спэцыяліст. Самы разрэз трэба схэматычна зарысаваць. Для школьнага-ж або (краязнаўчага) музэю можна прыгатаваць навоchnую мадэль разрэзу такім спосабам. Бяруць дошчачку, і адпаведна парадку слаёў, якія наглядаліся, і іх магутнасьці, наклеіваюць на яе ўзоры парод. Збоку-ж, на прыклеенай роўналежна разрэзу папяровай палосцы, робяць адпаведныя надпісы. Або бяруць вузкую даўгаватую скрыначку, робяць перагародкі, насыпаюць, адпаведна натуральнаму разрэзу, ўзоры і зашкліваюць скрынку.

²⁾ Даданыя апытальныя лісты пагоджаны ў агульных рысах з анкетамі Расійскага Гідролёгічнага Інстытуту.

Апытальны ліст № 1.

1. Месца назірання:

акруга

раён

сельсавет

2. Лік двароў у паселішчы, колькасць насельніцтва

3. Месца, на якім распаложана паселішча: каля ракі, возера, балота, лагчыны...

У нізіне, на ўзвышшы, на вадападзеле...

4. Агульны характар наўкольнай мясцовасці: мясцовасць роўная ці ярыстая, раўнінная, слаба ўзгоркавая, моцна ўзгоркавая . . . Глеба наўкол гліністая, пяшчаная, камяністая . . . мясцовасць балоцістая, лясістая, стэпавая...

5. Крыніцы вадазабеспячэння.

а) Ці карыстаецца насельніцтва вадою з ракі, ручая, возера...

б) Ці карыстаецца насельніцтва *сажалкаю* (вада трымаецца ў адгароджанай грэбляю часьці якой-небудзь лагчыны), ці выкапанаю сажалкаю, або капанкамі. Калі так, то дзе распаложаны гэтыя вадаёмы—на краі паселішча, у сярэдзіне, дзе-небудзь яшчэ, наколькі вадаёмы багаты вадаю (паведаміць аб разьмерах капанкі і глыбіні вады ў ёй), якая вада—чыстая, мутная, аддае чым-небудзь, ня мае паху,— для якой мэты выкарыстоўваюцца гэтыя вадаёмы.

в) Ці карыстаецца насельніцтва крыніцамі.

г) Ці карыстаецца насельніцтва калодзежамі.

6. Нарысавать (вокамерна) плян распалажэння калодзежаў у паселішчы.

7. Дать аб калодзежах і крыніцах паселішча такія агульныя весткі:

а) Лік калодзежаў у даным пункце: усяго . . . з іх для агульнага карыстання . . . і прыватных . . .

б) Колькі калодзежаў: у нізіне . . . ; на схіле . . . ; на гары . . .

в) З якога слою глебы (лёэса, пяску, пясковай гліны, жарсты, жвіру, вапняку і г. д.) вада ў калодзежах: у нізіне . . . ; на схіле . . . ; на гары . . .

г) Якаясьць вады: безкаляровая ці з колерам; сьветлая ці заўсёды мутная, аддае чым-небудзь ці ня мае ніякага паху, мякая (мылая) ці жорсткая (нямылая) у калодзежах: у нізіне . . . ; на схіле . . . ; на гары . . .

д) У якіх месяцах году наглядаецца больш за ўсё вады ў калодзежах: у нізіне . . . ; на схіле . . . ; на гары . . .

е) У якіх месяцах году наглядаецца больш за ўсё вады ў калодзежах: у нізіне . . . ; на схіле . . . ; на гары . . .

э) Ці не наглядалася поўнае вычэрпваньне вады ў калодзежах, у якім годзе, у якую пару году і з якіх калодзежаў; у нізіне . . . ; на схіле . . . ; на гары . . .

ё) Ці няма вестак аб асабліва высокім ўздыме вады ў калодзежах: у якім годзе і ў якім месяцы гэта наглядалася ў калодзежах, распаложаных: у нізіне; на схіле; на гары;

ж) Ці няма вестак аб асабліва нізкім стаяннi вады ў калодзежах, ці перасыханнi іх зусім; у якім годзе і ў якім месяцы гэта наглядалася ў калодзежах, распаложаных: у нізіне; на схіле; на гары;

дж) Ці ёсць у ваколіцы крыніцы і дзе яны знаходзяцца (назва ракі, яру, даліны ці іншага ўрочышча)

з) Характар крыніц (многоводныя, сярэднія, слабыя, чужыя, заметныя, густа ці рэдка распаложаны).

дз) Якасьць крынічнай вады: чыстая, мутная, аддае чым-небудзь, нічым ня пахне, мяккая (мыльная), жорсткая (нямыльная).

і) У якія месяцы году крыніцы звычайна даюць асабліва шмат вады

й) У якія месяцы году ў крыніцах звычайна мала вады

к) Ці няма вестак аб асабліва вялікай колькасці вады ў крыніцах; у якім годзе і ў якім месяцы гэта наглядалася

л) Ці няма вестак аб надзвычайным абядненнi ці аб знікненнi крыніц, у якім годзе і ў якім месцы гэта наглядалася і аб зьяўленнi іх зноў

8. Наколькі паказанія крыніцы вадазабеспячэння лёгка даступны для карыстання (іх аддаленасць ад жылых будынкаў, стромасць спуску і г. д.).

9. Ці не забруджаны гэтыя крыніцы сточнымі водамі, вадапоем жывёлы, якой-небудзь фабрыкай

10. Ці забяспечана паселішча добраю пітнаю вадою, а таксама вадою для гаспадарчых патрэб, на выпадак пажару і г. д.

11. Якія патрэбы заўважваюцца ў мясцовым вадазабеспячэннi.

12. Якія-небудзь заўвагі назіральніка.

13. Год, месяц і чысло.

14. Імя, па бацьку і прозьвішча назіральніка.

Апытальны ліст № 2.

(Служыць, як сказана, для апісання паасобнага калодзежа па выбару назіральніка).

1. Дакладнае месцазнаходжаньне калодзежа (паселішча, вуліца).

2. Назва калодзежа (або прозьвішча гаспадара).

3. Палажэнне рэльефу адносна рэльефу (на беразе, на схіле, на вяршыне ўзгорку, на вадападзеле).

4. Палажэнне калодзежа ў адносінах да бліжэйшага прыроднага вадаёму—ракі, возера, балота.

5. Калі выкапаны калодзеж.

6. Якія слаі, якой магутнасці (таўшчыні) і ў якім парадку былі пройдзены, як капалі калодзеж*).

*) Калі калодзеж капаецца—запісаць разрэз падрабязна і ўзяць узоры. Калі калодзеж стары—запісаць разрэз, распытаўшыся ў тых, хто ведае.

7. З якога слою прыцякае вада ў калодзеж (з пяску, жвіру, грубой гліны з каменем).

8. Ці не наглядалася выдзялення газаў, як капалі калодзеж.

9. Якія пароды (лёс, пясок, чырвона-бурая гліна) аголены (у калдобінах, ямах, капанках) у бліжэйшай ваколіцы калодзежа.

10. Глыбіня калодзежа ад верхняга краю зрубу да дна.

11. Глыбіня калодзежа ад верхняга краю зрубу да вады.

12. Глыбіня вады ў калодзежы.

13. Вышыня зрубу (ад верхняга яго краю да паверхні зямлі).

14. Шырыня зрубу (святла).

15. Матар'ял зрубу (дзерава, простая бочка, бэтон . . .)

16. Стан зрубу (свежы, гнілы . . .).

17. Ці ёсць стрэшка над калодзежам.

18. Ці ёсць прылады для даставання вады (калаўрот, помпа, журавель).

19. Ці ёсць прылады для вадапою жывёлы.

20. Калодзеж для агульнага ўжывання ці прыватны.

21. Ці ёсць пры калодзежы агульнае вядро, ці кожны чэрпае сваім вядром.

22. Ці зручна пад'яжджаць да калодзежа.

23. Колькі двароў і колькі насельнікаў карыстаюцца калодзежам.

24. Колькі буйнай і дробнай жывёлы карыстаецца калодзежам.

25. Колькі вядзёр вады (прыблізна) ужываецца ў суткі.

26. Ці карыстаюцца калодзежам круглы год ці толькі ў пэўную пару (калі).

27. Ці замярзае (або прамярзае) вада ў калодзежы.

28. Ці не забруджваецца калодзеж сточнымі водамі.

29. Ці не наглядаецца выпадкаў пагоршання вады (пэрыодычна, на доўгі час).

30. Ці ачышчаецца калодзеж і калі.

31. Калі калодзеж (чысцячы) вычэрпвалі да дна, то колькі вядзёр вады было вычарпана.

32. Ці не наглядалася прыбывання і ўбывання вады ў калодзежы па порах году. Калі так, то:

а) у якую пару году (месяц і чысло) вада стаіць найвышэй,

б) у якую пару году (месяц і чысло) вада стаіць найніжэй.

33. Ці не наглядалася прыбывання і ўбывання вады ў калодзежы ў сувязі з павышэннем і паніжэннем узроўню вады ў бліжэйшай рацэ.

34. Якасьць вады ў калодзежы. Вада бяз колеру ці мае колер, аддае чым-небудзь ці ня мае ніякага паху, прыемная на смак ці не, жорсткая (нямылка) ці мяккая (мылка), мутная ці чыстая*).

35. Год, месяц і чысло, калі калодзеж вымяраўся і апісваўся.

36. Якія-небудзь дадатковыя заўвагі аб калодзежы.

37. Імя, па бацку, прозьвішча і адрас назіральніка.

Запоўненыя (можна і паводле распытаных вестак) лісты належыць перадаць у мясцовае краязнаўчае т-ва для накіравання ў ЦБК пры Інбелкульце.

* Ці калі ў ваколіцы паселішча або ў ім самым ёсць крыніцы, то, апроч вестак, якія вымагаюцца лістом № 1, належыць адзначыць для больш выдатных з іх: характар іх выносу (пясок, глей) і адлажэнняў—бурыя жалезістыя націкі, белы глей (мергель)...

Абавязкова трэба адзначыць, калі ёсць крыніцы, якія карыстаюцца ў насельніцтва якой-небудзь асабліваю славаю—крыніцы лекавыя і іншыя. Калі з ёю звязаны якія-небудзь паданні, забавоны—адзначыць іх.

Вывучэнне друкавання тканіны.

На працягу другой паловы XIX ст. на абшарах амаль што ўсёй этнографічнай Беларусі знаходзім друкаванне на сялянскім палатне асобнымі формамі розных малюнкаў, якое ў большасці называецца „набойкай“.

Аб ужыванні набойкі на Беларусі знаходзім даныя ў расійскай мясцовай літаратуры. Закранута гэтае пытанне і ў беларускай этнографічнай літаратуры брошурамі І. Фурмана (Крашаніна, Віцебск, 1925), Ал. Шлюбскага (крашаніна-набіванка. Віцебск, 1926), артыкулам Зьм. Даўгялы (Крашаніна, набойка і выбойка, „Наш Край“, 1926, № 6-7) і шэрагам крытычных артыкулаў на памянёныя працы, якія зьмешчаны ў кругабежных беларускіх і зарубажных выданнях.

Усімі асобамі, якія дакрануліся пытання аб друкаванні тканіны, была адзначана сваячаснасць дакладнага вывучэння гэтага цікавага віду народнага мастацтва, чаго ня зроблена да самага апошняга часу ні ў нас, ні на Украіне, ні на Маскоўшчыне, на тэрыторыі якіх таксама ў свой час было шырока распаўсюджана друкаванне тканіны.

Гэтаму вывучэнню ў сучасны мамант спрыяе тое, што на вёсцы яшчэ можна знайсці людзей, якія ня толькі добра помняць друкаванне тканіны, але якія маюць як тканіну з надрукаванымі на ёй рознымі малюнкамі нахштат гарошку, расьлін, кветак, птушак, геаметрычных фігур і ліній і г. д., так і самыя драўляныя формы, пры дапамозе якіх і адбывалася самае друкаванне.

Пры вывучэнні друкавання тканіны на Беларусі найбольш важнымі пытаннямі зьяўляюцца:

1. Выясненне тэрмінолёгіі гэтага рамяства, бо яму ў нашай літаратуры рознымі асобамі даюцца розныя назовы.

2. Месца вырабу саміх дошак, якімі друкавалася тканіна; паводле некаторых даных, яны прывозіліся з Цвярской губэрні; ёсць намёкі, пакуль што вельмі слабыя, на тое, што дошкі гэтыя вырабляліся незалежна ад вялікарускіх саматужнікаў у некаторых месцах на Беларусі, як, напр., на Меншчыне або на Віцебшчыне.

Дакладнае ўстанаўленне апошняга мае значнасць пры высвятленьні беларускасці саміх арнаментаў, узораў і г. д.

3. Сабраць як-мага больш адбіткаў з дошак.

Пытанні, адносна друкавання тканіны, па якіх Фольклёрная камісія Інстытуту Беларускае Культуры просіць прыслаць адказы, як краязнаўчыя арганізацыі, так і паасобных краязнаўчых дзячоў, наступныя:

1. Ці ўжывалася ў данай мясцовасці друкаванне малюнкаў па афарбаваным палатне („набойка“)?

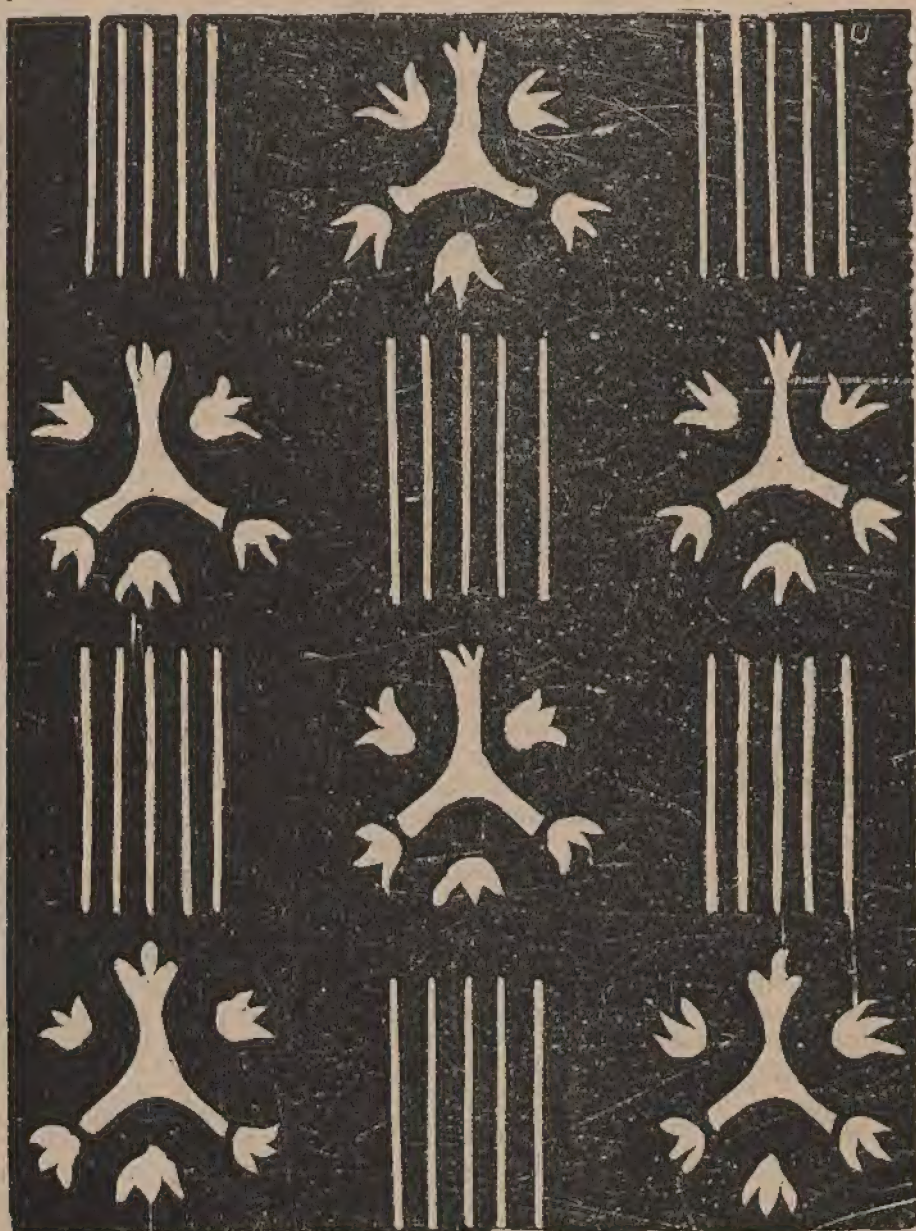
2. У якіх іншых мясцовасцях існавала друкаванне тканіны?

3. Дакладная назова гэтага рамяства (друкаваньне тканіны, набойка, выбойка, крашаніна, сіненьне і г. д.)

4. Час узьнікеньня гэтага рамяства ў данай мясцовасьці; з якога часу яно спынілася.

5. Прычыны зьнішчэньня друкаваньня тканіны.

6. Адкуль запазычана рамяство (дзе, калі, ад каго навучыліся друкаваньню тканіны; нацыянальнасьць адных і другіх).

Узор набойкі Смаленскай Беларусі, якая захоўваецца ў Дзяржаўным Музеі.

7. Рямяство шырылася асобамі мясцовымі ці вандроўцамі (адкуль яны, іх нацыянальнасці і г. д.).

8. Формы для друкавання вырабляліся на месцы (кім, дзе, калі) ці прывозіліся (адкуль, кім)?

9. Апісаць мэтад афарбоўкі і друкаванне тканіны (і ўсе прылады звязаныя з гэтым рамяством).

10. Прызначэнне тканіны, на якой былі надрукаваны малюнкi (на якую яна ішла вопратку і г. д.).

11. Якія ў данай мясцовасці малюнкi найбольш ужываліся (га-рошкі, кветкі, птушкі, лініі і г. д.).

12. Раён збыту надрукованага матар'ялу.

13. Друкаванне малюнкаў на старадаўняй тканіне.

14. „Набоечные“, крашанінныя цэхі. (Документы аб іх і іх пячаткі).

15. Даць як-мага больш адбіткаў ці зарысавак з дошак, якімі друкавалася тканіна; можна сабраць і самую надрукаваную тканіну.

16. Якія погляды, паданьні, прыказкі і звычаі звязаны з гэтым рамяством, друкаванай тканінай і вопраткай з яе.

Х Р О Н І К А.

Усім краязнаўчым організацыям БССР.

Пытаньне аб вывучэньні асаблівасьцяў беларускіх і суседніх пераходных гаворак зьяўляецца адной з чарговых краязнаўчых задач. Вырашэньню гэтага пытаньня краязнаўчым організацыям, як нельга лепш дапамогуць выпушчаныя Аддзелам Мовы і Літаратуры Інбелкульту праграмы для зьбіраньня асаблівасьцяў беларускіх гаворак, апрацаваныя С. Некрашэвічам і П. Бузуком. Дасылаючы 10 экз. памянёных праграм, ЦБК прапануе краязнаўчым організацыям унесці вывучэньне гэтага пытаньня ў плян чарговай працы організацыі на вясеньні—зімні пэрыод дзеля чаго: а) уважліва азнаёміцца з зьместам і вымаганьнямі праграм, б) выдзеліць са складу краязнаўчага таварыства спецыяльную асобу (выкладчыка мовы ў сямігодцы ці іншага спецыяліста) дзеля накіраваньня справы ў раёне, в) разьмеркаваць праграмы сярод асоб, зацікаўленых вывучэньнем гэтага пытаньня ў раёне з такім разьлікам, каб былі ахоплены ўсе часткі раёну; сьпісы асоб, якім даручана гэтая праца, прыслаць ЦБК, г) праінструктаваць выдзеленых асоб і прасячыць за дакладным выкананьнем імі працы і прадстаўленьнем запэўненых праграм не пазьней 1 мая 1928 г.

ЦБК спадзяецца, што ўсе краязнаўчыя організацыі аднясуцца з належнай увагай да выкананьня гэтай справы.

Нам. Старшыні ЦБК—А. Казак.
Нав. Сакратар—М. Касьяновіч.

Усім раённым таварыствам краязнаўства БССР.

З пачаткам новага акадэмічнага году павінна ажывіцца і дзейнасьць раённых таварыстваў краязнаўства. У першую чаргу трэба зьвярнуць асаблівую ўвагу на папулярызацыю краязнаўства сярод насельніцтва. Для гэтага, апрача організацыі спецыяльных сходоў, неабходна скарыстаць усеходы, якія толькі адбываюцца ў раёне для дакладаў аб краязнаўстве. Неабходна зараджа перайсьці на новы статут, апублікаваны ў „Нашым Краі“. Адначасна трэба організаваць, або наладзіць працу ўжо існуючых

школьных гурткоў краязнаўства і прыцягнуць да краязнаўчай працы комсамольцаў і членаў профэсійных саюзаў і сялян.

Плянавая праца раённага таварыства краязнаўства ў дасьледчым кірунку павінна складацца з працы ўсіх членаў на ўсебаковым апісаньні раёну, прычым кожны член павінен рабіць працу, да якой ён больш падрыхтаваны і ў якой больш зацікаўлены. Вывучаючы раён, трэба зьбіраць і раённы музэй. Адсутнасьць памяшканьня зараз не выключае магчымасьці назапашваньня музэйных матэрыялаў і організацыі ў іх часовых выставак на пэўныя тэмы, агульнапрацаю для ўсіх членаў, як і зьбіраньне музэю, будзе ўкладаньне бібліяграфіі раёну.

Асабліва важнымі працамі ў справе вывучэньня раёну, якія праводзяцца ў рэспубліканскім маштабе зьяўляюцца наступныя: укладаньне архэалёгічнай карты раёну, паводле ўказаньняў, надр. у Працах II Краязнаўчага Зьезду, фэалягічныя назгляданьні ў межах раёну, запэўненыя праграмы апісаньня асаблівасьцяў гутарак і праграмы на санітарным дасьледаваньні вёскі. Для гэтых прац, якія павінны выконвацца і быць абавязкова выкананымі на працягу году далучаюцца распачатыя летась: апісаньне паселішч, выпраўленьне націскаў у географічных назвах, зьбіраньне фольклёру, укладаньне карты помнікаў прыроды, укладаньне маршрутаў для экскурсій, запэўненьня анкет ЦБК аб працы краязнаўцаў за 10 год і мэтэаралёгічныя назгляданьні.

Цэнтральнае Бюро Краязнаўства спадзяецца, што ўсе гэтыя моманты будуць улічаны Праўленьнем Т-ва пры плянаваньні і разьмеркаваньні працы і чакае інфармацыі аб іх у „Нашым Краі“ і наогул у друку.

П. п. Нам Старшыні ЦБК Казак А.
Нав. Сакратар ЦБК Касьяновіч М.

Дзейнасьць ЦБК.

(Па протоколах пасяджэньняў).

Пасяджэньне 14 красавіка 1927 г.

Заслухан даклад т. Аляксандрава аб выніках яго камандыроўкі ў Барысаўшчыну і Магілёўшчыну. Разгледжана пытаньне аб скліканьні агульна-гарадзкой краязнаўчай канфэрэнцыі. Пастаноўлена-даручыць студэнц-

кай камісіі. ЦБК склікаць менскую агульна-гарадзкую студэнцкую канферэнцыю, а Менскаму Акруговому Т-ву Краязнаўства і школьна-краязнаўчай камісіі ЦБК даручыць склікаць агульна-гарадзкую вучнёўскую краязнаўчую канферэнцыю. Апрача гэтага вынесена пастанова—рэкамендаваць усім акруговым т-вам краязнаўства наладзіць у маі месяцы такія самыя канферэнцыі.

Пасяджэнне 23 мая.

Разглядаліся пытанні: 1) аб падліку краязнаўчай літаратуры, якая з'явілася на Беларусі за час 1917-27 г.—даклад т. Каспяровіча; 2) прыкладныя пляны працы раённага Т-ва Краязнаўства—даручана т. Аляксандраву і т. Шашалевічу ўкласці кароткі плян дзейнасці райтаварыства; 3) протоколы пасяджэнняў усіх акруговых т-ваў.

Пасяджэнне 28 мая.

Заслухан даклад т. Шашалевіча аб прыкладным плане працы раённага т-ва краязнаўства. Заслухан інфармацыйны даклад т. Шашалевіча аб інструкцыйнай літаратуры па краязнаўству, якая ёсць у распараджэнні ЦБК і якую неабходна набыць. На пасяджэнні вылучаны прадстаўнікі ад ЦБК на курсы райпінэзпрацаўнікоў—т. Каспяровіча і для абслугоўвання экскурсій настаўнікаў—т. Аляксандраў. Інструктарам краязнаўства пры ЦБК залічан т. Жураўскі заместа т. Атраховіча, які падаў заяву аб выхадзе яго са складу ЦБК.

Пасяджэнне 20 чэрвеня.

Разгледжана пытанне аб падліку краязнаўчай працы на Беларусі за час з 1917-27 год (даклад т. Каспяровіча) і зацверджана форма падлікавай карткі, якая разаслана па раёнах. Другім пытаннем было пытанне аб працы школьна-краязнаўчае камісіі ЦБК і аб выкладанні краязнаўства ў асветніх установах. Са складу ЦБК вылучаны т. Жураўскі ў школьна-краязнаўчую камісію і мэтадологічны камітэт НКА для вырашэння пытання аб выкладанні краязнаўства.

На пасяджэнні вылучана цэнтральная фэнолагічная камісія ў складзе старшыні т. Макареўскага, намесніка т. Зьбіткоўскага і сакратара т. Жураўскага. Вылучаны прадстаўніком у камісію па хатніх рамяствах т. Каспяровіч для ўдзелу ў працы камітэту па арганізацыі ўсесаюзнай выстаўкі.

У мэтах папулярызацыі краязнаўства пры данамозе радыё і кіно даручана т. Казку дагаварыцца з радыёстанцыяй аб шыкле лекцый па краязнаўству. Урэшце заслухан даклад т. Каспяровіча аб выніках камандыроўкі яго ў Віцебшчыну. Т. Каспяровіч азнаёміўся з працаю Віцебскага Акруговага Т-ва Краязнаўства, Горацкага і Езрышчанскага раённых т-ваў. Праца Езрышчанскага т-ва пераважна зьбіральніцкая праца. Горацкае т-ва зрабіла значную працу—сабрана

больш 200 нумароў фольклёру, розныя архэолёгічныя знаходкі, сабраны матар'ялы па вывучэнні прамысловасці, складзена бібліотэчка мэтадычнай краязнаўчай літаратуры і г. д. Праца Віцебскага Акруг. Т-ва значна разгарнулася. Кожная секцыя т-ва мае адпаведныя матар'ялы, як вынікі свае працы.

Пасяджэнне 30 чэрвеня.

Зацверджаны расклад лекцый па краязнаўству на радыёстанцыі. Намечана 10 лекцый за час з 24/VІ па 26/8. Тэмы: 1. Краязнаўчая экскурсія і вандраванні; 2. Асветнае краязнаўства; 3. Як рабіць краязнаўчае дасьледаванне; 4. Краязнаўчая праца сялян, рабочых і чырвонаармейцаў; 5. Як збіраць краязнаўчыя матар'ялы; 6. Што можна ўбачыць у Менскім музеі; 7. „Наш Край“ і яго чытачы; 8. Краязнаўчая вечарына: сьпеў, казка, дэкламацыя; 9. Падрыхтоўка да выставак у „Даень уладжаю“ і 10. Як арганізаваць мясцовы музей. Лектарамі вылучаны: Каспяровіч, Аляксандраў, Ластоўскі, Жураўскі, Шашалевіч.

Заслуханы даклад дырэктара Беларускага Дзяржаўнага Музею т. Ластоўскага аб узамеадносінках Дзяржаўнага Музею з мясцовымі краязнаўчымі музеямі. Прызнана мэтазгодным абмен экспанатамі паміж Дзяржаўным і Краязнаўчымі музеямі. Даручана т. т. Ластоўскаму і Каспяровічу скласці на імя НКА дакладную запіску аб неабходнасці арганізацыі Інстытуту практыкантаў у Беларусі.

Вынесена пастанова аб удзеле краязнаўчых арганізацый у выпраўленні і апрацоўцы адміністрацыйна-гаспадарчай карты БССР.

Даручана т. Аляксандраву ўкласці плян працы школьна-краязнаўчай камісіі на 27/28 год, а т. Жураўскаму плян працы студэнцкай камісіі на той-жа тэрмін.

Пасяджэнне 17 жніўня.

Заслухан даклад т. Аляксандрава аб экспедыцыі па вывучэнні м.а-ка Нароўлі Мазырскай акругі. Экспедыцыя наладжана яўрэйскім аддзелам ЦБК. Праведзена эканомічнае і санітарна-гігіенічнае абследаванне, сабраны матар'ялы па гісторыі, дыялекталёгіі і фольклёры мястэчка.

Заслухана інфармацыя т. Даўкішы аб дасьледаванні польскага насялення Асіпаўскага раёну.

Прынята пастанова аб самым актыўным удзеле краязнаўчых арганізацый у правядзенні святкавання юбілею кастрычнікавай рэвалюцыі і аб скарыстанні раённых настаўніцкіх канферэнцый у мэтах папулярызацыі краязнаўчай працы.

Пасяджэнне 2 верасня.

Заслуханы даклад сакратара Менскага Акруговага Т-ва Краязнаўства аб працы азначанага т-ва. Арганізацыйная праца т-ва больш-менш наладжана. З раёнамі існуе сталая пісьмовая сувязь. Цэнтрам увагі т-ва ў су-

часны момант зьяўляецца арганізацыя акруговага краязнаўчага музея. Другім чарговым заданнем ёсць падрыхтоўка зборніка „Меншчына“. І „экскурсійнага дарадніка“ па Менску. Прынята пастанова: 1) паставіць пытанне перад мясцовымі савецкімі ўстановамі аб унясенні ў каштарыс з наступнага году сродкаў на выданне зборніка „Меншчына“ і „Дарадніка па Менску“; 2) Паслаць на раённыя настаўніцкія канферэнцыі прадстаўнікоў праўлення т-ва; 3) правесці не пазней лістапада акруговую краязнаўчую канферэнцыю; 4) у пачатку навуковага году правесці спецыяльны асветніцкі сход па пытаннях краязнаўства і г. д.

Па пытанні аб Мазырскій акр. краязн. канферэнцыі і краязнаўчай працы ў Гомельшчыне прынята пастанова аб камандыраванні ў Гомельшчыну т. Шашалевіча, а на Мазырскую акруговую канферэнцыю паслаць т. Казака.

Пасяджэнне 12 верасня.

Заслухана інфармацыя т. Касцяровіча аб выніках яго замежнай камандыроўкі (у Фінляндыю).

Вынікі камандыроўкі будуць апрацаваны і змешчаны ў друку.

Зацьверджаны плян кастрычнікаўскага нумару „Нашага Краю“.

У плян краязнаўчай працы на мясцох, згодна прапанове дыялектолагічнай камісіі, унесена вывучэнне асаблівасцяў мясцовых беларускіх гутарак. Прынята пастанова аб рассылцы краязнаўчым арганізацыям 1000 экз. „праграм для апісання асаблівасцяў гутарак“ з просьбай адказаць на запытаны.

Пасяджэнне 14 верасня.

(Аб'яднанае пасяджэнне ЦБК і фэа-лэгічнай камісіі ЦБК).

Заслухан даклад т. Жураўскага аб праграме фэа-лэгічных нагляданняў. Па дакладу прынята пастанова: ў аснову ўзяць праграму Расійскага Т-ва аматараў сельскагаспадарства, даручыць фэнкамісіі ЦБК ўнесці неабходныя змены і даць яе на зацьверджэнне ЦБК. Прызнана неабходным заснаваць на Беларусі ня менш 100 фэнпунктаў для гэтага надрукаваць 4000 блянкаў першапачатковых паведамленняў і 600 блянкаў абавучальнікаў. Усе абавучальныя фэннагляданняў за мінулы час, якія апрацаваны камісіяй, надрукаваць як дадатак да „Нашага Краю“. Даручыць т. Зьбітоўскаму зрабіць апісанне і малюнкі фэа-аб'ектаў і пасля разгляду іх у камісіі змясціць усё гэта ў „Нашым Краі“. Даручыць камісіі падрыхтаваць аб'ектны аб фэа-лэгічных нагляданнях у сям'ягодках і прасіць НКА разаслаць яго па школах і апублікаваць у часопісе „Асвета“.

Плян працы ЦБК на 1927/28 г.

1. Арганізацыйныя пытанні.

1. Дапамагчы разгортванню краязнаўчага руху на мясцох з такім разьлікам, каб у вы-

ніку ў кожным раёне было адно дзейнае райтаварыства і 2-3 дзейных краязнаўчых гурткі.

2. Прыняць належныя меры да арганізацыі і наладжвання працы школьна-краязнаўчых гурткоў; звярнуць асаблівую ўвагу на наладжванне справы ў тэхнікумах і Вузах; падняць пытанне аб заснаванні ў Вузах катэдры краязнаўства.

3. Правесці краязнаўчыя арганізацыі на новыя статуты.

4. Надаць плянавыя працы сэкцый ЦБК: а) Студэнцкай, б) Школьнай, в) Юўрэйскай і Польскай.

5. Наладзіць сетку фэнпунктаў.

6. Падрыхтаваць да свята 10-годдзя Кастрычнікава Рэвалюцыі: выпусціць спецыяльны нумар „Нашага Краю“; запрапа-наваць краязнаўчым арганізацыям на мясцох скарыстаць выстаўкі ў часы святкавання для заснавання раённых краязнаўчых му-зеяў.

7. Склікаць два пленумы ЦБК: адзін ў во-сені для накіравання справы, а другі вяс-ною для падагульнення.

8. Дапамагчы правядзенню акруговых і раённых краязнаўчых канферэнцый.

9. Скарыстоўваць раённыя настаўніцкія канферэнцыі для папулярызацыі і пашырэння краязнаўчай справы.

10. Камандыраваць свайго прадстаўніка на Усерасійскую Канферэнцыю Краязнаўства ў сьнежні бягучага году.

11. Узмацніць папулярызацыю краязнаўчай справы сярод шырокіх прыцоўных мас і асабліва комсамольцаў.

12. Вывучыць пытанне аб арганізацыі краязнаўчых гурткоў пры хатах-чытальных, рабочых клубах і Чырвонай Арміі.

13. Практыкаваць прыцып ударнасці ў справе вывучэння паасобных раёнаў кожнай акругі.

14. Увесці як вопыт членства грамадзкіх і дзяржаўных устаноў у краязнаўчых аб-яднаннях.

15. Дапамагаць працы сэкцый і камісій Інбелкульту шляхам збірання праз кра-язнаўчыя арганізацыі навуковых вестак і ма-тар'ялаў.

16. Арганізаваць сетку членаў-корэспон-дэнтаў ЦБК.

17. Звярнуць асаблівую ўвагу на аргані-зацыйнае аформленне краязнаўчай працы па Гомельшчыне ў мэтах пабудавання яе па агульна-беларускім прыцыпе.

18. Арганізаваць цыкл лекцый для кра-язнаўцаў і настаўнікаў як у Менску, так і на мясцох, з мэтай падрыхтоўкі сталых кра-язнаўцаў і кіраўнікоў вучнёўскіх і рабочых экскурсій.

2. Краязнаўчая праца.

19. Апрацаваць праз адпаведныя камісіі анкеты на вывучэнні эканомікі, гаспадаркі і этнографіі. Вызначаць элементарныя віды краязнаўчай працы сярод рабочых, сялян, моладзі, чырвонаармейцаў.

20. Зьмяшчаць у перыодычным друку мэтадычныя артыкулы па краязнаўству, захаваўшы за „Нашым Краем“ кіруючую ролю ў гэтым напрамку.

21. Унесці ў плян працы краязнаўчых арганізацый вывучэнне і даследаванне наступных пытанняў: а) збіранне фальклёру, б) укладанне архэалёгічнай карты, в) фэналогічныя і мэтэаролёгічныя назіранні, г) складанне монаграфій паселішч, д) збіранне слоў для слоўніка па Калініншчыне і Мазыршчыне, е) запавенне програм па вывучэнні асаблівасцяў мовы, ж) выпраўленне напіскаў у назвах мясцовых паселішч для географічнай карты, з) вывучэнне помнікаў прыроды.

22. Дапамагаць навукова-даследчай працы мясцовых краязнаўчых арганізацый асабліва ў справе вывучэння раёнаў, якія даследуюцца ў парадку ўдарнасці, даўшы прыкладны плян працы раённага т-ва ў раёне.

23. Камандыраваць інструктараў ЦБК для абследавання і накіравання справы ўва ўсе акруговыя і палову раённых таварыстваў краязнаўства.

24. Наладзіць пры ЦБК стала справу па апрацоўцы фэналогічных назіранняў, а таксама правярць як выдзеша апрацоўка краязнаўчых матар'ялаў у камісіях і секцыях ЦБК.

25. Правярць склад навукова-краязнаўчых арганізацый і скончыць падлік працы мясцовых краязнаўцаў і выявіць актыў.

26. Укласці пры дапамозе Беларускай Дзяржаўнай Бібліятэкі і выдаць краязнаўчую бібліяграфію Беларусі.

27. З дапамогай краязнаўчых арганізацый і адпаведных устаноў працягваць працу па ўкладанні пучыводніка БССР.

28. Прыняць меры да заснавання сувязі краязнаўчых арганізацый з навуковымі ўстановамі БССР, а таксама з ворганамі статыстыкі і эканомірадамі.

29. Прыняць меры да арганізацыі ўсебеларускага Цэнтру па экскурсійнай справе; дапамагаць розным арганізацыям і інстытуцыям ў справе арганізацыі экскурсій, наладзіць экскурсійную працу мясцовых арганізацый.

3. Выдавецкая справа.

30. Выдаць 10 нумароў часопісу „Наш Край“, зьмяшчаючы кіраўнічыя мэтадычныя і мясцовыя матар'ялы, звярнуўшы асаблівую ўвагу на зьмяшчэнне матар'ялу па гісторыі рэвалюцыйнага руху на Беларусі.

31. Надаць пэўную плянаваць у змест часопісу „Наш Край“.

32. Прыняць меры да пашырэння падпіскі на час. „Наш Край“.

33. Працягнуць выданне апісання Асіпаўіцкага раёну.

34. Дапамагаць выданню мясцовых краязнаўчых зборнікаў і матар'ялаў.

Краязнаўчае Навукова-Даследчае Т-ва БДУ.

Краязнаўчае Навукова-Даследчае Таварыства БДУ зусім яшчэ маладая арганізацыя, якая аформілася аканчальна толькі ў 1926/27 акадэмічным годзе.

Таварыства БДУ ставіць перад сабой шэраг задач; галоўная з іх гэта ўсебаковае вывучэнне сваёй краіны—Беларусі праз збіранне краязнаўчага матар'ялу індывідуальна, а таксама шляхам экспедыцый, экскурсій і г. д.

Другая мэта—гэта навукова-даследчая распрацоўка ўжо сабраных матар'ялаў.

Трэцяя мэта—гэта падрыхтаваць са студэнцтва сваіх навуковых з краязнаўчым ухілам працаўнікоў, даць ім магчымасць самастойна выявіць сябе практычна ў навуковым кірунку.

Пры наяўнасці навуковых, культурных сіл характар працы Т-ва розніцца ад умоў іншых краязнаўчых арганізацый: ёсць магчымасць разгарнуць і даследчую працу па краязнаўству і разам правесці практычную працу. Галоўнай задачай Т-ва зьяўляецца аб'яднаць навакол сябе ўсю навуковую думку лепшай часткі студэнцтва і ў сваю чаргу даць студэнцтву новы цікавы змест працы (грамадскага характару). Апрача грамадскага значэння краязнаўчага дзейнасць задавальняе культурна-асветныя патрэбы студэнцкай моладзі шляхам навукова-даследчых экспедыцый, экскурсій, камандыровак і навукова-даследчае самастойнае працы. Вось чаму цяпер, калі мяняюцца напрамкі грамадскай і культурна-асветнай працы сярод студэнцтва ва Універсітэце, і калі цвёрда вызначваюцца назучальна-акадэмічныя планы, набывае, вялікае значэнне новая і вельмі важная краязнаўчая навуковая арганізацыя ў БДУ. Гэта арганізацыя павінна быць інстытутам для вылучэння новых працаўнікоў у далейшай навукова-даследчай працы. Тут ёсць усе магчымыя ўмовы для творчай працы, карыснай як для грамадзкасці Беларусі, так і для кожнага студэнта.

У працы т-ва ёсць два перыоды—гэта зімовы і летні. Асабліва прыходзіцца адзначаць летні перыод, у часы канікул, калі праводзіцца збіранне як індывідуальна, гэтак сама і калектыўна (экспедыцый) рознага матар'ялу. У зімовы час магчыма толькі распрацоўка сабранага ўжо матар'ялу і наогул тэарэтычна-даследчая праца.

Спыняючыся на перакодах, якія не давалі як трэба разгарнуць працу, неабходна адзначыць—позні пачатак працы. Віну трэба часткова ўскласці на Выканбюро, якое не дапамагала ў жаданні студэнцтва аб'яднацца ў Таварыства. Падругае прыходзілася вучыцца як прапавец, як весці навукова-даследчую краязнаўчую працу, хача Таварыству і была крыху пратораная сьцежка, гэта студэнцкія краязнаўчыя гурткі, якія ор-

ганізаваліся ў 1924-25 г., але ня былі арганізатычна аформлены.

У 1925/26 годзе ўжо было арганізавана Краязнаўчае Т-ва, але ад працы яго не засталася ніякіх слядоў.

Мы сустрэліся яшчэ з адной перашкодай, гэта пасыпнасць у першыя часы да краязнаўства студэнцкіх мас, якія былі перагружаны акадэмічнай працай. Прыходзілася праводзіць сярод студэнцтва кампанію, рабіць на сходах інфармацыі, каб растлумачыць мэты і задачы Краязнаўчага Таварыства.

Ня спрыяе працы і тое, што ў Т-ва няма сродкаў на экспедыцыі, экскурсіі, літаратуру і г. д. Праўда, у апошні час Праўленьне БДУ пайшло насустрачу і адпусціла 300 р. на экспедыцыю ў Мазырычыну. Ня спрыяе працы і адсутнасць памяшкання, што будзе асабліва перашкаджаць пры арганізацыі Краязнаўчага Музею.

Дрэнна на працы адбіваецца перагружанасць актыўных членаў Праўлення Таварыства іншай грамадзкай працай, асабліва трэба адзначыць перагружанасць сяброў КП(б)Б, якія, пры ўсім сваім жаданні, ня могуць цалкам аддацца краязнаўчай працы.

У першыя часы арганізацыі Таварыства з боку Выканбюро і іншых арганізацый ня было дапамогі, зараз-жа мы бачым іншае. Выканбюро, заслухаўшы справаздачу Прэзідыуму змяніла погляд і зараз ёсць некааторая дапамога, напрыклад, аплата сакратара.

Самае апошняе, што трэба адзначыць—гэта няўвязка нашае працы з вучэбнымі плянамі, асабліва гэта адбіваецца на некаторых сэкцыях, напрыклад Культурна-Гістарычнай, дзе праца ўвесь час вялася пасля 10-ай гадзіны ў вечары, або ў дзень адлічэнку. Гэта няўвязка з агульнымі акадэмічнымі плянамі факультэтаў часта зрывала працу па сэкцыях.

А вось, што зроблена Таварыствам за кароткі тэрмін існавання:

Разам з ЦБК быў апрацаваны статут, які цвёрда вызначае формы і змест краязнаўчай працы, і які з невялікімі зменамі лёгка ў аснову для статутаў краязн. т-ва Вышэйшых Навуковых Установаў БССР.

Першы орыентавачны плян нашае працы на цэлы год ужо выкананы на 85% о. Праведзена перарэгістрацыя былых і новых членаў Таварыства. На 1/IX—26 г. налічвалася 70 чалавек, а зараз мы налічваем 171 чалавек; з іх мужчын—132, жанчын—39. Па факультэтах: Мэдфак—35, Праўгас—17, Пэдфак—119. Па партыйнасці: сяброў і кандыдатаў КП(б)Б.—16, КСМ—29 Гэты лік людзей на 50% пасыўна адносіцца да працы, і толькі 50% працуюць і будуць працаваць. І тут прыдзецца больш уважліва адносіцца да прыёму новых членаў Таварыства, можа нават прыдзецца прымаць толькі з рэкамендацыяй як професуры, гэтак сама і таварышоў, членаў нашага Таварыства, якія яго лепш ведаюць.

Далей, Прэзідыум дабіўся ўключэння

членаў Таварыства ў экскурсіі, наладжання ў Выканбюро ў Ленінград і Маскву. Дзякуючы гэтаму пасланыя таварышы азнаёміліся з Краязнаўчымі арганізацыямі і іх працай у Вышэйшых Навучальных Установах Масквы і Ленінграду.

У далейшым Т-ва будзе дабівацца ўключэння сваіх сяброў у экскурсіі, якія наладжывае Праўленьне БДУ або Выканбюро.

У чэрвені мес. г. г. адбылася экспедыцыя ў Тураўскі раён, Мазырскае акругі*).

Даследаванне Тураўскага раёну праходзіла ў напрамку культурна-гістарычным, сацыяльна-эканамічным і інш. Здабытыя матэрыялы будуць часткаю застаўлены ў Раённым Таварыстве—маючыя мясцовае значэнне, а маючыя агульна-дзяржаўнае значэнне—па належнасці. Матэрыялы, здабытыя экспедыцыяй, лягуць у аснову нашага Краязнаўчага Музею.

Праца Таварыства папулярывуецца ў друку. Некалькі заметак было надрукавана ў газэтах, а таксама і ў насыненых газэтах у БДУ, як напрыклад у „Кузні Асветы“ і інш. Гэтай галінай кіруе высунуты Праўленьнем Таварыства адпаведны таварыш.

Хаця плян працы выкананы Та-вам на 85%, але шмат чаго карыснага Прэзідыум Праўлення ня змог правесці ў жыццё. Пры складанні пляну працы было намечана правесці не адну экспедыцыю, а нават тры—дзве далёкіх і адну ў падпільны БДУ сельскі Раён. На справе была зроблена толькі адна з прычыны адсутнасці сродкаў.

Усёй працай Таварыства, кіруе Праўленьне, у ліку 12 чалавек, з іх два кандыдаты. З професуры ў Праўленьне Таварыства ўваходзяць: Проф. Пічэта У. І. В. Д. Друшчыц, М. Т. Блюдоху, і А. Сянкевіч. З студэнцтва: Марук, Аніхоўскі, Густыр, Бараноўскі, Улашчык, Вернаў, Макарэвіч і Шутаў. Для вядзення бегучай справы вылучаны Прэзідыум у складзе: Старшыні—У. І. Пічэта, Нам. Старшыні—Марука, Сянкевіча і Аніхоўскага, Сакратара т. Вернава. Кандыдатамі—Густыр і Бараноўскі.

Кожны сябра Праўлення Таварыства нясе абавязкі, ускладзеныя на яго Праўленьнем Таварыства. Уся арганізатычная праца ўскладзена на т. т. Марука і Вернава. Для сувязі з ЦБК вылучаны т. Аніхоўскі, Бараноўскі і Улашчык. Прадстаўнікі ЦБК бываюць на сходах т-ва. Арганізатычна-прапагандыская галіна ўскладзена на т. Макарэвіча, наогул, а па факультэтах; па Пэдфаку—

*) Аб выніках экспедыцыі будуць друкавацца артыкулы ў чарговых нумарах „Н. К.“. грошы, патрэбныя на правядзенне экспедыцыі дало частку Праўленьне БДУ і частку Мазырскае Акруговае Таварыства Краязнаўства. Экспедыцыя мае агульнадзяржаўнае значэнне. У працы экспедыцыі прымалі ўдзел усе сэкцыі, кожная сэкцыя вылучыла сваіх членаў, якія праводзілі працу па аддзелных галінах.

т. *Пшанічны*. Мэдфаку—*Бараноўскі*. Праўгасу—т. *Густыр*. Трэба адзначыць, што гэтая праца, асабліва на Пэдфаку і Праўгасе пастаўлена добра.

Профэсура ў працы прымае ўдзел, але трэба адзначыць, што ня ўсе ў аднолькавай меры. Студэнцкія арганізацыі ў працы бадай што ня прымаюць ніякага ўдзелу. Нават на пасяджэннях Таварыства, калі іх запрашаюць, бываюць вельмі рэдка.

3 лістапада месяца было праведзена пасяджэнняў Праўлення 8 і 3 агульных сходны членаў Краязнаўчага Таварыства. Пытаньняў усяго было разгледжана 38. На агульных сходах разглядалі пытаньні больш арганізацыйнага характару, і быў зроблены даклад т. *Касцяляровічам*; на тэму: „Краязнаўства і студэнцтва“.

Галоўная мэта Праўлення Прэзыдыуму Таварыства—гэта кіраваць працай, для чаго на пасяджэннях заслухоўваліся справаздачы сэкцый, апрача гэтага разглядаліся пытаньні арганізацыйнага характару і пытаньні, якія маюць дачыненне да наладжваньня экспэдыцый.

Уся навукова-дасьледчая праца праводзіцца па сэкцыях і камісіях. Усіх сэкцый пяць: Мэдычная, Культурна-Гістарычная, Соцыяльна-Эканомічная, Природазнаўча-Геаграфічная і Яўрэйская. Гэтыя сэкцыі ўзьніклі ня разам, а паступова. Больш старэйшымі сэкцыямі магчыма лічыць Мэдычную і Культурна-Гістарычную. Самыя маладыя сэкцыі, якія зьявіліся пазьней, гэта Природазнаўча-Геаграфічная і Яўрэйская. Некаторыя сэкцыі прыдзельна рэарганізаваны, бо без наяўнасьці кіруючага персоналу сэкцыя ня можа разгарнуць шырока працу. Больш моцныя сэкцыі патрапілі знайсці правільныя мэтоды зьмест і формы ў сваёй працы. Кожнай сэкцыяй кіруе Бюро з 3 асоб, пад ідэёвым кіраўніцтвам спецыялістаў—профэсору і выкладчыкаў. Больш моцна зьяўляецца *Мэдычная сэкцыя*, якая налічвае 35 чалавек; з іх мужчын—31, жанчын—4. Мэдычная сэкцыя знайшла зьмест і форму сваёй працы. Усе даклады, якія заслухоўваліся на пасяджэннях сэкцый, зьяўляюцца жыцьцёвымі, а некаторыя маюць навуковую вартасьць. Да гэтага часу праведзена 8 пасяджэнняў; з іх 4 пасяджэння Бюро і 4 сходы сэкцый. Пытаньняў на Бюро разгледжана 12. На сходах сэкцый—8; з іх—2 арганізацыйных і 2 даклады ў выхавальчай галіне; адзін—членам Мэдычнай сэкцыі Інбелкульту, д-рам *Трамповічам* на тэму: „Мэты і задачы Мэдсэкцыі ў краязнаўчай працы“ і другі даклад членам Мэдсэкцыі *І. І. Цвікевічам* на тэму: „Мэты Мэдсэкцыі і краязнаўчая праца“. Апрача таго, сэкцыя мае дасягненьні ў галіне творчай працы, зроблена сярэям сэкцыі некалькі дакладаў дасьледча-навуковых—Т. *Гарбачом*: „Які чым лечыцца паша вёска“. Даклад надрукаваны ў часопісе „Мэдычная думка“. Т. *Бярылам*: „Вальяк па Менску“ з садакладам т. *Андрэ-*

ева: „Вальяк на Віцебшчыне і Аршаншчыне“, т. т. *Лагуном* і *Тамковічам* праведзена дасьледчая праца: „Санітарна-гігіенічны досьлед Асіпавіцкага раёну“, т. *Бараноўскім*: „Санітарна-гігіенічны досьлед Ісэрнскага С-С на Случчыне“ і яго-ж: „Як адбіліся хваробы на народнай творчасці“, т. *Андрэева*: „Лекавыя травы на Беларусі і іх ужытак у народнай мэдыцыне“, зроблена некалькі мэтодчных дакладаў: „Як весці працу ўлетку“.

Культурна-гістарычная сэкцыя. Налічвае 54 асобы; з іх мужчын—42, жанчын—12. Сэкцыя працуе пад кіраўніцтвам дац. *В. Д. Друшчыца*. Да гэтага часу адбылося пасяджэнняў 7. Пытаньняў разгледжана 11. З іх арганізацыйнага характару 6. У працы сэкцыі назіраліся часам хібы, рабіліся даклады, якія зусім былі няцкавы для членаў сэкцыі. Гэтак сама памылкай Бюро сэкцыі было тое, што позна была выдзелена Фольклёрна-дыялекталёгічная камісія, для кіраўніцтва якой у БДУ ёсьць належныя навуковыя сілы. З дасьледчых дакладаў на пасяджэннях заслухана: т. *Улашчыка*—„Дасьледваньне цяжэньня ракі *Сьвіслачы*“, „*Аб раскопках у Заслаўі*“, т. *Александровіча*: „Гісторыя Маладняка“, т. *Потэса*: „Гісторыя міліцыі і гісторыя крымінальнага вышукку“, т. *Юрашэвіча*: „Размалеўка ў Менску“. Усе гэтыя даклады ў большасьці будуць надрукаванымі. Сэкцыя падзялялася на дзьве камісіі: Культурна-Гістарычную і Фольклёрна-Дыялекталёгічную, з кіраўніком у апошняй проф. *Бузуком*. Камісіі павінны зрабіць шмат чаго, яны павінны шырока разгарнуць працу, бо маюць моцныя кіраўнікоў.

Соцыяльна-эканомічная сэкцыя мае 25 чалавек; з іх мужчын—24, а жанчын—1. Па факультэтах падзяляецца: Праўгас—17, Пэдфак—8. Арганізацыя сэкцыі ў восень даручана т. *Густыру*, але працу сэкцыі распачала ў другім сэмэстры. Зараз магчыма адзначыць, што праца, згодна намечанаму пляну, не разгорнута. Сэкцыя падзялялася на дзьве камісіі: праўную і эканомічную. Праўная камісія працу распачала, але гэтая праца абмежавалася двума дакладамі т. *Леванчука*: „Дасьледваньне пахаджэньня слова „гвалт“, т. *Янзля*: „Прывільі 1447 г. як крыніца статуту 1529 г.“

Эканомічная камісія да гэтага часу нічога не зрабіла. У Прэзыдыуму вынікла думка рэарганізаваць некаторыя сэкцыі, у тым ліку Соцыяльна-Эканомічную і выдзельць новыя сэкцыі, як напрыклад Мовы і Літаратуры. Дрэнная праца тлумачыцца непрацаздольнасьцю Бюро, якое ня можа згаварыцца з аднаведнымі спецыялістамі, каб накіраваць працу ў належнае русло.

Природазнаўча-геаграфічная сэкцыя налічвае 41 чалавек; з іх мужчын—26, жанчын—15. Праца Природазнаўчай сэкцыі зусім розніцца ад працы іншых сэкцый. Калі

праца іншых сэкцый больш тэарэтычная, дык праца Прыродазнаўчай сэкцыі—практычная. Праца ў гэтай сэкцыі вялася з дазволу Праўлення БДУ у лябараторыях і габінэтах. Уся праца вядзецца па камісіях якіх пяць: Зоолягічная, Ботанічная, Біялягічная, Фізіялягічная, Геалёгічная, Хімічная. Больш выявіла свой твар гэта Ботанічная камісія, якой кіруе доц. *Зьбіткоўскі*, Камісія працу разгарнула.

Яўрэйская сэкцыя. Гэта самая маладая сэкцыя, якая толькі арганізавалася вясною. У сэкцыі налічваецца 16 чалавек: мужчын—9, жанчын—7. Пасяджэнняў сэкцыі было 3, больш разглядаліся пытанні арганізацыйнага характару і адно пытанне—мэтыдчынага—доц. *Аляксандрава*. Сэкцыя галоўнай мэтай ставіць вывучэнне быту, мовы і літаратуры яўрэяў на Беларусі. У сучасны час намечаны шэраг дакладаў, якія распрацоўваюцца.

У будучым акадэмічным годзе сэкцыі т-ва з пачатку году павінны разгарнуць сваю працу.

Перш-на-перш т-ва будзе рэгуляваць пытанне са сходамі. У сёлетнім годзе сходы па сэкцыях праводзіліся бесплянава.

Таксама т-ва мае рэарганізаваць некаторыя сэкцыі і з гэтых выдзеліць новыя, як напрыклад Мовы і Літаратуры, для якой ёсць адпаведныя кіраўнікі. Побач з гэтым мае быць паглыблена тэарэтычна-даследчая праца па ўсіх галінах навукі.

Конфэрэнцыя выкладчыкаў грамадазнаўства пры БДУ.

11—14 верасня г. г. адбылася Ўсебеларуская канфэрэнцыя выкладчыкаў грамадазнаўства сямілетак і тэхнікумаў, якая была склікана па ініцыятыве Бел. Дзярж. Унівэрсытэту. Канфэрэнцыя заслухала шэраг дакладаў, прысьвечаных пытанням мэтыдыкі грамадазнаўства, распрацоўкі праграмы выкладання, агляду падручнікаў і г. д. З дакладаў адзначаем тыя, якія былі прысьвечаны мэтыдыцы грамадазнаўства ў сувязі з краязнаўствам: 1) проф. Д. А. Жарынава—“Краязнаўства і грамадазнаўства”; 2) проф. В. Д. Дружыца—“Гісторыя Беларусі, як база для краязнаўчага падыходу ў грамадазнаўстве”; 3) Г. С. Аляксандраў—“Элемэнты Яўрэязнаўства ў праграме грамадазнаўства”. Даклады выклікалі аживленыя спрэчкі і сьведчылі аб зацікаўленасці краязнаўствам сярод масавага настаўніцтва.

Дзейнасць Гомельскага Акруговага Т-ва Краязнаўства.

(3 I/II па 1/VII—1927 г.).

Першы арганізацыйны сход Т-ва адбыўся 23 студзеня б. г. ў складзе 10 асоб ініцыятыўнай групы. На гэтым пасяджэнні пры-

нялі статут і вылучылі часовае праўленне ў складзе 4-х асоб дзеля арганізацыйнай працы.

2 лютага, на другім сходзе, было залічана ў склад Т-ва 37 асоб; пастаноўлена ўтварыць 5 сэкцый: а) грамадзка-эканамічную, б) прыродазнаўча-геаграфічную, в) культурна-гістарычную, г) школьнага краязнаўства і д) яўрэйскай культуры. Былі вызначаны кіраўнікі сэкцый і абраны дэлегаты на 2-гі Ўсебеларускі Краязнаўчы Зьезд у г. Менску.

7 лютага статут Т-ва быў зарэгістраваны ў Гомельскім Аккрывканкоме.

3 7 лютага па 6 красавіка праведзена 3 пасяджэнні, на якіх абгавораны розныя пытанні арганізацыйнага зьместу, выпрацаваны пляны працы сэкцый, заслуханы даклады дэлегатаў аб II-м Ўсебелар.-Краязнаўчым Зьездзе і падрыхтавана справаздача для агульнага сходу Т-ва.

22 красавіка адбыўся агульны сход т-ва, на якім была заслухана справаздача часовага Праўлення і абрана сталае ў складзе 11 асоб і 3-х кандыдатаў і рэвізійная камісія з 3-х асоб і 1 кандыдата.

З 22/IV па 1/VII было 3 пасяджэнні т-ва, на якіх рэзюмераваны абавязкі паміж сябрамі праўлення і зацьверджаны пляны працы сэкцый. За паказаны перыяд Праўленьнем і сэкцыямі праведзены наступныя працы: а) распрацаваны інструкцыі для краязнаўчых раённых таварыстваў і гуртоў б) арганізавана краязнаўчае т-ва Гомельскага раёну, в) распрацаваны інструкцыі і анкетны аб працы па фольклёры, г) зроблены даклад на канфэрэнцыі школьных працаўнікоў I-ай ступені аб значэнні краязнаўчай працы і аб настапоўцы яе ў БССР, д) праведзен шэраг гутарак аб працы па краязнаўству на курсах па перападрыхтоўцы вясковых настаўнікаў, е) камандыраваны 1 сябра Т-ва ў Горанцкую Сельска-Гаспадарчую Акадэмію дзеля азнаямлення з арганізацыяй ботанічнага саду пры Акадэміі, ж) зроблены даклад аб значэнні краязнаўчай працы на зьездзе сакратароў ЛКСМБ. Апрача гэтае працы, была зьмешчана ў газэце “Палеская Праўда” некалькі артыкулаў аб краязнаўстве.

Т-ва таксама прыймала ўдзел у экскурсійнай працы, вылучаючы належных кіраўнікоў для розных арганізацый.

Сродкі т-ва складаліся выключна з сяброўскіх узносаў, якія паступалі неспячасова і ў нязначным ліку. Разам з дапамогай ад Акраіна і Аккрывканкому (на дэлеганьне на зьезды—75 руб.) Праўленьне ўсяго атрымала 170 руб. З іх выданы 121 р. 82 к. і застаецца на 1/VII—6/г.—48 р. 43 к.

Т-ва атрымўвае наступныя часопісы: 1) “Савецкія Будаўніцтва Белар.”; 2) “Наш Край”, выд. ЦБК Бел.; 3) “Краеведение” выд. ЦБК РСФСР і 4) “Биолетень Краеведения” таго-ж выдання. Апрача таго атрымўвае бесплатна ад Акад. Наук РСФСР час. “Природа” і працы розных краязнаўчых арганізацый.

Тэхнічна Т-ва абслугоўваецца канцэлярыяй Акруговай Інспектуры Народнае Асьветы.

Рэшткі старасьветчыны.

(Здабываньне агню ў в. Дамановічах Старобінскага раёну Менскай акр.).

Случае Краязнаўчае Т-ва с 8 па 22 ліпія гэтага году правяло экскурсію сваіх сяброў на Князь-нозера. Экскурсія мае шмат вынікаў, зроблена каля 80 фотографічных здымкаў мясцовай прыроды і быту.

У в. Дамановічах Старобінскага раёну экскурсія занатавала існаваньне цікавага звычайу, зьвязанага яшчэ з паганскай рэлігійнай абраднасьцю. Гэта—здабываньне агню прымітыўным, першабытным спосабам. Звычай зрабіўся ўрачыстасьцю, нейкім надзвычайным сьвятам і праводзіцца ў 25-ты дзень пасля пасхі—у русальчыну сераду. Здабываньне агню адбываецца ў лесе, адзін раз за тры гады. Для правядзеньня гэтае ўрачыстасьці і зьвязаных з ёю цэрамоніяў абіраюць самых паважных стальных вясцоўцаў, лікам прыблізна каля 5 асоб (лік неабходна правярць). Працэдура здабываньня агню складаецца з наступнага: бярэцца ясеневе дрэва, камель яго ўдоўжкі прыблізна сажань, камель павінен быць сухім і расьсякаецца ўдоўжкі на 5 кавалкаў, сэктарамі, канты якіх сходзяцца ў асяродку (неабходна таксама правярць, на колькі кавалкаў сячэцца ясеневе палена). Пасьля гэтага адзін з няці кольяў закладаецца як у станок і прымацоўваецца да пнёў, гострым кантам уверх. На прымацаваным вале пасярэдзіне робіцца зарубка-ямка. У гэтую засечку закладаюць другі кол зьверху і пачынаюць, як пілою, цягаць верхні кол на ніжнім, па засечцы. Засечка не дае верхняму казу коўзцаца, а накіроўвае рух заўсёды па адным месцы. Гэтую маніпуляцыю праводзяць дзьве асобы. Калі стоміцца першая пара, яе зьмяняе другая і г. д., покуль дрэва не пачне курэць. Зьнізу, на зямлі, падкладаюцца вельмі гаручыя рэчы—сухая трава, бярозавая кара, цэр і г. д.

Удалае здабываньне агню лічыцца адзнакай добрага, урадлівага году. З вялікай радасьцю пасьля гэтага разводзіцца агонь. На вялікі жаль, удзельнікі экскурсіі, якія занатавалі гэта са слоў, не маглі адзначыць тыя сьпевы, словы, размовы, якія вядуцца ў гэты час.

Калі агонь забудуць, тады кожная сям'я запальвае ясеневую лучыну, якая адколата з іншых ясеневых калоў, і нясе яе да дому, дзе і разводзіцца новы агонь. Перад здабываньнем агню яшчэ напярэдадні гэтага ўсе агні тушацца ў вёсцы, ніхто ня мае права трымаць стары агонь.

Старыя людзі кажуць, што раней агонь здабывалі адзін раз у тры гады, а цяпер кожны год, бо думаюць, што ад гэтага залежыць ураджай. Цяпер гэта здабываньне агню робіцца ня ў лесе, а ў вёсцы.

Удзельнікі экскурсіі не сабралі поўных вестак аб гэтым. Неабходна мясц. таварыству краязнаўства дакладна зьвярнуць увагу на поўнае і непасрэднае вывучэньне гэтага звычайу.

І. Рушкевіч.

Лепельская краязнаўчая праца.

(г. Лепель).

У Лепельскім раёне краязнаўчая праца ў апошні час разгарнута і вядзецца Раённым т-вам Краязнаўства, Праўленьне якога офіцыйна працуе з 18-га красавіка г. г.

Вылучан Прэзыдыум у складзе наступных т. т. Герасімовіч—старшыня, намесьнік яго—Абражэвіч, сакратар і скарбнік Цьвяткоўскі. Т-ва налічвае 50 стальных сяброў.

У сучасны момант Праўленьне Т-ва працуе па галінах:

1. Дадзена паасобным сябром Т-ва заданьне па апісаньні Лепельскага раёну і вядзеньня падрыхтоўчай працы па выданьні зборніка „Лепельшчына“.

2. Вядзецца шырокая падрыхтоўка па адчыненні к сьвяткаваньню 10-ай галавіны Кастрычні. рэволюцыі раённага Музею Краязнаўства, які будзе арганізуючым і накіроўваючым асяродкам працы краязнаўства, адбіваць усе дзясятковыя раёну ў цэлым. Ужо ёсць шмат музэйных экспонатаў, якія адбіваюць жыццё раёну.

Райвыканком часткова ідзе насустрачу Т-ву, абіраў дапамагаць грашмі на ўтварэньне музэю.

Цяжка стаіць справа з памяшканьнем для музэю, але спадзяемся што Райвыканком і партыйныя арганізацыі пойдучь насустрачу Т-ву ў гэтай справе і дадуць належнае памяшканьне, бо музэй патрэбен усяму насельніцтву раёну.

Цьвяткоўскі.

Краязнаўчыя зарысоўкі:

Краязнаўчы працэс вымагае фіксаваньня аб'ектаў дасьледваньня ня толькі ў слоўным апісаньні, але і ў рысунку, фотографіі, карце і г. д. Па словах Сямёнава Цян-Шанскага ілюстрацыі і карты павінны складаць ня менш паловы краязнаўчае працы. Апрача таго, яны патрэбны ў музэй мясцовай краязнаўчай арганізацыі.

Адна з першых спроб арганізаванага зарысоўваньня краю на Віцебшчыне, дала значныя вынікі. Праца адбывалася па трох разьдзелах: слоўнікавыя зарысоўкі, краевідныя і зарысоўкі народнага мастацтва.

У справе збору краёвага слоўніка зарысоўкі маюць вельмі вялікае значэньне: калі трэба азначыць дакладна, што ўласна называе данае слова, дык часамі можна зрабіць гэта толькі рысункамі. Для Віцебскага краёвага слоўніка рабілі зарысоўкі два настаўнікі: Палескі ў Гарадоцкім р. і Сергеенка ў Высачанскім. Былі зраблены зарысоўкі і

інш. асобамі, але яны адзіночныя, і выпадковыя.

Палескі прадставіў 105 зарысавак 30 з якіх паказаны тутак на малюнку (7). Зарысоўкі яго паказваюць рэч як такую, або дэталі яе, прычым зроблены настолькі дасканалы, што даюць поўнае ўяўленне прадмету. Да кожнай зарысоўкі дададзена назва яе месца, дзе зроблена зарысоўка, і подпіс, а часамі і цэлыя паясненні. Кожная зарысоўка змяшчана на паасобнай картцы, разьмера 70×100 мм., што вельмі зручна і дае магчымасць класіфікацыі зарысавак у любым парадку: па альфабэту слоў, па матэрыялу або прызначэнні зарысаваных рэчаў і г. д. На жаль некаторыя зарысоўкі зроблены сінім атрантам і, значыць, іх для таго, каб зрабіць клішэ на прадмет апублікавання ў друку, трэба перарысоўваць. Не паказаны таксама час зарысоўкі, хоць гэта, праўда, арганізатарамі справы ў той час і не патрабавалася.

Спрыенка—прадставіў 16 зарысавак, з якіх 15 паказаны тутак на малюнку (8). Яго зарысоўкі прадстаўляюць рэчы цалкам з паказаннем дэталей тут-жа, што ўскладнае малюнак і змяняе яго выразнасць, але дае больш слоў—малюнкаў на 1 зарысоўку. Да таго на некаторых зарысоўках, як у № 1, 2, 5 і інш., быў дадзены яшчэ і фон сьцяны, не паказаны на малюнку. Гэта зусім лішняя дэталі, як № 11 і 13, бяспрэчна не дапамагае ўяўленню рэчы як такой; зусім другая справа была-б калі-б аўтар меў мэтай паказаць атачэнне прадмету, але яго трэба-б было тады даць больш выразна. Зарысоўкі зроблены таксама па картках, але рознага памеру. Да кожнай даданай толькі назвы і месца, час зарысоўкі і аўтар зусім не паказаны. Калі-б яны прадстаўляліся ня данаму ўкладальніку Віцебскага Краёвага Слоўніка, які ўсё гэтага ведаў, дык-бы страцілі ад гэтага амаль усю сваю каштоўнасць. Усе зарысоўкі зроблены адным чорным атрантам, што павялічвае іх практычную вартасць.

Апрача Палескага і Сяргеевіча, па некалькі слоўнікавых зарысавак зрабілі **Паніч** (Чашніцкі р.), **Шаршнёў** (Сіроцінскі р.), **Аксёнаў** (Сіроцінскі р.) і **Лядзінскі** (Чашніцкі р.), іх рысункі менш дасканалыя, але нагадваюць прадмет, які азначае слова, а, значыць, і дасягаюць мэты. Пры ўсіх ёсць азначэнні месца зарысоўкі і подпіс.

Краявідныя зарысоўкі зрабіліся **Е. Мініным** у г. Віцебску і **Т. Саблікавым** у часе геалёгічнай экспедыцыі проф. Люгерсгаўзена па Дзвіне ад Вяліжа да Віцебска.

Е. Мінін зрабіў вельмі многа зарысавак Віцебскага краявіду ў сваіх мастацкіх мэтах, ад чаго гэтыя зарысоўкі маюць больш мастацка-краязнаўчы, чым навукова-краязнаўчы характар (мал. 9.) і таму вымакаюць з поля нашага сённяшняга агляда. Мусім толькі падкрэсліць, што яны маюць

для краязнаўства ня меншае значэнне, чым навукова-краязнаўчыя.

Т. Саблікаў зрабіў 28 зарысавак краявіду р. Дзвіны. Праз некалькі хвілін па павароце экспедыцыі ў Віцебск Саблікаў раптоўна памёр і таму большасць яго зарысавак засталіся без канчатковай апрацоўкі. Усё-ж усе яны ў цэлым вельмі дакладна адбіваюць морэны характар краявіду Дзвіны (мал. 10 і 11). У гэтым Саблікаў дасягнуў свае мэты, напр., адбіць характасто Дзвіны, патолькі мы і не павінны прад'являць да гэтых зарысавак ніякіх іншых запатрабаванняў, апрача тых, якія ставіў да іх аўтар. Апошніх ён дасягнуў так дасканалы, што зарысоўкі так і просіцца ў мясцовы музей. Прынамсі нам невядомы ні фотографіі ні зарысоўкі, якія-б давалі ўласна характар нашай морэны. Зарысоўкі зроблены па паасобных кавалках паперы памерам 178×265 мм. і маюць подпісы зарысаваных месца.

Паколькі Саблікаў, як настаўнік, аддаў зарысоўкам свой летні адпачынак і памёр, можна сказаць, у экспедыцыі мясцовае таварыства краязнаўства павінна-б было паклапаціцца апублікаваннем яго прац у першую чаргу. Гэта, разам з тым, было-б моральным штурхачом для іншых краязнаўцаў.

Зарысоўкі народнага мастацтва зрабілі: **Пашкевіч** і **Азгур** у Бешанкавіцкім, **Чашніцкі** і **Сеньненскі** р.р., **Пузынкевіч**—у **Лёзненскім** р. і **Загароўскі** і **Мірынгоф**—у **Вяліскім** павеце. Агульнае хібаю ўсіх гэтых зарысавак з'яўляецца тое, што яны змяшчаны па некалькі на адным лісту альбома, так што для карыстання іх прыходзіцца выразаць, а таксама тое, што ў іх адсутнічае паказанне месца, часу, назвы і аўтара зарысоўкі.

Пашкевіч праставіў 55 зарысавак, з якіх: 2 краявідных накідкі алоўкам; 10 тыпаў алоўкам і 1 акаварэль; 2 зарысоўкі алоўкам скульптур сеньненскага касцёлу; 1 гунька акаварэльлю; 5 паяскоў акаварэльлю; 4 крашаніны акаварэльлю; 24 дойліднага орнаменту акаварэльлю і 6 алоўкамі і 1 рэч быту—масьлёнку акаварэльлю. Амаль што ўсе яны маюць эскізны, накідачны характар і карыстацца імі можна толькі з вялікаю асцярожнасцю, пасля правэркі. Больш дакладна зроблены замалёўкі паяскоў і крашаніны (мал. 22).

Азгур—зрабіў 28 зарысавак, з якіх: 1—Пашкевіча ў Сянне (аловак), 1—дзяўчыны (каляровы аловак), 2—паяскоў (акаварэль) і 1 паяска (аловак), 1—ручніка (акаварэль), 4—тканіны (акаварэль) і 1 тканіны (аловак), 1—скульптуры Бешанкавіцкага касцёлу (акаварэль) і 1—скульптуры Сеньненскага касцёлу (аловак), 6—дойліднага орнаменту (акаварэль) і 6—яго-ж (аловак) і 3—крашаніны. Характар іх такі-ж накідачны, як і ў Пашкевіча, а значыць і каштоўнасць нявысокая. Зноў-жа і тут здавальняюча зроблены зарысоўкі паяскоў і крашаніны (мал. 22).

Апрача гэтых, Пашкевічам і Азгурам зроблены больш дасканалыя зарысоўкі яў-

рэйскага народнага орнаменту, якія зараз знаходзяцца ў Ленінградскім Юрэйскім Этнографічным Музеі на разглядзе.

Мірынгоф—даў 21 зарысоўку, з іх: 2 быту [акварэль і аловак], 3 паяскі [акварэль], [мал. 23], 3—тканіны [акварэль], 1—царквы [акварэль], 1—селяніна [аловак], 3 дойліднага арнаменту [аловак] 18—вышывання [акварэль]. Зарысоўкі Мірынгофа адыходзяць ад эскізнасці і здавальняюча перадаюць фарбы. Да шмат якіх зарысавак даданы паказанні на мясцовасць зарысоўкі, але настолькі кароткія, што толькі Вяліжанін будзе ведаць, аб якой вёсцы ідзе рэч.

Загароўскі—зарысаваў і замалёваў 28 зарысавак, з ліку якіх: 1—селяніна [аловак], 15—вышывання [акварэль], 3—паяскоў [акварэль] [мал. 24], 2—царквы [акварэль], 2—дойліднага арнаменту [акварэль] і 1—дойліднага [аловак], 1—Вяліжу [акварэль] і 3—тканіны [акварэль]. Працы Загароўскага ў некалькіх выпадках даюць скончаную зарысоўку і дакладнасць у фарбах, але яшчэ ня зусім пазбаўлены вучнёўскай эскізнасці, як і ранейшыя. Паказанне мясцовасцяў таксама, як і ў Мірынгофа, невыстарчаючае.

Пузынкевіч зрабіў 37 зарысавак, з якіх 3—распынёнай дугі [акварэль], 1—вязання [туш], 4—узорыстага куфра [акварэль], 9—вышывання [акварэль], [мал. 25], 8—тканіны [акварэль], 4—дойліднага арнаменту [туш], 2—тыпаў [аловак], 2—краявіду [аловак], 1—адзежы [акварэль], 2—рэчаў хатняга ўжытку [акварэль] і 1—сахі [акварэль]. Пузынкевіч далёка ззаду пакінуў сваіх таварышоў у сэнсе акуратных адносін да справы. Пераважная большасць яго зарысавак мае характар скончаных прац і дакладна перадае ўзор і колеры. Калі-б на іх поўнасцю былі паказаны: назва рэчы, месца, час і аўтар зарысоўкі яны-б былі зусім каштоўным навуковым матэрыялам.

Такім чынам паказаны зарысоўкі Віцебскай Экспедыцыі народнага мастацтва, хоць і ня зусім удалася спроба, як першае, але ўсё-ж паказалі вялікае багацце народнага мастацтва на Віцебшчыне і шляхі яго зарысавак.

Зробленыя зарысоўкі паміж іншым даюць матэрыял для вывадаў аб беларускім народным мастацтве і яго ўласцівасцях, што відаць з дадзеных да гэтага малюнкаў.

М. І. Каслярковіч.

У Цэнтральным Бюро Краязнаўства РСФСР.

Цэнтральныя і мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі саюзных рэспублік, у тым ліку і БССР, на працягу апошняга году падтрымлівалі таварыскую сувязь з Цэнтральным Бюро Краязнаўства РСФСР. Апошнія ахвоча прымала ўдзел у абмене краязнаўчым доследам, вынікамі працы і да т. п. Можна сказаць, што з Беларуссю ў ЦБК РСФСР былі найбольш жвавыя і нормальныя зносіны.

Яно атрымала з Беларусі 17 інфармацыйных матэрыялаў і 26 запытаньняў, на якіх дадзена 39 адказаў. Другое месца займае Украіна: 8 інфармацыйных матэрыялаў, 54 запытаньні і 51 адказ на іх. Лік нумароў зносін іншых рэспублік не перавышае 25 інфармацый і запытаньняў і 10 адказаў. Такім чынам, раўнаўчы сучаснае становішча сувязі з недалёкім, нават, мінулым часам, можам адзначыць значнае якаснае палепшанне яе: зьмяншэнне ліку запытаньняў і рост інфармацыйных матэрыялаў. З часам, калі мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі саюзных рэспублік умянуцца і зоймуць сваё месца ў рэспубліканскім краязнаўчым руху, лік запытаньняў зьменшыцца да мінімуму, бо з імі будучы звяртацца цалкам да сваіх краязнаўчых цэнтраў. Аднаведна можа расці лік інфармацыйных матэрыялаў, адлюстроўваючых мясцовы дослед, вынікі працы і інш.

Пры такім стане рэчаў зусім нормальная і зьмена жывой сувязі. Заміж пасылкі сваіх працаўнікоў на мясцовыя краязнаўчыя канфэрэнцыі ў саюзных рэспубліках, як гэта рабіла ЦБК РСФСР раней, яно ў мінулым годзе практыкавала даручэнне прадстаўляць сваю ўстанову сваім мясцовым членам-корэспандэнтам, якія ёсць амаль на ўсіх рэспубліках і, зразумела, ня горш орыентуюцца ў мясцовым краязнаўстве, чым непасрэдна працаўнікі ЦБК. Апрача прыезду прадстаўнікоў ЦБК РСФСР на месцы ў справе жывой сувязі прымалі ўдзел і прадстаўнікі мясцовых арганізацый, якія прыяжджалі ў ЦБК і часамі рабілі тамка даклады. Такіх дакладаў з Беларусі было 2.

Аб дзейнасці ЦБК РСФСР можна было чытаць у часопісах „Краеведение“, „Известия ЦБК РСФСР“, а таксама іншых выданнях ЦБК РСФСР; зваротах, даведніках і г. д. Зразумела, асабовае азіямленне было жывейшым і дало значна большыя вынікі.

Праца ЦБК РСФСР вядзецца самім Прэзідыумам і камісіямі; школьна-краязнаўчай, бібліяграфічнай, студэнцкай і экскурсійна-даведчым бюро, а таксама спецыяльным аддзелам Расійскага Таварыства Аматараў Сьветазнаўства, які і месціцца ў ЦБК.

На паседжаньнях Прэзідыуму ЦБК, апрача разгляду звычайных бягучых прынцыповых і прыватных пытанняў, заслухаліся даклады аб працы на мясцох, якіх было 49. Усіх паседжаньняў ЦБК за апошні два гады было каля 120 і на іх было разгледжана каля 1100 пытанняў, ЦБК, як вядома, месціцца ў Ленінградзе, а ў Маскве ёсць яго аддзяленне. Гэта аддзяленне ЦБК за той-жа час мела каля 16 паседжаньняў, на якіх разгледжана каля 60 пытанняў. У першы кругабег краязнаўчага руху ў РСФСР Маскоўскае аддзяленне ЦБК, зразумела, мела большае значэнне, чым у апошні час.

У парадку звычайнай штодзённай дзейнасці ЦБК асабліва інтэнсіўнай была падлікавая праца. Апрача звычайнага бягучага падліку краязнаўчых устаноў і арганізацый,

ЦБК у канцы 1926 году правяло краязнаўчы перапіс, калі ўлічваліся краязнаўчыя арганізацыі, аб'яднанні іх і музеі. Але найбольш важным і цікавым быў падлік экспэдыцый у рэспубліканскім маштабе. Было зарэгістравана 268 экспэдыцый, якія наладжваліся 45 ўстановамі. Весткі аб экспэдыцыях ЦБК пасылала мясцовым краязнаўчым арганізацыям, тыя звязваліся з экспэдыцыямі і аб выніках сумеснай працы паведамлялі ў ЦБК. Па 1927 г. вестак яшчэ няма, а ў 1926 годзе на 434 паведамленьні было атрымана 84 адказы, з якіх 24 аб тым, што сувязь краязнаўчай арганізацыі з экспэдыцыяй наладжана.

З кіраўнічай дзейнасьці ЦБК РСФСР у арганізацыйнай, ідэалягічнай і мэтодычнай галінах, апрача звычайных і ліставаньня, рэдагаваньня сваіх часопісаў, камандыраваньня сваіх прадстаўнікоў на месцы, прыезд у мясцовых працаўнікоў у ЦБК і г. д., асабліва цікавай павіной з 1926 году зьяўлялася праца ў ЦБК выкліканых з месца на пэўны час мясцовых краязнаўцаў. Гэтыя „чарговыя“ ў часе свайго прыкамандыраваньня к ЦБК знаёміліся ня толькі з апошнім, але і з іншымі ўстановамі, засноўвалі патрэбныя для іх арганізацыйныя сувязі і г. д. Не выключаюцца і магчымасьць падвышэньня кваліфікацыі „чарговых“. ЦБК-ж скарыстоўвала іх непасрэдным мясцовым досьлед. У апошні час на гэтую справу, на жаль, не хапае сродкаў, якія хацелася-б мець.

З дапаможных устаноў Прэзыдыуму інтэнсіўней іншых дзейнічае Фэналягічны Аддзел. Усіх фэналягічных пунктаў (корэспандэнтаў), якія пасылаюць свае фэналягічныя нагляданьні аддзелу, больш 1000. Аддзел трымае сувязь з фэналягічнымі саюзных рэспублік, а таксама іншых дзяржаў: Латвіі, Фіншчыны, Італіі і інш. У 1926 годзе з Беларусі Аддзел атрымліваў фэналягічныя нагляданьні ад 45 фэналягаў. Цяперакі, калі ў ЦБК БССР арганізаваўся свой фэналягічны цэнтр, які мае пасылаць адбіткі сваёй працы ў парадку таварыскай сувязі Аддзелу, сэнс псылкі туды нагляданьняў з месца амаль што страціўся і памянёны лік фэналягаў корэспандуючых Аддзелу зьмяншаецца.

Уся праца ў Аддзеле вельмі акуратная і выразная, што дазваляе лёгка арыентавацца ў матэрыялах Аддзелу. Усе паведамленьні фэналягаў разьмешчаны ў пакетах па пунктах; на кожны новы пункт робіцца новы пакет. Як толькі атрымліваецца паведамленьне—фэналягічная дата яго запісваецца на карту таго паселішча, дзе жыве наглядальнік. Пасьля гэтага нагляданьне правяраецца: калі адзін пункт, напр., паказвае дату, што рэзка розьніцца ад вакольных,—ён бярэцца пад сумненьне і правяраецца далей па крывых фэналягічных зьявіх, з якіх відаць наколькі наглядальнік памыліўся, а часамі ўдаецца выявіць і запраўдную фэналягічную дату.

На картах пункты адпаведных аб'ектаў злучаюцца лініяй і атрымліваюцца ізофэны

фэналягічных зьяў. На некаторых так званых дэкадных картах паказваюцца ўсе зьявы на даданую дату. Часамі на картах заштрыхоўваюцца адпаведныя тэрыторыі з ухлешчэньнямі ад нормальных дат і атрымліваюцца карты фэналягічных аномалій. Апрача ўсіх гэтых, у Аддзеле ёсць карты з адзначэньнем наглядальных пунктаў, сьпісы наглядальнікаў крывых наступленьня вестак і г. д.

Сярэднія фэналягічныя даты выводзяцца звычайна за 10 год; складаюцца даты і сума іх дзеліцца на лік пунктаў. Ад іх могуць быць ухлешчэньні, якія адзначаюцца мінусам для вельмі раньняй і плюсам для позьняй даты. Даты няправільныя абводзяцца кружком і каля апошняга ставіцца пыталінік.

Выпраўленьня і апрацаваньня нагляданьні друкуюцца ў відзе абагульненьняў як навуковы матэрыял. Апрача таго друкуюцца, так кажучы, фэналягічныя бюлетэні.

Спэцыяльныя фэналягічныя нагляданьні, якія выходзяць за межы агульнай фэналягічнай праграмы, складаюцца ў архіў для спэцыяльнай навуковай апрацоўкі. У Аддзеле ёсць вельмі цікавыя матэрыялы з месца за старыя гады, нават з паловы XIX ст.

Радавыя працаўнікі Аддзелу—моладзь, і гэта бясспрэчна, мае ўплыў на пасьляхоную працу Аддзелу.

Бібліаграфічная камісія ЦБК рабіла падлік бібліаграфічнай працы па мясцох (атрымана 15 адказаў па анкету) і ўклала бібліаграфію па мэтодыцы, арганізацыі і агульных пытаннях краязнаўства. У выніку працы ёсць больш 400 картак па музэязнаўству і каля 1000 картак па экскурсознаўству. Асобная рэцэнзійная падкамісія зьбірае і дае рэцэнзіі на краязнаўчую літаратуру ў орган ЦБК „Краеведение“. Усіх пасаджаньняў камісіі за апошнія два гады было 51 і па іх разгледжана каля 400 пытанняў.

Школьна-краязнаўчая камісія займаецца распацоўкай арганізацыйных і мэтодычных пытанняў асьветнага (школьнага) краязнаўства і мела каля 15 пасаджаньняў пры складзе камісіі ў 40 чалавек. З дакладаў, заслуханых у камісіі, найбольш цікавыя: „Роля вясковага настаўніка ў вывучэньні быту вёскі“, „Запаўненьне краязнаўчым матэрыялам комплексных тэм“, „Аб вечарох казкі“ і інш.

Студэнцкая сэкцыя ЦБК працавала над пашырэньнем краязнаўства сярод студэнцтва, распацоўкай мэтодаў працы і арганізацыйных форм студэнцкага краязнаўства і падлікам студэнцкіх краязнаўчых арганізацый. Яна мела 12 пасаджаньняў. У сэкцыі працуе 16 прадстаўнікоў Ленінградзкіх студэнцкіх гуртоў. Самым цікавым дакладам у сэкцыі быў „Краязнаўства і студэнцтва“ Паўлава-Сільванскага.

Экскурсійна-даведчае бюро заснавалася па сумеснай ініцыятыве ЦБК і УЦСПС. Бюро сабрала бібліятэчку па экскурсознаўству з 300 кніг, давала адказы жадаючым ехаць у экскурсію і ўклала бібліаграфічныя паказчыкі экскурсійнай літаратуры па Пскову-

Ноугараду, Крыму і інш. Для падліку мясцовай працы было разаслана каля 1200 апітальных лістоў. Бюро дапамагае працы экскурбазы Губпалітасъветы і бюро Турыстых Губкому ЛКСМ.

Апрача памянёных камісій у ЦБК працавала сталая нарада па справах Пушкінскага заказыніку.

Бібліотэка ЦБК складаецца з 4.500 кніг і ёю, апрача працаўнікоў ЦБК, карысталася 76 чал. У бібліотэцы ёсьць дублеты і інш. кнігі па пазасобных губэрнях, якія яна пасылае часамі мясцовым краязнаўчым організацыям па іх просьбе.

Рост краязнаўства ў РСФСР па думцы ЦБК патрабуе рэарганізацыі самога ЦБК, пытаньне аб чым падрыхтоўваецца Прэзыдыумам к чарговай III усерасійскай канфэрэнцыі па краязнаўству.

Флёрыстычная праца Бельскага т-ва краязнаўства.

(Смаленшчына).

Флёрыстычнае абсьледваньне бліжэйшых ваколіц г. Белага Смаленскай губ. было распачата ў канцы чэрвеня г. г. сіламі сяброў т-ва (В. Далгашоў, Т. Матранкіна, Д. Транкоўскі), і гуртка юных краязнаўцаў пры Б.О.К. (Е. Кружалёва, З. Матранкіна, А. Мікаліна, Т. Понізоўская, М. Сухабокава) — усяго 8 асобамі. У выніку да 10-IX — 27 г. было сабрано 277 парадкавых нумароў расьлін (ня лічачы гэрбарыя, які сабраны на Бяздонным возеры 23/VI у ліку 41 віда) — каля 250 розных відаў у ліку 800 гэрбарных экзэмпляраў. З гэтага ліку т-ва мае намер адаслаць у Ботанічны Музэй пры Усесаюзнай Акадэміі Навук каля 100 гэрбарных экзэмпляраў і 100 экз. у прыродна-гістарычны музэй у Смаленску. Усе расьліны (выключна кветковыя дрэўныя і травяныя) былі сабраны ў межах Бельскае прыгроднае воласьці і каля 50% з іх навукова азначаны В. Далгошавым. Для карыстаньня гэрбарыя покуль што недаступны, бо няма сродкаў на паперу для яго паклейкі. Гэрбары захоўваецца ў абрэзанных старых газэтах — формаў гэрбарыя, г. зн. 29×43 см.

В. Далгашоў.

З камандыроўкі т. Касьпяровіча ў Фіншчыну.

Мінулае краязнаўства ў Фіншчыне вельмі багатае; зараз-жа краязнаўчая справа тамака яшчэ перажывае значны крызіс. Праўда, навуковае краязнаўства, якое праводзіцца акадэмічнымі ўстановамі і організацыямі, субсыдуецца дзяржаваю і мае даволі выдатныя паспяхі. Асьветнае краязнаўства і краязнаўства, якое месціцца ў асьветных установах вельмі аслабла. Пачатковая школа грунтуе сваю працу на радзімнаўстве, зразумела ня так выразна, як гэта праводзіцца ў нас. Краязнаўчыя гурткі ёсьць толькі ў некаторых сярэдніх школах. Пры Міністэрстве Асьветы існуе Экскурсійная Камісія і экскурсантаў часамі даюць багаты краязнаўчы матар'ял у відзе колекцый і, асабліва, фотографій. Грамадзка-практычнае краязнаўства ў заняпадзе. Цэнтральная Радзімнаўная Камісія імкнецца аб'яднаць і кіраваць справаю.

Заняпад справы тлумачыцца зьмяненам дзяржаўнага ладу і перагруппаваньнем грамадзкіх сіл. Часопіс „Родны край“, які выходзіў на фінскай мове, зачыніўся. Часопіс „Родны Край“, які выходзіў на швэдзкай мове, выходзіць цяперак пад назвай „Швэдзкі Край“. Музэі пастаўлены навукова і існуюць на дзяржаўным бюджэце. У справе экспазыцыі захаваны цалкам краязнаўчы прыцыпы. Сабраныя яны амаль выключна студэнтамі і краязнаўцамі. У музэях і бібліотэках ёсьць поўная бібліяграфія пазасобных тэрыторый Фіншчыны і архівы на іх з выразак з газэт, фотографій і інш. матар'ялаў. З акадэмічных таварыстваў асабліва шырока вядзе працу фінскае літаратурнае ў справе фольклёрнай і слоўнікавай. Выходзіць апісаньне Фіншчыны па пазасобных правінцыях. Мясцовы перыодычны друк аддае шмат месца краязнаўчым матар'ялам. Студэнцтва менш, чым раней, але усё-ж прымае актыўны ўдзел у краязнаўстве, як і моладзь наогул. Культурна-асьветныя організацыі амаль што нічога ня робяць цяперак ў краязнаўчай справе. Нязавыя адміністрацыйныя адзінкі часамі асыгноўваюць буйныя сумы на дасьледаваньне сваіх тэрыторый. Ні мэтая ўстаноўка ні організацыйная схэма фінскага краязнаўства для нас зусім не падыходзіць. За тое шмат якія організацыйныя мэтоды, мэтоды зьбіраньня матар'ялаў, выданьня іх і г. д. з паспехам могуць быць ужыты і ў нашай дзейнасьці.

С. М. Сакалоўскі.

(Нарадз. 24/VІ—1860 г.—памёр 1/V—1927 г.).

1 мая б.г. памёр заснавацель Раслаўскага музэю прыроды і гісторыі краю і архэолёг. Смаленшчыны—Сяргей Міхайлавіч Сакалоўскі.

Яго жыццё і праца заслугоўваюць увагі ўсіх, хто працуе па краязнаўству.

Нябожчык нарадзіўся ў 1860 г. у гор. Волагдзе, дзе бацька яго быў настаўнікам гімназіі. З маленства, яшчэ хлопчыкам, С. М. захапляўся зьбіраньнем розных расьлін, казюляк, мінэраляў,—складаньнем з іх калекцый, зельнікаў. Сярэдняю асьвету ён атрымаў у Аляксандраўскім тэхнічным вучылішчы, адкуль вышаў тэхнікам. Атрымаўшы пасаду мэханіка пры Балагодзкай п.-т. акрузе, Сакалоўскі праз 2 м-цы быў зволены губарнатарам „по политической неблагонадежности“ і пазбаўлены права займаць якую-небудзь пасаду ў тагочасных дзяржаўных установах.

З 1880 па 1896 г. С. М. працаваў тэхнікам—раней у Волагдзе, а пасля ў Палтаўскім губэрскім Земстве.

На Палтаўшчыне С. М. уцягнуўся ў краязнаўчую працу, маючы магчымасьць у час сваіх раз'ездаў па службе зьбіраць для мясцовага музэю розныя матар'ялы і весткі.

У 1896 г. Сакалоўскі эмігруе ў Амэрыку, жадаючы жыць і даць выхаваньне сваім дзецям у „вольнай краіне“.

Пасьля вандровак і цяжкай працы ў разнастайных ролях Сакалоўскі набывае ў Паўднёвай Каліфорніі невялікі кавалачак зямлі і робіцца фэрмэрам, займаючыся жывёлагадоўляй, садоўніцтвам. Разам з гэтым, ён вядзе краязнаўчую працу, вывучаючы руіны цыклёпічных пабудовак, якія захаваліся ад першых насельнікаў краю. Але пасьля сьмерці сваёй жонкі, ня здолеўшы далей вясьці гаспадарку бяз найму дарагіх рабочых, С. М. у 1899 г. варочаецца на Палтаўшчыну на ранейшую працу.

У 1902 г. С. М. Сакалоўскі пераяжджае ў Раслаўскі павет Смаленшчыны, на службу ў павятовае земства, дзе і працуе да 1918 г. За гэты пэрыод пад яго кіраўніцтвам пабудована цэлая сетка школ і розных будынкаў, якія адзначаліся сваёй прыгожасьцю, трываласьцю і ганнасьцю.

Езьдзячы па справах службы, С. М. заўсёды цікавіцца рознымі старажытнымі архэолёгічнымі помнікамі і з энтузіязмам зьбірае весткі пра старажытнасьць і матар'ялы дзеля складаньня архэолёгічна-гістарычнай карты павету. Яшчэ ў 1904-905 г., калі ў С. М. назьбіралася шмат матар'ялаў і калекцый, у яго ўзьнікае думка аб арганізацыі ў Рослаўлі музэю мясцовага краю. Але гэтая думка зьдзейсьнілася толькі

пры Савецкай уладзе ў 1918 г. Музей быў адчынены, і загаваньне ім было даручана С. М., які і вёў гэтую працу да сваёй сьмерці.

У грунт музею найперш усяго ляглі колекцыі С. М. па мінэ-ралёгіі і архэолёгіі, сабраныя ім на працягу 16 год. Далей, музей па-паўняецца рознымі рэчамі старажытнасьці; экспанатамі мясцовай прыроды.

Тутак, у музеі, С. М. з вялікай энэргіяй і юнацкім запалам пры-маецца за вывучэньне мясцовага краю: арганізуе таварыства краязнаў-ства, прыцягвае маладых працаўнікоў, выступае ў мясцовым друку з популярнымі артыкуламі па гісторыі краю і інш. пытаньнях, вядзе культурна-асьветную працу сарод даведчыкаў музею і інш.

Адным словам, музей робіцца культурным асяродкам у павеце. Музей пільна наведвалі вучні, рабочыя і галоўным чынам сяляне. Ся-род іх вялася глыбокая, навуковая антырэлігійная пропаганда, што адзначана газэтай „Рабочий путь“.

Апрача гэтых заняткаў С. М. знаходзіў час для навуковай працы, а таксама для правядзеньня раскопак. Важнейшай навуковай яго пра-цай зьяўляецца архэолёгічная карта Рослаўскага павету, скончаная ў 1918 г. Пабываюшы за 16 год службы ў Земстве на некалькі разоў у самых глухіх кутках павету,—С. М. усё старанна заўважваў,—адзна-чаў курганы, гарадзішчы, фотографаваў цікавыя памнікі,—і ўсё зано-сіў на карту-трохвэрстку—і запраўды, карта адзначаецца надзвычай-най дакладнасьцю і вычэрпваючай поўнасьцю. Толькі шкада, што да гэтага часу яна яшчэ не надрукавана.

Апрача карты, С. М. падрыхтаваў да друку наступныя працы: 1) Краязнаўчая праца ў Рослаўскім п; 2) Рослаўскі музей прыроды і гісторыі краю; 3) Сутнасьць фалічаскага культу і сьляды яго ў Р. па-веце; 4) 18 дакладаў па архэолёгічных раскопках, праведз. у Р. пав. з 1918 па 1924 г.

На заключэньне неабходна адзначыць, што С. М. як чалавек—быў чулым, чэсным, справядлівым і заўсёды цікавіўся дасягненьнямі на-вукі,—жвавы і энэргічны па сваёй натуре.

І толькі сьмерць спыніла гэтую дзейнасьць і жыцьцё.

В. Зьмітраў.

Бібліографія.

Серебренников, А. П.—Краткий исторический очерк Государственного Историко-Этнографического Музея в Смоленске, основанного М. К. Тенишевой. Смоленск 1926 г. 8 стр. 345-362 (Отд. отт. из Научн. Изв. Смол. Гос. Univ.) Склад у автора: (Ленинград Б. Гребецкая, 28, кв. 19).

Гэтая невялікая праца напісана з такім захапленнем і так грунтоўна, што можа быць прыкладам для ўсіх нашых музейных супрацоўнікаў. Аўтар шырока скарыстаў літаратуру французскую і расійскую і падаў гісторыю ўтварэння гэтага, лепшага музея з пачатку ў Талашніне, а затым у Смаленску. Разам з тым высветлена роля ў складанні музея М. К. Тэнішавай і Ю. Ф. Баршчоўскага (портрэт якога далучаны да брошур).

З 1897 г. гэтыя дзве асобы плячо ў плячо працавалі над „музеем расійскай старыны“ але толькі пасля выстаўкі сабраныя калекцыі ў Парыжы, в 1907 г., Смаленскі Музей Тэнішавай зрабіўся вадомым на ўвесь свет. Эўропа прышла ў вялікае захапленне ад выяўленага мастацтва расійскага. У 1908 годзе з Парыжа ўсе калекцыі былі перавезены ў толькі што адбудаваны Смаленскі дварэц, і пачалі прыцягваць масы наrodu. 30 мая 1911 году музей быў перададзены Тэнішавай Маскоўскаму Археалягічнаму Інстытуту і да 1920 г. быў школай, з якой вышаў шэраг навуковых музейных працаўнікоў.

Усясьветная вайна вельмі шкадліва адбілася на памяшканні музея і толькі пры Савецкай уладзе з 1920 г. было адрамантавана, напоўнены калекцыямі і рэарганізаваны самы музей.

У сучасны момант калекцыі музея змешчаны ў залах: 1) народная вопратка і тканіны; 2) разьба па дрэве; 3) металевыя вырабы; 4) кераміка і шкло; 5) карункі і вышыўкі (тутак-ж царкоўныя аблачэнні і шыцьцё); 6) іконапісы і царкоўнае начыньне; 7) народныя вопраткі і начыньне Смаленскай губ. і 8) мастацкія вырабы Тэнішавай (рознага віду эмалі) і яе майстэрня ў Талашніні.

Музей мае добрую бібліятэку і дапамагае арганізацыі іншых музеяў.

Музей адчынены 3 разы ў тыдзень і прапушчае нярэдка больш 1000 асоб, бясплатна.

Б. Тэнішаўскі музей прываблівае да сябе надзвычайна шырокім выяўленьнем прыкладнага мастацтва, выключным па сваёй навуковай і мастацкай каштоўнасці.

Яшчэ ў часы знаходжання калекцыяў гэтага музея ў Парыжы амерыканцы давалі за гэта сабраньне два мільёны долараў.

Цяпер гэтыя скарбы варты напэўна шмат больш, а галоўнае, зьяўляюцца для нас вялізнай школай, якую лёгка скарыстаць самым шырокім колам грамадзянства. Трэба, каб у гэты музей, як-мага шырэй, былі накіраваны сябры нашых краязнаўчых таварыстваў і маладое пакаленьне.

З. Даўгяла.

Выдавец—Інстытут Беларускае Культуры.

Рэдактар—З. Бядуля.

Члены Рэдакцыі: { М. Бялуга.
А. Казак.
М. Касьпяровіч.

ЗЬМЕСТ

	Стар.
Ц. Б. К.—Краязнаўчыя таварыствы і дзесяцігодзьдзе Кастрычніка-вай рэвалюцыі	3
М. Мялешка.—Вывучэньне гісторыі раёну	4
Г. Перлін.—Да гісторыі яўрэйскага друку на Беларусі	11
Віт. Вольскі.—Аб асаблівасьцях жывой мовы беларускіх татар і арабскай транскрыпцыі „Аль-Кітабаў“	16
Проф. П. Салаўёў.—Аб баброх у Дрыбінскім раёне	20
Велішчанскі.—Нашы машкаедныя расьліны	25

МАТАР'ЯЛЫ З МЕСЦ.

В. А. Самцэвіч і П. С. Стрыгуцкі.—Папярочная фабрыка „Проф-інтэрн“ у Нова-Барысаве	29
В. Самцэвіч.—Вёска Дакудава (Крупск. р. Арш. акр.)	38
Д. Васілеўскі.—З гісторыі Аршанскага друку	46
Д. Васілеўскі.—Беларускія чараўнікі і іх зельле	51
В. Л. Глацёнак.—Асьвейскае возера	59
Т. Гаўрыловіч. Лясныя формацыі Вышнявіны р. Нёмна	64

АНКЕТЫ, ПРОГРАМЫ І ІНСТРУКЦЫІ.

Власт.—Інструкцыя для зьбіраньня рэчаў у этнографічныя аддзелы музэяў	66
Проф. Лунгерсгаузен.—Програма для вывучэньня падземных вод Беларусі і ўмовы яе сельскага вадазабесьпечаньня	74
А. Шлюбскі.—Вывучэньне друкаваньня тканіны	79

Х Р О Н І К А.

Усім краязнаўчым організацыям БССР	82
Усім раённым таварыствам краязнаўства БССР	82
Дзейнасьць ЦБК (па пратаколам пасяджэньняў)	82
Плян Працы Ц. Б. Кр. 1927-28 год	84
Краязнаўчае Навукова-Дасьледчае Т-ва БДУ	85
Конфэрэнцыя выкладчыкаў грамадазнаўства пры БДУ	88
Дзейнасьць Гомельскага Акруговага Т-ва Краязнаўства	88
Рэшткі старасьветчыны	89
Лепельская краязнаўчая праца	89
Краязнаўчыя зарысоўкі	89
У цэнтральным Бюро краязн. РСФСР	91
Флёрыстычная праца Бельскага т-ва краязнаўства	93
З камандыроўкі т. Каспяровіча ў Фінляндыю	93
С. М. Сакалоўскі (нэкролёг)	94
Бібліяграфія	96

Цена 50 кап.

1971